

SALVE

Revue pro teologii a duchovní život

J. Lavryš – Církev na Majdanu

Rozhovor s Myroslavem Marynovyčem

W. Surówka OP – Dominikáni na Ukrajině

Oleh Hirnyk – Teologická avantgarda

M. Kobryn – Křesťanství byzantské tradice na Ukrajině

Rozhovor se Svjatoslavem Ševčukem

Ukrajina

3/18

Obsah

Editorial / 7

Juliana Lavryš

Církev na Majdanu. Co se změnilo? / 13

Na Ukrajině končí epocha „homo sovieticus“

Rozhovor s Myroslavem Marynovyčem / 25

Radko Mokryk

Dekomunizace Ukrajiny: nová historická paměť / 35

Oleh Hirnyk

Teologická avantgarda jako inovativní návrh na křižovatkách moderních humanitních věd / 47

Wojciech Surówka OP

Dominikáni na Ukrajině – pokračování misie sv. Hyacinta / 61

Ruslan Chalikov

Donbas: náboženství a válka / 69

Stanislav Fedorčuk

Perzekuce z důvodů náboženského přesvědčení: realie okupovaných ukrajinských území / 83

Mychajlo Kobryn

Křesťanství byzantské tradice na Ukrajině / 93

Nebát se mít rád svou zemi

Rozhovor se Svjatoslavem Ševčukem / 115

Andrij Žyvačivskyj

Krymští Tataři. Okupovaný evropský národ 21. století / 123

Přehled důležitých událostí v dějinách Ukrajiny / 133

Pavel Nasadil

Bod nula / 137

English Summary / 145

Editorial

Vážení čtenáři,

čas od času je dobré odpoutat pozornost od toho, co se děje na našem dvorku, zvlášť tehdy, propadáme-li pocitu, že horší to už snad ani být nemůže, a upřít zrak jinam, dál, přes hranice ohraničující horizont našich domovů, a to nejen ve smyslu prostorovém, nýbrž i duchovním. Alespoň revue *Salve* o něco podobného už pěkných pár let usiluje. Ani číslo, které právě dostáváte do rukou, není výjimkou. Naše volba padla tentokrát na – Ukrajinu.

Vyznat se v minulosti i žhavé přítomnosti této země není vůbec jednoduché. Víme sice, že u nás za levný peníz pracují desetitisíce ukrajinských dělníků, že dělají práci, kterou by našinec nedělal, ale kvůli neutěšené hospodářské situaci v jejich vlasti se jim to nejspíš pořád vyplácí. Možná i víme, že například v meziválečném období byl kus západní Ukrajiny součástí Československa, ale kdo si dnes vzpomene, že ještě předtím celička Halič patřila k rakousko-uherské monarchii a že tam žilo a pracovalo mnoho Čechů. Nicméně příliš často na Ukrajinu nejezdíme, ukrajinskou literaturu k vlastní škodě moc nečteme a z dění v této zemi občas máme pocit, jako by šlo o jakousi mimořádně neklidnou seizmickou oblast.

Těch otřesů nebylo a není málo. Paradoxně období největší slávy prožila Ukrajina na úsvitu svých dějin (přibližně přelom prvního a druhého tisíciletí), kdy na jejím území vznikl mocný státní útvar – Kyjevská Rus, zahrnující i velkou část dnešního evropského Ruska a Běloruska. Kyjev se tak stal kolébkou východního křesťanství, když zde kníže Vladimír I. roku 988 přijal křest. Pak ale – až na pár výjimek – následovalo to, co arcibiskup Svjatoslav Ševčuk řekl v rozhovoru: „Na Ukrajině jsme dlouhá staletí žili ve své zemi, ale v cizích státech.“ Ukrajinské území střídavě dobývali a/nebo ovládali Tataři, Poláci, Litevci, Rusové i Rakušané. Až v posledních letech I. světové války krátce existovaly dvě samostatné ukrajinské republiky. V letech 1932–1933 zasáhl někdejší sovětskou Ukrajinu hladomor, vyvolaný Stalinovou politikou kolektivizace zemědělství, počet obětí šel do milionů (odhady se pohybují od dvou do pěti milionů). Snahy vymanit se z područí Polska nebo Sovětského svazu sílily mezi Ukrajinci hlavně v období let II. světové války (mluví se o tzv. ukrajinském nacionalismu). Tragickou epizodou tohoto období byl i tzv. volynský masakr.

Úplnou samostatnost a suverenitu získala Ukrajina až po rozpadu SSSR počátkem 90. let. První desetiletí přineslo zemi hluboký ekonomický propad a postupně se začal projevovat pozdější zdroj napětí v ukrajinské společnosti: mentální a kulturní rozdíl mezi „proevropsky“ smýšlejícími obyvateli západní a „prorusky“

orientovanými obyvateli východní části Ukrajiny. Rozdíl byl patrný už během „oranžové revoluce“ v roce 2004, avšak naplno se projevil o devět let později, kdy prezident Janukovyč na poslední chvíli, zřejmě pod tlakem Ruska, přerušil přípravu pro podpis asociační dohody s Evropskou unií. Následovaly demonstrace na kyjevském Majdanu, úprk prezidenta do Ruska a pak ovšem anexe Krymu a válečný konflikt na východní Ukrajině, podporovaný sousedním Ruskem.

K šťastnému rozuzlení snad tentokrát dospěje alespoň jiný pokus Ukrajinců vymanit se ze sféry ruského vlivu: a tím je snaha zbavit se závislosti na Moskvě v oblasti církevní a náboženské. První pokus proběhl už na začátku 90. let. Tehdy se to ale moc nepodařilo. Vznikla sice Ukrajinská pravoslavná církev Kyjevského patriarchátu (UPC KP), ne však jako církev kanonická, uznávaná všemi ostatními pravoslavnými církvemi. Takže vznikla situace, kdy na území Ukrajiny působily tři pravoslavné církve: kromě UPC KP Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu (UPC MP) a vedle nich ještě Ukrajinská autokefální pravoslavná církev (UAPC), jejíž vznik sahá do 20. let minulého století.

Dnes ale existuje snaha, kterou podporuje i část duchovních a věřících UPC MP, pravoslaví na Ukrajině sjednotit, pro tuto sjednocenou církev získat autokefalitu a tím pádem i kanonicitu. Učinit to může pouze konstantinopolský patriarcha, protože pod jeho jurisdikci Kyjev spadá. Moskva sice argumentuje, že od roku 1686 této výsady požívá ona (aby se usnadnilo svěcení biskupů, neboť komunikace mezi Konstantinopolí a Kyjevem byla kvůli neustálým válkám nemožná), ale ekumenický patriarcha Bartoloměj I. toto opatření, které označil pouze za dočasné, nedávno zrušil.

Předpokladem udělení „tomosu“ (tj. dekretu oficiálně potvrzujícího autokefalitu) je svolání sjednocujícího posvátného synodu a volba nového metropolity. Datum jeho konání má povinnost oznámit patriarcha. Nová církevní struktura by měla mít název Pravoslavná církev na Ukrajině, protože podle zásad pravoslavné ekleziologie církev nepatří národu, nýbrž Kristu. Moskevský patriarchát reagoval na toto rozhodnutí tím, že přerušil eucharistickou jednotu s ekumenickým patriarchátem a Bartoloměje I. označil za schizmatika. Říká se, že pro ruského prezidenta bude tento krok zřejmě podobnou geopolitickou katastrofou, jako byl svého času rozpad Sovětského svazu, protože ruské pravoslaví tak nejspíš ztratí svůj především politický vliv, jaký v pravoslavném světě dosud mělo.

V úvodním příspěvku tohoto čísla nás Juliana Lavryš, vyučující na fakultě žurnalistiky Lvovské národní univerzity Ivana Franka, seznamuje s tím, do jaké míry se po událostech na kyjevském Majdanu proměnila ukrajinská náboženská scéna a jaké nové možnosti se otevřely před jednotlivými církvemi a náboženskými společnostmi. Uvádí, že k radikální proměně došlo především ve způsobu

komunikace mezi církvemi a ukrajinskou společností. Za klíčový považuje okamžik, kdy po známém policejním masakru z 30. listopadu 2013 církev poskytla demonstrantům útočiště v pravoslavném chrámu sv. Michala, který se pro ně stal místem, kde se mohli ohrát, najíst a kde byla mnoha raněným poskytnuta první pomoc (následující den se otevřely brány také katolického chrámu sv. Alexandra). Ukrajinci tak už nevnímají církev jako nějakou zastaralou, zpátečnickou instituci, nýbrž jako spojení v boji za spravedlnost.

Současnou situaci na Ukrajině v rozhovoru popisuje někdejší disident, politický vězeň a současný prorektor Katolické univerzity ve Lvově Myroslav Marynovyč. Obrovské náboženské vzepětí a nadšení, které panovalo během Majdanu, se sice podle jeho slov částečně vytrácí, ale vyznačený směr už nelze zvrátit. Pro vyjádření nálady vystihující postmajdanní Ukrajinu mu jako neadekvátnější přijde výraz „schoulení“. Navzdory všemu ale zůstává optimistou: „Sbohem, homo sovieticus,“ jako by chtěla říct mladá generace, která postupně přebírá odpovědnost za tvář budoucí Ukrajiny. Poučná lecke by pro leckoho z nás mohla vyplynout také z příběhu o soužití s čečenskými muslimy v Marynovyčově kazachstánském vyhnanství.

Dnešní Ukrajina se snaží znovuobjevit svou identitu a vyrovnat se s traumaty minulosti. Není to proces jednoduchý, jak ostatně dokládá i studie ukrajinského historika Radko Mokryka, v současné době doktoranda Ústavu východoevropských studií na FF UK v Praze. Ukrajinský parlament v posledních letech přijal řadu legislativních úprav týkajících se hodnocení a oficiálního výkladu nejkontroverznějších témat moderních ukrajinských dějin: II. světové války a osvobozenického boje Ukrajinců namířeného postupně proti Němcům, Polákům, Rudé armádě a agentům NKVD. O tom, jak živá jsou tato témata i dnes, svědčí například slova předsedy polské vládní strany Právo a spravedlnost Jarosława Kaczyńskiego: „S Banderou Ukrajina do Evropy nikdy nevstoupí.“ Oleje do ohně přilil i polský filmový režisér Wojciech Smarzowski filmem Volyň, který jsme viděli i u nás.

Reprezentativní ukázkou současné ukrajinské teologie je článek Oleha Hirnyka, který přednáší na Ukrajinské katolické univerzitě ve Lvově. Po stručném úvodu o aktuálním postavení teologie ve vysokoškolském systému vzdělávání na Ukrajině seznamuje čtenáře se svým konceptem „teologické avantgardy“. Vychází z důrazu, který je už nějakou dobu v rámci humanitních věd kladen na interdisciplinární studia. Důležitým metodologickým principem theologické avantgardy je podle Hirnyka pojem „velkého průsečíku“ (Johansson), jehož pomocí lze kombinovat koncepce různých odvětví a přicházet s nápady, které otevírají nové směry. Autor v závěru sice přiznává, že ke skutečné teologii má jeho originální koncept

ještě daleko (kolegové mu prý předhazují, že je v něm příliš mnoho kulturologie na úkor teologie), současně ale vyjadřuje naději, že ho v budoucnu bude moci rozvinout do „pravého duchovního směru“.

O působení bratří kazatelského řádu na Ukrajině referuje polský dominikán Wojciech Surówka, ředitel Vyššího institutu náboženských nauk sv. Tomáše Akvinského v Kyjevě. Dominikáni dnes působí na Ukrajině v sedmi lokalitách a v duchu charizmatu svého řádu se zaměřují především na „doktrinní kazatelství“ a na formaci nových intelektuálních elit ukrajinské společnosti. Kyjevský institut sv. Tomáše Akvinského se v průběhu let stal rovněž jakousi platformou pro setkávání různých konfesí působících na Ukrajině, což má obrovský význam nejen pro ekumenický, nýbrž i společenský dialog v této zemi. Za zmínku nepochybně stojí i snaha ukrajinských teologů definovat jakousi osobitou „teologii Majdanu“.

Náboženskou situaci na území obou separatistických republik na východě Ukrajiny ve svých textech přibližují dva autoři – religionista Ruslan Chalikov a politolog Stanislav Fedorčuk. Ve srovnání s jinými regiony nebyla v této části Ukrajiny ani před válkou religiozita příliš silná. Násilná sekularizace za sovětské éry zde patrně zanechala výrazné stopy. Přesto před vypuknutím bojů byla místní náboženská scéna pestrá. Působily zde pravoslavné církve obou patriarchátů, katolíci východního i západního obřadu, četné protestantské a evangelické sbory, muslimské komunity, židovské náboženské obce i buddhisté. Autoři přinášejí zprávu o tom, jak se po okupaci zdejší situace změnila: vedení samozvané Doněcké lidové republiky prohlásilo v roce 2014 za hlavní náboženskou organizaci Ukrajinskou pravoslavnou církev Moskevského patriarchátu a represivní orgány činnost většiny ostatních náboženských organizací začaly omezovat. Zvláště kruté pak byly zákroky namířené jak proti řeckokatolickým kněžím, tak i pravoslavným kněžím Kyjevského patriarchátu, stejně jako proti protestantským a evangelickým sborům.

Stručný přehled dějin křesťanství na Ukrajině – od přijetí křtu Kyjevské Rusi v roce 998 až po dnešek – poskytuje článek lvovského religionisty a kulturologa Mychajla Kobryna. Z textu je patrné, že proces formování křesťanské tradice na Ukrajině od počátku provázela spousta dramatických zvratů, podmíněných především geopolitickou polohou země. Na ose „východ–západ“, „sever–jih“ se tato oblast nachází v průsečíku mnoha politických a ekonomických zájmů a také kulturních a duchovních vlivů.

Role církve v současné ukrajinské společnosti – to je téma rozhovoru s řeckokatolickým arcibiskupem Svjatoslavem Ševčukem. Když líčí problémy, s nimiž se jeho země momentálně nejčastěji potýká, upozorňuje mimo jiné na jeden zvlášť

naléhavý – a tím je oligarchizace elit, která se v okolnostech války na východě země obnažila v celé své nádhře. Toto pokušení se podle arcibiskupa nevyhýbá ani církvím. Mnoho duchovních, biskupů i kněží by prý rádo žilo stejným životním stylem jako oligarchové. Na druhou stranu by si politici a oligarchové pomocí sponzorských darů rádi církev koupili, aby se pak při volbách stala jejich nástrojem. Arcibiskup v této souvislosti připomněl postoj svého předchůdce kardinála Lubomyra Huzara, který při stavbě nové řeckokatolické katedrály v Kyjevě odmítal od oligarchů přijímat finanční dary. Stavba katedrály byla závislá pouze na darech prostých věřících, a proto trvala tolik let. To je také důvod, že se řeckokatolická církev těší v ukrajinské společnosti vysokému morálnímu kreditu.

V závěru čísla se historik Andrij Žyvačivskij z Historického institutu Polské akademie věd věnuje specifickému problému, který však s tématem tohoto čísla úzce souvisí. Týká se konkrétně jednoho z nejméně početných národů Evropy – krymských Tatarů. Tato etnická skupina obývá Krymský poloostrov už zhruba od 9. století a několikrát se během svých dějin těšila i vlastní státnosti (na sklonku středověku například Krymský chanát). Nejtragičtější okamžiky své historie však krymští Tataři prožili v roce 1944, kdy byl celý národ násilně přesídlen do zemí střední Asie. Do svých původních domovů se mohli vrátit až po rozpadu Sovětského svazu. Ale ani tehdy – a vlastně až do obsazení Krymu Ruskem v roce 2014 – nebyla situace této etnické skupiny zcela uspokojivá. Po ruské anexi Krymu se jeho obyvatelé zapsali do povědomí svých ukrajinských spoluobčanů jako obhájci ukrajinské státnosti a územní celistvosti.

Na závěr bychom rádi upozornili, že většina textů v tomto čísle vznikala v době, kdy se řešení autokefalie Pravoslavné církve na Ukrajině teprve dávalo do pohybu. Dnešní stav v mnohém pokročil, ale dá se předpokládat, že až budete mít toto číslo v rukou, bude možná už definitivně jasno.

Fotografický doprovod čísla tvoří reportáž Pavla Nasadila z letošního července, která zprostředkovává současné válečné napětí na Ukrajině.

Jaroslav Šubrt

Juliana Lavryš

Církev na Majdanu

Co se změnilo?

Právě tak jako tento příspěvek se jmenovala debata, která letos proběhla mezi obyvateli města a duchovními na magistrátě ve Lvově. Představitelé nejrozličnějších konfesí a náboženských denominací se v ní pokoušeli odpovědět na otázku, jak se po Majdanu změnila domácí náboženská scéna a jaké nové možnosti se díky tomu otevřely. Kladli si také otázku, zda Majdan vzbudil v lidech touhu po společné modlitbě ve společné církvi. Chceme-li porozumět výsledkům a ovoci, které Majdan přinesl, musíme se vrátit ke klíčovým událostem nejnovějších ukrajinských dějin. Není pochyb, že se staly mostem mezi lidmi a církví a vedly k převratné změně ve vzájemné komunikaci. V této studii se pokusíme o analyticky rozbor těch událostí Majdanu, ve kterých sehráli roli představitelé náboženské scény, a budeme se zabývat možnými perspektivami Majdanu jakožto duchovního základu pro další vývoj společnosti.

Události 30. listopadu roku 2013 jako počátek nového způsobu komunikace mezi církví a společností

Když si po čtyřech letech hodnocení Majdanu klademe otázku, čím vše začalo, bez jakýchkoli pochyb můžeme prohlásit, že na počátku byla touha po připojení k Evropě. Právě proto přijala první vlna protestů název Euromajdan. Také ukrajinská náboženská platforma zastávala prointegrační pozici. Koncem září 2013 se konalo zasedání Celoukrajinské Rady církví a náboženských organizací (CRCNO), jejímž hlavním tématem byla eurointegrační strategie. Závěrem připravili představitelé různých konfesí a náboženských denominací projev k občanům, v němž shrnuli, k čemu dospěli. Právo na integraci do Evropy podle nich neznamená odmítnutí ruské politiky, protože je třeba rozvíjet přátelské vztahy s Východem stejně jako se Západem. Nicméně nejúčinnějším komunikačním kanálem mezi církví a vládou se staly události Euromajdanu. Je příznačné, že asi půl roku před Majdanem proběhly oslavy výročí 1025 let od křtu Ukrajiny-Rusi. Média tehdy přinesla poměrně nelichotivý obraz ukrajinské náboženské scény, která se jevila jako dosti nejednotná a spojená s různými aférami. Sociálními

sítěmi se například šířily fotografie luxusního vozu patriarchy Kirila či reportáže z oslav „za zavřenými dveřmi“, které na Vladimírské hůrce uspořádalo pro své věrné vedení Ukrajinské pravoslavné církve (UPC) Moskevského patriarchátu (MP) spolu s Ruskou pravoslavnou církví. Proces formování a zdokonalování nového vztahu „církve–společnost“ na komunikačním pozadí Majdanu měl tudíž dvě časové fáze. První zahrnuje reakci na studentské stávky, jejichž cílem bylo podpořit eurointegrační proces (o reakci CRCNO jsme se zmínili výše), druhá začíná 30. listopadem roku 2013.

Co se týče otázky komunikace, kromě komunikace církve směrem ven ke společnosti je také třeba vzít v potaz komunikaci směrem dovnitř, jíž se budeme podrobněji věnovat později.

Události 30. listopadu roku 2013 vnesly do dialogu mezi církví a společností další dimenzi, protože představitelé ukrajinských konfesí se fyzicky přesunuli na hlavní kyjevské náměstí, kde podpořili demonstranty. Kyjevské chrámy záhy následovaly příklad chrámu sv. Michala a pro všechny pokojné demonstranty otevřely své brány. Dne 30. listopadu 2013 ve 4 hodiny ráno utíkali vyděšení studenti a demonstranti, které pod sochou svobody na Majdanu právě napadl Berkut, pryč ve snaze najít úkryt. A právě v tu chvíli se jim otevřely brány chrámu sv. Michala. Poté, asi mezi 7. a 8. hodinou, bylo také možné na sociálních sítích spatřit množství fotografií z areálu chrámu i stejnojmenného kostela. Především je třeba zmínit působivou fotografii agentury Reuters, která zachycuje ikonu sv. Mikuláše a za ní stojící zástup unavených a usínajících demonstrantů, kteří našli v chrámu útočiště. Dnes již zesnulý emeritní vyšší arcibiskup kyjevsko-haličský, kardinál Lubomyr (Huzar), to komentoval takto: „Mladí s tím začali, pocítili a pochopili, že je třeba jednat. A já pocítil, že je třeba je pozvat dál. Je třeba říct, že mladí udělali něco moc dobrého. Vláda se vůči nim zachovala velmi tvrdě, ale oni obstáli a dále manifestují. Je třeba si také všimnout (vidím to tak), že mladí nejsou ‚proti‘ něčemu, ale ‚pro‘ změny na Ukrajině. Kdekdo si myslí, že to je jen výzva připojit se k Evropě, k ráji na zemi, ale není tomu tak. Studenti vyslovili přání přiblížit se Západu proto, aby v ukrajinském systému provedli moudré a klíčové změny. Líbí se mi tento vyvážený přístup. Někdo říká Evropa a Ukrajina, ale to není přesné. Přesnější je západní Evropa a Ukrajina. EU totiž není celá Evropa. Nakonec jsme viděli překrásné gesto mládeže. Nechci však snižovat ani přínos dospělých, které studenty v jejich touze změnit rodnou zemi podpořili.“¹

Útěk demonstrantů do chrámu vyvolává aluze na vpády tatarsko-mongolské hordy, které Ukrajinci zažili v 15.–16. století, kdy se obyvatelé města také schovávali v chrámech. Situace, která nastala o pět století později, byla co se týče významu zcela totožná. Nicméně Ukrajinci 21. století měli na rozdíl od svých předků

větší štěstí, příslušníci Berkutu nepřekročili práh chrámu, ačkoli tak mohli učinit. V tomto kontextu je třeba připomenout knihu významného ukrajinského filozofa Serhija Krymského *Dům. Pole. Chrám*. Právě tyto tři pojmy podle něj tvoří ukrajinskou mentalitu: Dům jakožto symbol patriarchální kultury a rodinných hodnot, pole jako prostor kulturních kódů (folklór, Tripolská kultura, kultura Skythů, Sarmatů a Kimmeriů) a chrám jako symbol sofiologie a duchovních osnov národa, jeho hlubokých křesťanských kořenů. Proto se zdá, že se chrám sv. Michala stal symbolem návratu ukrajinské národní duše k původnímu duchovnímu prameni. Tato svatyně se stala symbolem nového způsobu komunikace mezi církví a společností, kdy se církev zhostila *de facto* své odvěké funkce a společnost ji začala vnímat novým způsobem. Pro mnohé demonstranty se chrám sv. Michala stal útočištěm, místem, kde se mohli ohrát a najíst a kde byli později ošetřeni ranění.

Kromě chrámu sv. Michala se již dalšího dne, 1. prosince roku 2013, otevřely také brány římskokatolického chrámu sv. Alexandra, který se nachází hned vedle Ukrajinského domu, a také patriarchální katedrály Kristova Vzkříšení na levém břehu Dněpru. Společnost se přestala dívat na církev jako na cosi zpátečnického, nepopulárního a nepotřebného, začala v ní vidět spojence v boji za spravedlnost. Z výpovědí účastníků tzv. revoluce hodnot v Kyjevě vyplývá, že bez podpory duchovních by to demonstranti nezvládli. Stejně tak by ani dnešní ukrajinští vojáci nedokázali bojovat, kdyby je církev nedoprovázela na frontu.

Kromě toho společnost mohla přehodnotit situaci díky takovým platformám, jako je Nábožensko-informační služba Ukrajiny, ale také díky veřejnoprávní televizi, zahraničním médiím i sociálním sítím. Stojí za pozornost, že Majdan podpořily Ukrajinská řeckokatolická církev, Ukrajinská pravoslavná církev Kyjevského patriarchátu, Ukrajinské autokefální pravoslavné církve, římskokatolická církev a také protestantské sbory. Každá z těchto církví má své představitele z řad duchovních, kteří se stali klíčovými vyjednavací a komunikátory událostí: URPC – blažený Svjatoslav (Ševčuk), blažený Ljubomyr (Huzar), vладыka Borys (Gudzyak); UPC KP – patriarcha Filaret a jáhen Ivan Sydor; protojerej Heorhij Kovalenko. Patrně je to zejména na sociálních sítích, jejichž uživatelé vystoupení duchovních hojně sdíleli a komentovali.

Konec spolupráce mezi církví a vládou prezidenta Viktora Janukovyče po 13. prosinci a diplomacie náboženské platformy směrem ven

Počátek dialogu v rámci Majdanu ozřejmil občanskou pozici církve, která spočívala v solidaritě s lidem. Je nepochybné, že podpora občanských požadavků

znamenal nesouhlas s pozicí tehdejší vlády. Dne 13. prosince 2014 obdržel představitel Ukrajinské řecko-katolické církve dopis z Ministerstva kultury Ukrajiny s prosbou o ukončení služby této církve na Majdanu. Pro mnohé novináře a teology se to stalo důkazem státního tlaku vůči církvi. Během tiskové konference blažený Svjatoslav prohlásil, že „církve je součástí občanské společnosti, a proto je tam, kde je lid“.² Podstatné je, že během těchto událostí byly oficiální webové stránky UŘKC a také stránky jiných eparchií napadeny hackery. U bran patriarchálního chrámu se pak konaly protestní akce (podle různých zdrojů byli účastníky těchto akcí radikálně naladěni členové Ukrajinské pravoslavné církve, jejichž činnost nedostala požehnání nejvyššího představitele, ale pouze některých biskupů), stejně jako u chrámu sv. Mikuláše UŘKC na Askoldově mohyle. Hlavním požadavkem prvního protestu bylo ukončení politické činnosti UŘKC, dalšího pak uzavření chrámu. „Je nesnadné uchopit všechna skutečná a domnělá schémata, kterých bývá užíváno k rozdělení, neboť je jich velmi mnoho. Nebudme však naivní. Zdá se, že tu jsou nejrůznější pokusy oslabit národní solidaritu. Majdan, který byl mezikonfesioním sblížením laiků a duchovenstva, je silnější než snahy o jejich rozdělení,“ prohlásil biskup eparchie sv. Vladimíra pro Ukrajince byzantského obřadu ve Francii, Švýcarsku a zemích Beneluxu vladyka Borys (Gudzyjak).³ Bereme-li v úvahu tato prohlášení, lze říci, že část církve projevila svou autonomii a samostatnost zakotvenou v ústavě.

Poté, co se náboženské platformě nepodařilo najít společný jazyk s prezidentem Janukovyčem, postavila se jasně na stranu pokojných demonstrantů a rozhodla se pozvednout hlas, aby získala mezinárodní podporu. O tom svědčí zejména účast blaženého Svjatoslava (Ševčuka) a patriarchy Filareta na 62. Národní modlitební snídani. Připomeňme, že tradice modlitebních snídaní započala roku 1953. Od tohoto roku první únorový čtvrtek američtí političtí představitelé hostí významné osobnosti z oblasti podnikání, politiky a občanského sektoru z více než 140 zemí. „Toto setkání je chvílí, kdy můžeme odložit stranou to, co nás odlišuje, posilovat vzájemné vztahy skrze lásku k Bohu a projevovat starost jeden o druhého,“ stojí v oficiálním pozvání.⁴ Během oficiálních setkání s americkými elitami měli blažený patriarcha Svjatoslav a patriarcha Filaret příležitosti artikulovat pozice církve a náboženských organizací také v médiích. Svědčí o tom zejména rozhovory, které poskytli ukrajinské verzi stanice *Hlas Ameriky*.

Během rozhovoru patriarcha Filaret nejprve připomněl americké veřejnosti počátky Euromajdanu a skutečnost, že nenásilným katalyzátorem protestů byli studenti. Začátek byl podle něj spjatý s lidem, protože počátky studentských demonstrací byly zcela apolitické. „Lid není možné porazit. To, co vidíme na Majdanu, dosvědčuje, že jej není možné zlomit, protože lid je síla!“ prohlásil

patriarcha Filaret.⁵ V rozhovoru zaznělo mimo jiné, že se patriarcha zřekl prezidentského vyznamenání i velkolepých oslav svých pětáosmdesátých narozenin. V této souvislosti poznamenal, že církev musí vždy držet s lidem.

Důležitost cesty duchovních představitelů do Washingtonu zdůraznil také blažený Svjatoslav. Podle něj by situace na Ukrajině měla zajímat každého Američana, protože jde o hrozbu ztráty demokracie ve východní Evropě. Poznamenal také, že církve a náboženské organizace vystupují jako zprostředkovatelé míru mezi vládou a společností, mimo jiné skrze účast na kulatých stolech. „Myšlenka kulatého stolu byla na Ukrajině zdiskreditována. Nechci nikoho urazit, ale připomíná to předem připravenou show. Posledně jsem musel opustit sál, protože jeden z přítomných začal urážet mé věrné a také ty, kteří stojí na Majdanu,“ zdůraznil blažený Svjatoslav. Pro *Echo Moskvy* blažený Svjatoslav řekl, že tento model rozhovorů je neefektivní, a nazval jej „souborem monologů“.⁶

Ukrajinská pravoslavná církev a Euromajdan

Pozice Ukrajinské pravoslavné církve tzv. Moskevského patriarchátu (píšeme tzv., protože *de jure* je její název Ukrajinská pravoslavná církev a název patriarchátu ji pouze odlišuje od jiných pravoslavných obcí), kterou bylo možné vysledovat během událostí na Majdanu, vypadá podle našeho názoru dosti dvojznačně. V televizním pořadu odvysílaném kanálem *TVi* protojerej Heorhij Kovalenko, tehdejší mluvčí UPC, poznamenal, že podepsání asociační dohody nedokáže situaci v Ukrajině změnit a je třeba se zabývat zdokonalením vnitřních procesů.⁷ Stejný názor vyslovil také na Majdanu během lidového shromáždění 15. prosince 2013 a odkázal přitom na pozici dnes již zesnulého blaženého Volodymyra (Sabodana), tehdejšího kyjevského metropolity.⁸ Za pozornost stojí, že UPC nijak nekomentovala vývoj událostí ani zásahy vlády, což neznamená, že by se církev neúčastnila panelových debat a vyhýbala se pozvání do médií. Podle našeho názoru však byly vyslovené pozice příliš umírněné a vyhýbavé. Dokládá to také vyjádření v pořadu *Prjamym textom* (*Doslovně řečeno*) ze dne 12. prosince 2013 na ukrajinském televizním programu *ŽIK*⁹ a také na blogu francouzského religionisty Antoina Arjakovskyho.¹⁰ Je třeba zmínit i tradiční vánoční debatu s blaženým Svjatoslavem,¹¹ patriarchou Filaretem¹² a protojerem Heorhijem Kovalenkem¹³ na ústředním 5. programu, která se později objevila na YouTube a sociálních sítích. Představitelé různých konfesí zde prezentovali svůj názor na to, co se v jejich vlasti odehrává. V této souvislosti nelze nezmínit konflikt, ke kterému došlo v rámci UPC mezi představeným Kyjevo-Pečerské Lavry, metropolitou černobylským

a vyšhorodským Pavlem, a mluvčím Voldymyrsko-Volynské eparchie UPC Viktorem Martynenkem. Po sváteční bohoslužbě u příležitosti oslav Dne Sobornosti Ukrajiny se vладыka Pavlo obrátil na prezidenta Viktora Janukovyče, který se bohoslužby také účastnil: „Dnes nesete těžký kříž, proto je církev s vámi, tak jako Šimon Kyrénský pomáhal nést Kristovi kříž na Golgotu.“¹⁴ Poté, co média mnohokrát ocitovala vладыkova slova, otec Viktor Martynenko napsal na svém profilu na Facebooku: „Nevím, zda média citují vладыkova slova věnovaná Jakunovyčovi přesně, ale samotný fakt, že naše církevní zdroje informují o návštěvě a „modlitbě“ těchto zrůd v Lavře ve mně vzbuzuje hluboký stud. Dnes jsem mluvil s mnoha svými přáteli, obyčejnými volyňskými kněžími, a všichni byli velice pobouřeni.“ Poté kněz poprosil, aby každý „lezl prezidentovi do zadku“ sám za sebe, a nikoli jménem celé církve. Několik dní po této události řekl otec Viktor novinářům, že mu vладыka Pavlo záhy zatelefonoval, aby mu vynadal, pohrozil mu a nakonec ho proklel. Tyto konflikty svědčí o hlubokém rozkolu v řadách duchovních UPC, kteří podpořili Majdan, a těch, kteří ho odmítli. V dnešním kontextu to odpovídá rozdělení na ty, kteří podporují Ukrajinu, a ty, kdo stojí na straně Ruska.

Kromě podobných afér tu však byly i pozitivní události. Nejpopulárnější fotografií na sociálních sítích se stala fotografie tří mnichů Desjatynného kláštera UPC, otců Melchisedecha, Gavriila a Jefrema. Stojí mezi demonstranty a Berkutem, v rukou drží kříž a ikony a vyzývají obě strany k usmíření. Metropolita boryspolský a brovarský Antonij na svých oficiálních webových stránkách vydal následující prohlášení: „Schvalujeme tento čin obyčejných řeholníků, kteří vedeni svým křesťanským svědomím vyšli do epicentra boje a obrátili se k lidem slovy evangelia. Bůh nás vyzývá k míru a shodě.“¹⁵

Události Majdanu jako snaha o návrat k ideji jednotné církve na Ukrajině

Zcela jiné pozice zaujalo vedení UPC po událostech 18. až 20. února 2014. Připomeňme, že to byly pro Ukrajinu velmi tragické dny, neboť během nich zahynulo více než sto lidí, pro které se dnes vžil název „nebeská setnina“. Dne 22. února 2014 na oficiálních stránkách UPC KP (Ukrajinské pravoslavné církve kyjevského patriarchátu) bylo vydáno prohlášení Svatého synodu o tom, že je nutné okamžitě překonat rozkol v pravoslavné církvi na Ukrajině.

Snaha vytvořit jednotnou autokefální církev v rámci ukrajinského mezikonfesního prostoru není nová. Pokusů sjednotit církve kyjevské tradice, které jsou dědičkami křtu sv. Vladimíra, bylo několik. Patří mezi ně například iniciativa prezidenta Viktora Juščenka sjednotit ukrajinské pravoslaví 2008 skrze podřízení

Konstantinopoli. Byl tu také „inkluzivní model“ jednoty, s níž přišel představitel UŤKC, blažený Ljubomyr, který však pravoslavné církve Ukrajiny kategoricky odmítly. Po vítězství Viktora Janukovyče se objevily snahy překonat vnitrocírkevní rozkol cestou tlaku shora prostřednictvím odmítnutí registrace pro nekanonické pravoslavné církve.

S podobnou výzvou se duchovenstvo UPC KP obrátilo i na některé představitele UAPC (Ukrajinské autokefální pravoslavné církve). Nikdo však oficiální cestou neoslovil tehdejšího představeného UAPC, metropolitu Metoděje, protože podle názorů členů synodu právě zvláštní pozice metropolity bránila sjednocení. „Musíme hledat zlatou střední cestu mezi kanoničností a autokefalií. Já osobně bych nekývl na to, abych byl na věky věků podobně jako Kyjevská metropole zcela podřízen ekumenickému patriarchovi, ale dočasně ano. A to by byla cesta k autokefální církvi,“ řekl v rozhovoru pro Nábožensko-informační službu Ukrajiny metropolita Lvovský UAPC Makarij (Maletič).¹⁶

Synod UPC vybral za představitele autokefální církve vladyku Onufrije, metropolitu černovického a bukovinského, a utvořil zvláštní komisi, která povstala z dialogu UPC KP a UAPC. Církev také vydala oficiální občanské stanovisko v souvislosti s obsazením Krymu. „Všichni duchovní naší církve jsou občany Ukrajiny. Také já jsem hlasoval za nezávislost Ukrajiny a udělal jsem to vědomě. Ani dnes se nechystám být občanem jiné země,“ řekl ve studiu státní televize protojerej Georgij Kovalenko.¹⁷

Majdan byl klíčovým okamžikem, který umožnil přehodnocení ideje jednotné autokefální církve na Ukrajině. Přinejmenším většina ukrajinských pravoslavných křesťanů tuto iniciativu podpořila, ale pochopila její nutnost i samotná církev? Zdá se, že ano, přinejmenším si to lze myslet na základě výsledků Celopравoslavného sněmu na Krétě roku 2016. Sjednocení je nicméně velice složité vzhledem k různým historickým pojetím života společenství i kanonickým zvláštnostem. Události na Majdanu však vedly k přehodnocení potíží, dávných konfliktů i nových možností vnitřního dialogu mezi náboženskými společenstvími a denominacemi.

Důsledky Majdanu pro ukrajinský náboženský prostor a společnost

Během událostí na podzim roku 2013 až února a března 2014, což bylo nejintenzivnější období „života“ ukrajinského Majdanu, jsme měli možnost vidět, že církev stojí bok po boku pokojných demonstrantů: svědčí o tom polní kaple i neustálá modlitba na náměstí Nezávislosti, duchovní stojící mezi dvěma znepřátelenými

stranami, shromažďování jídla a dalších nutných potřeb, poskytnutí úkrytu. Je to počátek nového obrazu církve v očích společnosti, který se později rozšíří o službu kaplanství a přítomnost církve v zákopech. Ani zde se církev nezhostila nové funkce, ale společnost měla možnost přehodnotit vnímání její samotné existence.

Církve se staly součástí celospolečenského diskurzu Majdanu s jeho jednoznačným přesvědčením o nutnosti integrace do Evropy, a to počínaje 30. listopadem roku 2013, prostřednictvím patriarchy UPC KP Filareta a řeholníků chrámu sv. Michala. Díky aktivnímu zapojení a přítomnosti na Majdanu se ukrajinským církvím podařilo překonat stereotyp ve vnímání církve jako pasivní instituce. Během událostí 18. až 20. února 2014 a anexe Krymu se církev sama od sebe ujala role prostředníka a usmířovatele. Její duchovní byli první, kdo se pomodlil nad těly hrdinů nebeské setniny a kdo se fyzicky postavil mezi „zelené mužičky“ a ukrajinské vojáky během anexe Krymu. Kromě těchto pozorování nabízíme krátké shrnutí:

Zaprvé, církev, přesněji představitelé těch konfesí, které byly přítomny na Majdanu, prezentovala svoji jasnou proukrajinskou pozici. Součástí toho byla účast na shromážděních, v televizních debatách, internetových portálech, kulatých stolech. Přítomnost církve v mediálním prostoru vedla k obrazu církve jakožto plnohodnotného účastníka komunikace. Ani před Euromajdanem nebyla její účast v dialogu se společností pasivní, nicméně během Majdanu autorita církevních představitelů nesmírně vzrostla.

Zadruhé, v rámci komunikačních modelů se církev nezřekla politické angažovanosti. Politicko-společenská situace na Ukrajině ji vedla k nutnosti artikulovat jasnou občanskou pozici.

Zatřetí, polylog, resp. komunikační trojúhelník mezi církvemi vynesl na světlo bolestivé a ne zcela překonané problémy vnitrokonfesního života, ale také naznačil perspektivy a možnosti porozumění a jednoty.

Začtvrté, církev se stala plnohodnotným účastníkem mezinárodních politických debat.

Z ukrajinského originálu „Церква Майдану. Що змінилось?“ přeložila Marie Iľjašenko.

Tato studie byla lektorována.

POZNÁMKY:

- 1 / Блаженніший Любомир (Гузар). Кілька тижнів нам відкрило дуже багато: http://news.ugcc.org.ua/interview/k%D1%96lka_tizhn%D1%96v_v%D1%96dkrilo_nam_duzhe_bagato___blazhenn%D1%96shiy_lyubomir_guzar_68637.html (24.12.13).
- 2 / Блаженніший Святослав. «Ми завжди є і будемо з народом»: <http://www.youtube.com/watch?v=UpKigdJANHM&feature=youtu.be> (01.03.14).
- 3 / Лавриш Ю. Позиція Церкви щодо останніх подій. <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/poziciya-cerkvi-shchodo-ostannih-podiy> (01.03.14).
- 4 / Глава УГКЦ відбув до США на Національний молитовний сніданок: http://news.ugcc.org.ua/news/glava_ugkts_v%D1%96dbuv_do_ssha_na_nats%D1%96onalniy_molitovniy_sn%D1%96danok_69071.html (26.02.14).
- 5 / Патріархат Філарет: Чому Церква стала союзником Майдану: <http://kyrios.org.ua/video/telekanali/11746-chomu-tserkva-stala-sojuznikom-majdanu-patriarh-filaret-u-studiyiyi-golos-ameriki.html> (01.03.14).
- 6 / «У Різдві сам Бог поважає людину, бо Він сам стає людиною» - Глава УГКЦ. http://news.ugcc.org.ua/news/u_r%D1%96zdvd%D1%96sam_bog_povazhaie_lyudinu_bo_v%D1%96n_sam_staie_lyudinoyu_glava_ugkts_68786.html (26.02.14).
- 7 / Час. Підсумки дня: о. Георгій Коваленко (УПЦ) – Час інтерв'ю. 06.01.14. <http://www.youtube.com/watch?v=pWAvlooOH3k> (02.03.14).
- 8 / Телемарафон «Вихід Є» на ТБі: [http://tvi.ua/new/2013/11/27/telemarafon_vykhid_yc_na_tvi_26112013_chastyna_5?fb_action_ids=404565166341331&fb_action_types=og.likes&fb_source=other_multiline&action_object_map=\[525313774231605\]&action_type_map=\[%22og.likes%22\]&action_ref_map=\[\]](http://tvi.ua/new/2013/11/27/telemarafon_vykhid_yc_na_tvi_26112013_chastyna_5?fb_action_ids=404565166341331&fb_action_types=og.likes&fb_source=other_multiline&action_object_map=[525313774231605]&action_type_map=[%22og.likes%22]&action_ref_map=[]) (01.03.14).
- 9 / «Прямим текстом» від 12.12.13. <http://video.bigmir.net/show/445177/> (05.03.14).
- 10 / Аржаковський А. Я не могу молчать: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/54826/ (05.03.14).
- 11 / «У Різдві сам Бог поважає людину, бо Він сам стає людиною» - Глава УГКЦ. http://news.ugcc.org.ua/news/u_r%D1%96zdvd%D1%96sam_bog_povazhaie_lyudinu_bo_v%D1%96n_sam_staie_lyudinoyu_glava_ugkts_68786.html (26.02.14).
- 12 / Час. Підсумки дня: Патріарх Філарет – Час інтерв'ю. 06.01.14. <http://www.youtube.com/watch?v=Qk13nc4RZo8#t=830> (02.03.14).
- 13 / Час. Підсумки дня: о. Георгій Коваленко (УПЦ) – Час інтерв'ю. 06.01.14. <http://www.youtube.com/watch?v=pWAvlooOH3k> (02.03.14).
- 14 / Лавриш Ю. Хрест на барикадах: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/media/hrest-na-barikadah> (07.03.14).
- 15 / Митрополит Антоній (Паканич): Ми маємо докласти максимум зусиль для збереження миру в країні. <http://orthodoxy.org.ua/data/mitropolit-borispilskiy-i-brovarskiy-antoniym-maemo-doklasti-maksimum-zusil-dlya> (06.03.14).

16 / Телемарафон «Вихід Є» на ТБі. [http://tvi.ua/new/2013/11/27/telemarafon_vykhid_yc_na_tvi_26112013_chastyna_5?fb_action_ids=404565166341331&fb_action_types=og.likes&fb_source=other_multiline&action_object_map=\[525313774231605\]&action_type_map=\[%22og.likes%22\]&action_ref_map=\[\]](http://tvi.ua/new/2013/11/27/telemarafon_vykhid_yc_na_tvi_26112013_chastyna_5?fb_action_ids=404565166341331&fb_action_types=og.likes&fb_source=other_multiline&action_object_map=[525313774231605]&action_type_map=[%22og.likes%22]&action_ref_map=[]) (01.03.14).

17 / Час. Підсумки дня: о. Георгій Коваленко (УПЦ) – Час інтерв'ю. 06.01.14. <http://www.youtube.com/watch?v=pWAvlooOH3k> (02.03.14).

DALŠÍ POUŽITÉ ZDROJE:

Владика Павло (Лебідь) порівняв Януковича з Христом і запевнив, що УПЦ (МП) з ним до кінця: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/55040/ (02.03.14)

Дотримання Божих заповідей стосується не лише влади. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25201404.html> (01.02.14)

Лавриш Ю. Євромайдан «у» храмі. <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-den-ukrayini/ievromaydan-u-hrami> (24.12.13)

Лавриш Ю: Церква та європейський вектор. –<http://www.day.kiev.ua/uk/article/media/cerkva-ta-ievropeyskiy-vektor> (01.02.14)

Митрополит Макарій (Малетич): «Я не бачу іншого виходу, як створення в Україні митрополії Константинопольського Патріархату». <http://www.pomisna.in.ua/2014/03/mr-makarij.html> (07.03.14)

Час – Time від 19.02.14. Українська служба «Голос Америки»: <http://ukrainian.voanews.com/media/video/1846915.html> (01.03.14)

Juliana Lavryš (Lvov), religionistka, novinárka. Vyučuje na Fakultě žurnalistiky Lvovské národní univerzity Ivana Franka. Dlouhodobě se věnuje tématu médií a náboženství. Je stálou přispěvatelkou v novinách „Den“ a autorkou monografie „Církev v nových médiích Ukrajiny: problémy a priority komunikace“.

Kontakt: Katedra nových médií, Lvovská národní univerzita I. Franka, Lvov, Ukrajina, julianaloverysh@gmail.com

Na Ukrajině končí epocha „homo sovieticus“

Rozhovor s Myroslavem Marynovyčem

Snad žádný „žebříček morálních autorit“ na Ukrajině se dnes neobejde bez jména Myroslava Marynovyče (nar. 1949). Rodák ze západoukrajinské Drohobyče se již v mladém věku zapojil do aktivit disentu a lidskoprávního hnutí v tehdejší sovětské Ukrajině. Patřil k zakladatelům Ukrajinské helsinské skupiny na obranu lidských práv a ve svých 29 letech skončil kvůli těmto aktivitám ve vězení. Vysloužil si tehdy maximální trest – sedm let vězení a pět let vyhnanství ve střední Asii. Dnes je aktivním občanským činitelem, religionistou a publicistou, mimo jiné také členem „Skupiny 1. prosince“ – týmu intelektuálů a bývalých disidentů, kteří se aktivně angažují v budování občanské společnosti na Ukrajině.

Hlavním působištěm Myroslava Marynovyče je už několik let Ukrajinská katolická univerzita (UKU), kde zastává funkci prorektora. Tato lvovská univerzita se stala „ostrůvkem“ nové Ukrajiny a také ukázkou toho, že moderní a kvalitní vysoké školství má na Ukrajině své místo. Dnes se bez nadsázky jedná o jednu z nejpopulárnějších a nejkvalitnějších ukrajinských vysokých škol.

O tom, jak se mění ukrajinská společnost po Majdanu, jaký význam má dnes na Ukrajině náboženství a jakou roli v ukrajinské transformaci hraje Ukrajinská katolická univerzita, jsme si s panem Marynovyčem povídali na konci dubna 2018.

Kdybychom hledali nějaký obraz vystihující dnešní, postmajdanní Ukrajinu, byl by to nespíš obraz jakéhosi „schoulení“. Během Majdanu náboženská Ukrajina rozkvetla, o něčem takovém se předtím – například v devadesátých letech – nikomu ani nesnilo. Dnes se však zase naopak trochu „schoulila“. To však neznamená, že by lidé zapomněli. Majdan i jeho náboženská stránka stále zůstávají v jejich vědomí. Ale ve společnosti stejně jako v duchovní oblasti funguje něco, co by se dalo nazvat „syndrom vyjeté koleje“. Znamená to, že pro lyžaře je mnohem jednodušší používat již vyjetou cestu než hledat nějakou novou. A tady to funguje podobně. Dnes jsme často svědky toho, že věřící lidé i církve se snaží zase vrátit do těch kolejí, na které byli navyklí. To obrovské náboženské vzepětí a nadšení, které panovalo na Majdanu, se pomalu vytrácí. Ale už nemůže zmizet úplně, změny jsou nezvratné.

Pro mě osobně se vrcholem Majdanu stal okamžik, kdy Mychajlovský klášter v Kyjevě otevřel své brány pro demonstranty. To byl důležitý mezník. Do tohoto okamžiku protestující vnímali církev s jistou nedůvěrou, přece jenom se jednalo o občanský protest, ne o nějakou náboženskou akci. Byli tam studenti, hudba, pak protesty – zdálo se, že zde není místo pro kněze. Ale v okamžiku, kdy klášter otevřel své brány a vpustil dovnitř zraněné demonstranty, v tu chvíli se obnovila

dávná a důležitá funkce církve: funkce ochrany, útulku a přístřeší. Funkce ochrany před nepřátelskou vládou. Tehdy se Majdan změnil a stal se nábožensky tolerantním a duchovně otevřeným – kněží byli často a s radostí na Majdanu vítáni.

Nejednalo se přitom ale jen o kněze jedné konfese, na Majdanu byli přítomni lidé nejenom různých křesťanských denominací, ale i nejrůznějších jiných náboženství. Ovšem kromě zástupců pravoslavných křesťanů Moskevského patriarchátu, pokud se nepletu...

Občas se tam ale objevili i kněží Moskevského patriarchátu. Nicméně máte pravdu – je velmi důležité, že se Majdan nemodlil jenom křesťanskou modlitbou, nýbrž i modlitbou židovskou a muslimskou. Když vezmeme v úvahu veškeré konflikty, nedůvěru mezi náboženstvími v moderním světě, terorismus, tak tato ukrajinská zkušenost byla naprosto ojedinělá. My o sobě ale málo vyprávíme, ve světě se o tom skoro neví. Ukrajina nadále zůstává většinou symbolem čehosi negativního. Tato zkušenost byla přitom naprosto úžasná.

Nicméně nezanikla – přetrvává na takových místech, která však nejsou pro média příliš atraktivní, a proto se o ní moc nemluví. Média pátrají spíše po negativních senzaciích. Pro mě osobně byla například naprostou senzací situace u jednoho z kulatých stolů na Ukrajinské katolické univerzitě. Po prezentacích jsme měli společnou večeři – u stolů seděli muslimský imám a řeckokatoličtí kněží. Na naší univerzitě se před jídlem modlíme. Tak jsme nabídli imámovi, aby se pomodlil. Modlil se tedy arabsky a pak to překládal do ukrajinštiny. Velmi hezká a neutrální slova obrácená k Bohu. Řeckokatolický kněz odpověděl, že v podstatě nemá co dodat, že všechno bylo již řečeno, pokřičoval se a pustili jsme se do jídla. A pro mě to bylo strašně symbolické, myslím, že bez Majdanu by něco takového nebylo možné.

Ukrajina zůstává i z náboženského hlediska docela komplikovanou zemí – v jedné zemi existuje Kyjevský a Moskevský patriarchát pravoslavné církve, řečtí katolíci... Ne vždy jsou mezi nimi zrovna idylické vztahy. Jak vidíte do budoucna spolupráci mezi křesťany na Ukrajině?

Na to nelze jednoduše odpovědět. Existují tu různé proudy, různé tendence a těžko říct, jaký směr se stane prioritním nebo jaká tendence bude převažovat. Ale kupříkladu bych chtěl zmínit Moskevský patriarchát.¹ Právě po Majdanu se tam objevila skupina intelektuálů a řada kněží (třeba i biskup Olexandr Drabynko), kteří už dříve byli „jinak smýšlející“, ale teď se z nich stali vysloveně disidenti. Z církve nevystoupili, ale vedení je s nimi výrazně nespokojeno. Proč? Kupříkladu

v Kyjevě zřídili Svobodnou pravoslavnou univerzitu – jedná se o „letní“ univerzitu (na stejných základech kdysi existovala i Ukrajinská katolická univerzita v Římě). Tam opravdu funguje svoboda duchovního hledání – zvou si i přestavitele jiných konfesí. V podstatě se jedná o lidi, kteří byli vychováni Majdanem, kteří nesou jeho poselství v pravoslaví – v tomto případě Moskevského patriarchátu. Problém je v tom, že se o těchto lidech skoro nemluví, samotný Moskevský patriarchát nemá tyto aktivity v oblibě. A když se na pravoslaví dívá někdo ze Západu, má brzy jasno – „všechno je špatně“. Realita je ale komplikovanější. Já jsem však přesvědčen, že takové situace nám dávají důvod k optimismu.

Ale abychom byli objektivní – hierarchie této církve se orientuje hodně „doprava“, a tím myslím na stranu Moskvy. Místy to působí až skandálně. Pamatuji si na jedno velké shromáždění různých církevních činitelů za účasti prezidenta Ukrajiny. Byla vyhlášena minuta ticha za zemřelé ukrajinské vojáky. Dva muži se nezvedli a zůstali sedět – právě zástupci Moskevského patriarchátu. Představitel církve nepovstal! A to už je gesto, demonstrace. Především je to ale zneuctění památky ukrajinských vojáků.

Vratme se k ukrajinské společnosti. Od revoluce už uběhly čtyři roky. Můžeme mluvit o viditelných změnách na Ukrajině?

Ani tady není odpověď jednoduchá. Můžete teď vyjít na ulici a potkat tam mladé lidi, kteří se budou chovat neadekvátně, anebo mladé korupčníky, kteří se skvěle cítí ve „starém světě“. Stejně tak se ale můžeme setkat s ostrůvky nové Ukrajiny, které jsou velice výrazné a efektivní. Nevím, zda díky tomu, že se tito mladí lidé shromažďují kolem UKU, ale já znám spoustu takových. Díky nim mohu říct, že tady opravdu končí celá epocha – Ukrajina říká: „Sbohem, *homo sovieticus*“ – tito lidé jsou už jiní. Máme zde už generaci Ukrajinců, která je připravena žít v nové Ukrajině a je ochotna ji budovat. Problém je ale v tom, že zatím to jsou jen jakési „ostrůvky“. Zatím se nejedná o celospolečenský fenomén, který by získal i výrazný politický rozměr.

To je v podstatě nejrozšířenější kritika ukrajinské revoluce – že Majdan nedokázal vytvořit novou kvalitní politickou sílu...

O tom, co Majdan nedokázal změnit v politické rovině, se můžeme bavit hodně dlouho. Politika je bezpochyby velmi důležitá. Pro mě osobně ale oba Majdany² byly především duchovním fenoménem, změnou ukrajinského „ducha“. V obou

případech se jednalo o pokus vymanit se z panujícího postsovětského systému. Samozřejmě, že tak obrovské změny se snad ani nemohou uskutečnit díky jedné (i když obrovské) revoluční akci.

Historici říkají, že šíření křesťanství na Ukrajině probíhalo ve třech vlnách. Mám tím na mysli, že tak velké transformace, změny mentality a změny hodnot nemohou proběhnout naráz. Jakkoli bychom si to přáli – prostě to nejde.

Když sleduji, co se děje v Polsku a Maďarsku (o České republice toho moc nevím, ale připouštím, že i tam se mohou objevovat podobné tendence), chápu, že komunismus nás jen tak lehce neopustí. Tyto transformace vyžadují hodně úsilí a času. A snad i Boží pomoci. Ukrajina není v tomto smyslu nijak výjimečná. Snaží se odpoutat od své komunistické minulosti – ale to je velmi složitý proces. Jednoznačně tvrdit, že Majdan nic nezměnil, by byl nesmysl. Společnost prostě asi sama zatím nedokáže pochopit, do jaké míry se změnila. V době prezidenta Janukovyče³ to byla naprosto pasivní a lhostejná společnost: „Nechte mě na pokoji, já chci jen přežít.“ Dnes je to velmi aktivní a různorodá společnost, pořádá se spousta akcí, vznikají různá hnutí, která ani nestíháme vnímat. Ukrajina má před sebou ještě dlouhou cestu, ale její proměna je pozoruhodná.

V tomto procesu je klíčová snaha komunikovat se společností. Vzdělání, chcete-li – osvěta?

Osvěta je bezpochyby velmi důležitou součástí tohoto procesu. Hlavní je ale změna hodnot, základu, na němž se dá budovat nová společnost. Jako model bych použil definici disentu, kterou kdysi přinesl jeden z ruských disidentů: „Disidenti jsou lidé, kteří nehledě na to, že žili v nesvobodné společnosti, se chovali tak, jako by byli svobodní.“ Tuhle formulaci mám moc rád, protože je velice přesná. Dnes stále ještě žijeme ve společnosti, která je zvyklá na korupci a amorální chování. Ale i v této společnosti už existuje řada příběhů, ostrůvků, které dosáhly úspěchu nehledě na obecně panující korupci. Vzniká jakýsi „nový disent“, skupiny lidí, kteří se řídí jinými hodnotami.

Například Ukrajinská katolická univerzita?

Ano, například. V oblasti vysokoškolského vzdělání, kde stále vládne dost velká míra korupce, je tato univerzita ostrůvkem, kde korupce neexistuje. Podařilo se nám to. Není to jednoduchý příběh – nejsme státní školou, peníze sháníme po celém světě. Ale máme svůj prostor, vlastní svobodu, kde můžeme šířit vlastní hodnoty.

Podobné projekty zpočátku vzbuzují pobavení a přesvědčení, že „to se vám nemůže podařit“. Stejně tak to bylo i s naší univerzitou. Zprvu byla skeptická i část biskupů – ten projekt je prý příliš ambiciózní a „megalomanský“. Když se ale ukázalo, že se nám začíná dařit, nastala druhá etapa – okolí nás začalo nenávidět. Už jen pouhá zmínka o naší škole vyvolávala hněv a konflikty. Teď se to zase mění. Pro mě je mezníkem září 2017, kdy jsme uvedli do provozu Centrum Šeptyckého:⁴ „Univerzita nejen přežila – ona navíc dokázala spustit tak velký projekt!“ Od té doby se řada dřívějších kritiků a skeptiků snaží zapojit do činnosti naší univerzity.

Katolická univerzita je sama o sobě určitě zajímavým fenoménem. Na Ukrajině je jednou z nejúspěšnějších a nejpopulárnějších. Jak vnímáte poselství této školy? Dokáže obecně udržet rovnováhu mezi křesťanstvím a „laickým“ světem?

Musíme rozlišovat náboženství a konfesi. Bezpochyby – my jsme katolická univerzita a to je pro nás velmi důležité. Samozřejmě, že v UKU se vyučuje katolická teologie a katolický pohled na společnost. Pro mě je velmi přirozené, že jsem řeckokatolíkem. Někdy je ale důležitější, *jak* vyučuješ, nežli *co* vyučuješ. Pro nás je podstatné, aby náš katolicismus byl otevřený i pro jiné konfese – abychom sdíleli dary, a ne abychom někomu konkurovali. Pokud bychom nějak zvlášť zdůrazňovali rozdíly mezi katolíky a protestanty nebo pravoslavnými (mimochodem kvůli tomu nás často i kritizují – prý jsme „špatní katolíci“ a nedbáme na dostatečně „katolický charakter“ naší univerzity) – nikdy bychom se nedostali tam, kde jsme teď, a nebyli bychom pro Ukrajinu důležitými. V tomto je základ našeho postoje: klademe důraz na hodnoty, které pro nás jsou hodnotami křesťanskými. Na základě těchto hodnot se snažíme o obrození křesťanského ducha. Ale je velmi důležité, aby univerzita zůstávala prostorem pro setkávání náboženského a sekulárního. Což vylučuje dogmatismus. Postoj „já jsem to tak řekl a tak to má být“ je pro univerzitu nepřipustný. Univerzita bude úspěšná jen tehdy, když zůstane místem pro dialog různých názorů. Je to taková velmi dynamická rovnováha názorů.

Jaká je ale role náboženských hodnot v moderním světě obecně? Váš životní příběh, to jsou roky v disentu a sovětských lágrech. Ukrajinský disent se hodně orientoval na národnostní otázku a často vyzníval nacionalisticky. Vy osobně, jak se zdá, jste se spíše řídil mravními principy a právě náboženským přesvědčením.

Na takovou otázku nejčastěji odpovídám slovy Jurije Orlova,⁵ který na podobnou otázku řekl: „Protože jsme toho už měli plné zuby.“ A to opravdu velmi přesně

popisuje stav mladého člověka, který si chce vážít sám sebe, ale žije v situaci, kdy se na každém kroku musí podřizovat lži, kdy musí tuto lež opakovat a musí být lokajem komunistických vůdců. Měl jsem pocit, že o nějaké sebeúctě nemůže být ani řeči, pokud se budu takto chovat. Musím se z toho dostat – opravdu jsem toho měl plné zuby. Takže ta moje osobní motivace nebyla nijak nacionalistická, měla spíš duchovní rozměr. Nechtěl jsem žít v tak amorálním světě. Tehdy jsem byl přesvědčen (i když je to dost tenký led – mluvit o sobě z dnešního pohledu), že všechno, co je založeno na lži, musí dříve nebo později padnout. Tento pocit si pamatuji velmi dobře. Byl to zkrátka mravní postoj – této lži a zlu jsem ukázal jejich omezenost.

V podstatě se jednalo o univerzální hodnoty, které nejsou nijak vázané na časový či společenský kontext...

Naprosto! Přičemž se jednalo o hodnoty, které bylo třeba v lágru⁶ těžké nějak nábožensky nebo konfesně vymezit, v lágru totiž panoval zákaz jakékoli náboženské aktivity. Což znamená, že vláda v podstatě vymazala všechny náboženské vrstvy morálky. V lágru existovala čistě duchovní rovina. Dobro a zlo – a volit mezi nimi musel člověk každý den.

Tyto věci opravdu nejsou závislé na nějakém kontextu. Proto se asi tak dobře cítím na katolické univerzitě. Držte se pravdy, držte se dobra – a všechno bude v pořádku. Naši kamarádi „fundamentalisté“ na nás občas tlačí, že univerzita by měla být katoličtější, že bychom se měli změnit skoro na seminář. Já jsem ale přesvědčen, že důležitá je možnost volby. Studium u nás je jakýmsi „pozváním“ ke katolicismu, ale katolicismus nesmí být vnímán jako nutná podmínka pro studium. Nejdůležitější zůstává orientace na hodnoty a právě ta osobní duchovní volba. Když bude taková volba ryze osobní, když nechá stranou různé politické aspekty – jsem přesvědčen, že Židé, muslimové a katolíci velmi snadno najdou prostor pro spolupráci a dialog.

V Evropě se v poslední době hodně mluví o „muslimské hrozbě“. Ukrajina naopak má dobré zkušenosti s islámem, spolupráce mezi krymskými Tatary a Ukrajinci po anexi Krymu v roce 2014 je opravdu významná. Obecné tendence ale nasvědčují tomu, že počet křesťanů klesá a počet muslimů naopak neustále roste. Vyhledky do budoucna se nezdají být příliš optimistické.

Dokud budou mezi křesťany lidé, kteří dbají na duchovní opravdovost, tak se o osud křesťanství nebojím. To není otázka počtu – i kdyby zůstalo třeba jen třicet opravdových křesťanů, Bůh toto společenství neopustí.

A mluvíme-li o muslimech, musíme pochopit zdroje jejich agrese, pokusit se vnímat svět jejich očima. Pamatuji si, že hned po teroristických útocích v září 2001 jsem byl v Německu a společně s mým kamarádem jsme šli do obchodu s tiskovinami. Procházel jsem regály a najednou jsem pochopil, že zhruba devadesát procent obálek má sexuální podtext. A tehdy mě napadla otázka, jak to asi vnímá muslim? Jako ďábelskou společnost! Pro něj je to jasná záležitost. A pokud to bude fundamentalista, vytkne si za cíl zničit tuto společnost.

Abychom si správně rozuměli: rozhodně nejsem pro návrat křesťanství k oné falešné mravnosti a přetvářce, za níž se často skrýval hřích. Z vlastní zkušenosti vím, jak je snadné „pokrýt se zlatem“, ale uvnitř zůstat špinavým. Úkolem křesťanství dnes není „převálcovat“ islám. Dnešní situace je výzvou pro křesťanství – obrodit a obnovit duchovní podstatu náboženství, obnovit čistotu víry.

Řeknu vám jeden příběh o muslimech ještě z let svého vyhnanství. Žil jsem v Kazachstánu a do naší vesnice posílali nejružnější lidi. Byli mezi nimi Čečenci, se kterými jsem se spřátelil. Kamarádili jsme se, občas přijížděli celé rodiny, věděli, kde mám svůj pokojík a že se u mě mohou vždy zastavit. Jednou zůstávali přes noc. Na podlaze jsme ustlali pro muže, měl jsem tam taky něco jako palandu, kterou jsem vlastnoručně vyrobil, a tu jsme nechali pro ženy. Připravovali jsme se ke spánku a najednou vidím, že ženy stojí před postelí a nevědí, co mají dělat, stále něco mezi sebou řeší. Chvilí jsem nemohl pochopit, v čem je problém, ale pak mi to došlo – vždyť mám u postele kříž! Šel jsem k nim, říkám jim, že chápu, asi jim vadí krucifix – tak že ho sundám. Byly v šoku. A jedna z nich mi odpověděla: „Teď vidím, že jsi opravdový křesťan.“

Když jsem o tom pak přemýšlel, začalo mi pomalu docházet, co jsem to vlastně udělal. Sundat ten kříž – to byla první pohnutka, prostě jsem jim nechtěl vnucovat vlastní náboženství. Až později jsem díky nim pochopil, že opravdový křesťan se má chovat právě takto: svědčit o křesťanství, a ne ho někomu vnucovat. Křesťanství, které není o násilí, ale o svědectví, to je pro ně – ale mělo by být i pro nás – to opravdové křesťanství.

Děkuji za rozhovor!

Rozhovor připravil Radko Mokryk.

POZNÁMKY:

1 / Na Ukrajině se kněží MP stali aktéry řady skandálů a konfliktů, často jsou vnímáni jako pěšáci v mocenských a politických hrách Moskvy.

2 / Za „První Majdan“ je občas označována tzv. „Oranžová revoluce“, která vypukla na stejném náměstí v Kyjevě po prezidentských volbách v zimě 2004. Pod tlakem veřejnosti bylo druhé kolo voleb uznáno za zfalzifikované. Po opětném hlasování se prezidentem Ukrajiny stal prozápadní Viktor Juščenko.

3 / Viktor Janukovyč byl proruský prezident (2010–2014), jehož politika zapříčinila revoluci na Majdanu v zimě 2013–2014. V posledních dnech revoluce (únor 2014) Janukovyč uprchl do Ruska, kde se nachází dodnes. Ukrajinským parlamentem byl zbaven pravomocí prezidenta.

4 / Centrum Šeptyckého – Vzdělávací, kulturní centrum a knihovna, jejíž provoz byl zahájen na bázi Ukrajinské katolické univerzity ve Lvově v září 2017.

5 / Jurij Orlov, ruský disident. V roce 1976 jeden ze spoluzakladatelů a hlava Moskevské helsinské skupiny.

6 / Myroslav Marynovyč byl zatčen na konci roku 1976 a na svobodu se dostal po vykonání trestu v roce 1987.

Myroslav Marynovyč (* 1949), ukrajinský religionista, publicista a obránce lidských práv. Jeden ze zakladatelů Ukrajinské helsinské skupiny (1976). Disident a politický vězeň v Sovětském svazu. Nyní prorektor Ukrajinské katolické univerzity ve Lvově.

Kontakt: Ukrajinská katolická univerzita, Lvov, Ukrajina, marynov@ucu.edu.ua

Radko Mokryk (Praha–Lvov), historik, kulturolog. Doktorand Ústavu Východoevropských studií na FF UK, redaktor časopisu NaVýchod (Praha) a portálu Cultures of History Forum (Jena, Německo).

Kontakt: Ústav východoevropských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, rmokryk@gmail.com

Radko Mokryk

Dekomunizace Ukrajiny: nová historická paměť

Během několika posledních let se Ukrajina stala dějištěm dalekosáhlých sociálních a kulturních změn. Revoluce na Majdanu v zimě 2013/2014, anexe Krymu a následná rusko-ukrajinská válka na východním Donbasu – všechny tyto události se staly základem pro velké změny v ukrajinské společnosti. Reformy probíhající v různých oblastech života na Ukrajině a postupná (i když ve skutečnosti pomalá) výměna politických elit jsou přímými důsledky dramatických událostí revoluce a války. Ruská agrese na Ukrajině měla pochopitelně dopad na vnímání Ruska v ukrajinské společnosti. Ještě před několika lety sociologické průzkumy ukazovaly, že většina Ukrajinců vnímala Ruskou federaci (RF) jako spřátelený stát. Od té doby se však nálady ve společnosti výrazně změnily – po anexi Krymu více jak 70 % Ukrajinců označilo RF za agresora. Za těchto historických okolností Ukrajina hledá způsob, jak se od Ruska v nejvyšší míře „odpojit“. Ukrajinská společnost přehodnocuje jak současnou politickou situaci, tak i své dějiny, které v případě Ukrajiny a Ruska byly skutečně po řadu staletí úzce propojeny. Dějiny se vůbec staly tématem, které dnes podléhá důkladné revizi. Nejde jenom o akademické diskuse nebo symbolická gesta, ale také o konkrétní legislativní dokumenty a státní politiku. Nejkontroverznějším tématem stále zůstává II. světová válka a osvobozenecký boj Ukrajinců v tomto období.

Politika paměti na postmajdanské Ukrajině: dekomunizační zákony 2015

Klíčovou roli v souvislosti se státní politikou paměti hraje instituce založená už v roce 2006 – Ukrajinský institut národní paměti (UINP). Od dob vlády prezidenta Viktora Janukovyče, kdy byl UINP spíše akademickou výzkumnou institucí, se jeho status změnil – nyní se jedná o oficiální orgán, který je podřízen ukrajinské vládě. Institut vede lvovský historik Volodymyr Vjatrovyč, který prosazuje politiku tzv. ukrajinizace. Úsilí, které tato instituce vynakládá, je vskutku úctyhodné. V dubnu a květnu 2015 prošly ukrajinským parlamentem zákony, které připravili odborníci z UINP – Volodymyr Vjatrovyč je pak osobně prezentoval v parlamentu. Následně byly zákony podepsány prezidentem Petrem Porošenkem. Podívejme se, co konkrétně tyto zákony obsahují:

1. Zákon o přístupu k archivům represivních orgánů komunistického totalitního režimu z let 1917–1991, tzn. otevřený přístup ke všem archivům sovětských represivních orgánů. Zákon stanoví proces digitalizace a povoluje on-line přístup k archivním dokumentům; utváří jednotný systém archivace všech represivních složek, nezávislý na politické vůli a orgánech vlády; stanoví evropský princip přístupnosti, odpovědnost za sdílení archivních záznamů nesou uživatelé; vede k dekomunizaci policie a jiných složek, které již nejsou spojovány se sovětskou minulostí.
2. Legalizace statusu a uctívání paměti účastníků osvobozenického boje Ukrajinců za nezávislost ve 20. století; posouzení ruské agrese na Ukrajině – uznání agrese sovětského Ruska proti Ukrajině, okupace a následné anexe ukrajinských území; uznání práva Ukrajinců bojovat během II. světové války za vlastní nezávislost, organizace a účastníci těchto událostí jsou považováni za bojující stranu II. světové války; propojenost ukrajinské nezávislosti z roku 1991 s dřívějšími obdobími (v roce 1991 Ukrajina nevyhlásila, nýbrž obnovila svou nezávislost z roku 1918, která byla přerušena obdobím sovětské vlády); účastníci ukrajinského osvobozenického boje, kteří obdrželi státní vyznamenání v letech 1917–1991, se dočkali jejich oficiálního uznání.
3. Zákon o paměti vítězství nad nacistickým Německem v letech 1939–1945: sovětský termín „Velká vlastenecká válka 1941–1945“ je oficiálně nahrazen pojmem „Druhá světová válka 1939–1945“; 8. květen je ustanoven Svátkem paměti a usmíření – vzpomínka na oběti II. světové války; státní svátek 9. května stále zůstává jako vzpomínka na vítězství nad nacismem; utváří se seznam pamětních míst z doby II. světové války; používání komunistické symboliky je oficiálně zakázáno.
4. Zákon o přirovnávání komunistického a nacionálně-socialistického (nacistického) totalitního režimu a zákaz používání jejich symboliky; komunistický a nacistický režim se oficiálně uznávají za zločinné a odpovědné za oběti milionů Ukrajinců; za propagaci komunistické a nacistické ideologie se uplatňuje trestní odpovědnost; vymezují se časové meze pro přejmenování objektů, které nesou názvy spojené s komunismem; pomníky a symboly, které glorifikují funkcionáře sovětské komunistické strany, budou odstraněny nebo přejmenovány; zločiny, které spáchali reprezentanti totalitních režimů, budou vyšetřeny podle platného zákona; na 23. srpna je stanoven den paměti obětí komunistického a nacistického režimu.

Po odhlasování dekomunizačních zákonů v parlamentu byl na Ukrajině zahájen obří proces přejmenovávání. Zpráva UINP z roku 2016 poskytuje následující údaje: 32 měst, 955 vesnic, 51 493 ulic, náměstí, parků atd. bylo přejmenováno. V únoru 2018 Volodymyr Vjatrovyč prohlásil, že bylo odstraněno více jak 2 500 Leninových pomníků. Řadě měst byly navraceny jejich původní historické názvy. Dekomunizace se dotkla nejenom malých měst, nýbrž i krajských center. Například z Kirovohradu se stal Kropyvnyckyj (místo Sergeje Kirova se teď město jmenuje podle ukrajinského obrozence Marka Kropyvnyckého); z Dnipropetrovsku se stal zkráceně Dnipro (byla odstraněna vzpomínka na Grygorije Petrovského – vysoce postaveného komunistu z 30. let, který se zapojil i do organizace uměle vyvolaného hladomoru na Ukrajině v letech 1932–1933). Nové názvy nemusejí být nutně spojovány s ukrajinskou tradicí – například díky procesu dekomunizace se v Kyjevě objevila třída Václava Havla.

Dekomunizace a ukrajinský osvobozenecký boj

Ačkoli některá přejmenování vyvolávají na Ukrajině debaty, obecně lze říct, že dekomunizace probíhá vesměs hladce. To však neplatí o případech, kdy se debata dotýká témat a událostí II. světové války. Ukrajínští nacionalisté, Ukrajinská povstalecká armáda, osobnosti Stepana Bandery a Romana Šuchevyče zůstávají tématem pro vášnivé spory jak uvnitř ukrajinské společnosti, tak i mimo zemi. Například při přejmenování jedné z kyjevských tříd na třídu Stepana Bandery se místní občané obrátili na kyjevskou radnici s peticí, která pro tuto třídu požadovala „neutrální název“. Žádost byla zamítnuta – pod peticí na podporu vzniku třídy Stepana Bandery se totiž sešly také tisíce podpisů. Otázku případného vzniku třídy Romana Šuchevyče prošetřuje místní soud.

Proč tolik vášní právě kolem dekomunizace a postav ukrajinského osvobozeneckého boje? V průběhu posledních let se Ukrajina stala prostorem informační války. Jeden z nejrozšířenějších stereotypů, který se o Ukrajině po Majdanu šíří, je údajný pravcový radikalismus tamních politických elit a obecná radikalizace společnosti. Vlajkovou lodí tohoto procesu se stala právě postava Stepana Bandery, kontroverzního vůdce ukrajinských nacionalistů v období 30. a 40. let. Bandera je dnes hrdinou nejenom řady fake-news o Ukrajině, ale i příčinou řady mezinárodních politických skandálů. Napětí kolem ukrajinských nacionalistů roste nejen uvnitř společnosti, ale i v polsko-ukrajinských vztazích.

„S Banderou Ukrajina do Evropy nevstoupí,“ prohlásil zhruba před rokem Jarosław Kaczyński, vůdce polské vládnoucí strany Právo a spravedlnost, během

setkání s ukrajinským prezidentem Petrem Porošenkem. Tím odstartoval kolotoč vzájemných obviňování, ultimativních prohlášení a historických debat. Dějiny se staly předmětem debat především mezi politiky, což samo o sobě není dobrým znamením. Vztahy mezi Ukrajinou a Polskem se rychle dostaly pod bod mrazu. Na historické otázky týkající se II. světové války mají Ukrajinci a Poláci naprosto rozdílné odpovědi. V čem je problém?

Západní Ukrajina mezi válkami

Na konci I. světové války prožívala Ukrajina podobný příběh jako Československo. V Kyjevě byla vyhlášena Ukrajinská lidová republika, na západních ukrajinských územích pak Západoukrajinská lidová republika. Později proběhlo sjednocení těchto státních útvarů. Na rozdíl od Čechoslováků ovšem tehdy Ukrajinci svůj boj za nezávislost prohráli. Nejprve diplomaticky, když nedokázali přesvědčit západní země o nutnosti existence ukrajinského státu. Později i vojensky. Několikaletá válka skončila porážkou ukrajinského osvobozenického boje. V Kyjevě se zabydli ruští bolševici – právě tato válečná agrese je dnes oficiálně uznána jako okupace a anexe. Naopak v západoukrajinském Lvově se chopili moci Poláci. Západ tehdy v podstatě nic nenamítal.

Západní Ukrajina – Halič a Volyň – vojenskou porážku a nezáměr Západu těžce nesla. Měla k tomu své důvody: mlčenlivý souhlas spojenců ponechat Halič Polsku byl v naprostém rozporu s principy, které na konferenci ve Versailles hlásal americký prezident Woodrow Wilson. Právo na sebeurčení místního obyvatelstva bylo pošlapáno. Na území, o které se přetahovali Ukrajinci s Poláky, byla většina etnického obyvatelstva ukrajinská – dosahovala až 65 %. Ukrajinci se cítili ukřivděni i z toho důvodu, že Polsko fakticky ignorovalo své závazky ohledně práv národnostních menšin (tzv. Malá versailleská dohoda). V roce 1922 Ukrajinci bojkotovali volby do polského Sejmu. Následující rok byla západní Ukrajina definitivně připojena k Polsku.

Ukrajinci v Haliči a na Volyni se pomalu, ale jistě radikalizovali. Polsko bylo vnímáno jako nepřítel a polská vláda jako vláda okupantů. Mladá generace Ukrajinců žila v přesvědčení, že snahy o získání nezávislosti selhaly kvůli přílišné diplomatičnosti a toleranci. Pokud chceme nezávislou Ukrajinu, musíme jednat radikálně a drsně, hlásali. „Okupantům musí hořet půda pod nohama.“ Mladí lidé se v průběhu 20. let seskupovali v různých nacionalistických organizacích, výraznou roli mezi novou generací Ukrajinců měla skautská organizace Plast. Mezi nacionalistickými uskupeními během prvních let polské správy hrála

prim Ukrajinská vojenská organizace (UVO) v čele s Jevhenem Konovalcem. V roce 1929 byla nahrazena Organizací ukrajinských nacionalistů (OUN), která se později stane symbolem krutého boje za ukrajinskou nezávislost v meziválečném období.

Stepan Bandera, OUN a UPA

Slovy jednoho z pozdějších předáků OUN Stepana Bandery byl cíl jejich organizace natolik posvátný, že by pro něj bylo možné a správné obětovat i miliony životů, bude-li to zapotřebí. Cíl měli jediný a jasný – nezávislou Ukrajinu. Kdo byl proti, ten byl nepřítel a musel být odstraněn. Ve 30. letech 20. století OUN sváděla nelítostný boj – oběťmi atentátů se stávali Poláci, Rusové, Ukrajinci, Židé. Národnost nehrála roli. Podstatná byla odpověď na otázku: „Na čí jsi straně?“

Od roku 1933 je krajským vůdcem OUN pro Halič Stepan Bandera. Pod jeho vedením došlo k nejznámějším atentátům: v říjnu 1933 byl ve Lvově zavražděn tajemník sovětského konzulátu Alexej Majlov. Tímto činem se OUN Sovětům mstila za hladomor na východní Ukrajině. Nejdůležitější však byl atentát na polského ministra vnitra Bronisława Pierackého. Ten byl zavražděn o půl roku později přímo v polské metropoli Varšavě. Polská strana samozřejmě nezůstávala nic dlužná: od počátku 30. let probíhaly v Haliči „pacifikační“ akce polských ozbrojených složek proti civilnímu obyvatelstvu. Oběti v ukrajinských vesnicích šly do desítek. Stručně řečeno, dnešní západní Ukrajina a tehdejší Malopolska Wschodnia byla v meziválečném období dějištěm nevyhlášené polsko-ukrajinské války. A Stepan Bandera se stal jejím symbolem. Pro Ukrajince hrdinou, pro Poláky nepřítelem a vrahem.

Blížící se II. světová válka se stala další kontroverzní kapitolou v dějinách ukrajinského osvobozenického boje. Ukrajinští nacionalisté se ocitli mezi dvěma nepřátelskými velmocemi a snažili se v této situaci manévrovat způsobem, aby především dosáhli svých cílů. Křídlo OUN vedené Banderou se rozhodlo pro taktickou spolupráci s Německem. Z pamětí Stepana Bandery stejně jako Romana Šuchevyče je zřejmé, že vedení nacionalistického hnutí toto spojení chápalo jen dočasně. Cíle, které sledovali Němci a Ukrajinci, se radikálně rozcházely. V možném útoku Německa na SSSR však Ukrajinci viděli příležitost pro vznik samostatné Ukrajiny a podle toho se také rozhodli jednat.

Dva prapory ukrajinských nacionalistů „Nachtigall“ a „Roland“ byly před válkou vycvičeny pod vedením důstojníků německého Abwehru. Bandera neskrýval, že tyto prapory vnímá jako základ pro budoucí ukrajinskou armádu, která měla

později bojovat za nezávislou Ukrajinu. V červnu 1941 prapor Nachtigall vstoupil společně s německou armádou do západoukrajinského Lvova. Další události ukázaly, do jaké míry se představy Ukrajinců a Němců ohledně budoucnosti Ukrajiny lišily. Ukrajínští nacionalisté 30. června 1941 vyhlásili ve Lvově „Akt obnovení ukrajinské státnosti“. To si však německá strana nenechala líbit. Stovky aktivistů OUN byly zatčeny, část byla popravena a část putovala do vězení. Sám Stepan Bandera byl zatčen a nějakou dobu s ním probíhala jednání – Němci žádali, aby odvolal vyhlášení ukrajinské nezávislosti. Když to odmítl, byl poslán do německého koncentračního tábora Sachsenhausen, kde pobýval skoro až do konce II. světové války. Dva Banderovi bratři byli také zatčeni a později zavražděni v koncentračním táboře v Osvětimi.

Po selhání plánu OUN se Ukrajina ocitla pod Německou okupací. Tvrdé podmínky okupační správy a odvážení tisíců Ukrajinců na nucené práce do Německa zahájily novou kapitolu v osvobozeneckém boji Ukrajinců. Na přelomu let 1942–1943 byly zformovány různorodé partyzánské oddíly, které se časem spojily v jednotnou strukturu Ukrajinské povstalecké armády (UPA). UPA vznikla jako odboj vůči německé okupaci a podle toho, jak se měnila situace na frontě, postupně bojovala proti Němcům, Polákům, Rudé armádě a agentům NKVD. Největších úspěchů UPA dosáhla pod vedením Romana Šuchevyče, počet jejích členů se odhaduje na třicet tisíc. Partyzáni se těšili velké podpoře místního obyvatelstva a díky ukrajinskému venkovu pokračovali v boji až do poloviny 50. let minulého století.

Nejvíce tematizovanou otázkou, pokud jde o UPA, zůstávají události na Volyni v roce 1943. V průběhu II. světové války si na Volyň činili nárok jak Ukrajinci, tak Poláci. Region se stal dějištěm války „všech proti všem“ – Poláci, Ukrajinci, Rusové, Němci, obrovský počet různorodých partyzánských oddílů, které se ne vždy hlásily k jedné z „oficiálních“ stran. Vrchol vzájemného vraždění se odehrál v létě 1943 – tehdejší události vešly ve známost jako „volyňská tragédie“ nebo „volyňská řež“. Názory historiků a politiků, kteří se dnes hojně účastní dříve spíš akademických debat, se však diametrálně liší. Polská strana prohlašuje, že se ukrajínští nacionalisté dopustili genocidy, případně etnické čistky na Polácích. Ukrajina se brání tím, že prý šlo o ukrajinsko-polskou válku a poukazuje na to, že kromě desetitisíců obětí na polské straně padlo v tehdejším konfliktu i několik tisíc Ukrajinců. Problém je, že obě strany se odvolávají především na vzpomínky očitých svědků – a svědectví jsou vskutku rozporuplná, v závislosti na národnosti toho kterého konkrétního svědka, který skoro vždy hájí svoji, „vlasteneckou“ verzi volyňských událostí.

Antisemitismus a židovská otázka

Jakkoli šlechetné se mohly zdát cíle ukrajinských nacionalistů, je nepochybné, že z dnešního hlediska mohou jejich metody vyvolávat spoustu otázek. Cíl pro Banderu a jeho stoupence existoval pouze jediný – nezávislá Ukrajina. Pro jeho dosažení se hodily jakékoli metody – atentáty, diverze, politické vraždy. Termín „teror“ rozhodně nechyběl ve slovníku předáků OUN. Jak OUN, tak i UPA byly jednoznačně radikální pravicové organizace. Nehledě na to, že jedno z nejčastějších obvinění na jejich adresu – antisemitismus – zdaleka není tak jednoduché, jak by se mohlo zdát. Je nepochybné, že v určitých kruzích OUN a UPA antisemitismus skutečně existoval. Dají se ale tyto organizace paušálně označit za antisemitské? V různých dokumentech OUN lze často nalézt i navzájem se popírající tvrzení. Na jednu stranu se v nich tvrdí, že Židé jsou nepřátelé, ale na druhou stranu, že antisemitismus je naprosto nepřijatelný. UPA lze obecně považovat za vcelku kosmopolitní organizaci – v různých obdobích bojovali v UPA celé oddíly cizinců – Arménů, Gruzínců, Ázerbajdžánců a jiných národností, sloužili zde ale i Rusové a Židé. Postoje vůči Židům v UPA lze ilustrovat příběhem židovské dívky Ireny Reichenbergové, která se během německé okupace Lvova skrývala v rodině velitele UPA Romana Šuchevyče a později právě díky němu uprchla gestapu a tak přežila holocaust.

Nehledě na to, že příběhy OUN a UPA zůstávají velice kontroverzní a stále nabízejí množství nevyřešených otázek, v poválečném období v sovětské historiografii dostali všichni, kdo se zapojovali do nacionalistického odboje, nálepku „nepřítelé vlasti“, „kolaboranta“ či rovnou „fašisty“. Jména předních osobností ukrajinského osvobozenického boje zůstávala neznámá a *de facto* zakázaná až do rozpadu Sovětského svazu. Tento jednostranný výklad dějin se začal postupně měnit teprve po vyhlášení nezávislosti Ukrajiny v srpnu 1991. Země tak vstupovala do nové éry s obrovským břemenem mýtů a stereotypů stran vlastních dějin.

„Do Evropy s Banderou nevstoupíte“

Zmíněné prohlášení Jarosława Kaczyńského o tom, že Ukrajina „do Evropy s Banderou nevstoupí“, rozpoutalo před rokem a půl kolotoč ostrých slov a politických projevů. Řadě ukrajinských historiků byl zakázán vstup na území Polska, ve Varšavě poslanec polského Sejmu Robert Winnicki pošlapal černo-rudou „banderovskou“ vlajku, Ukrajinci naopak na své území zakázali vstup několika polským politikům. Napětí vyústilo v novelu zákona o Institutu národní paměti,

který prošel polským Sejmem v únoru 2018. Společně s ukrajinskými dekomunizačními zákony z roku 2015 dnes fakticky znemožňují jakýkoli dialog mezi oběma stranami. Polský zákon totiž stanoví trestní stíhání za „zpochybnění zločinů ukrajinských nacionalistů v letech 1925–1956“. Dekomunizační zákony, které byly dříve odhlasovány ukrajinským parlamentem, jsou přesně opačné než ty polské. Na Ukrajině jsou nacionalisté z období II. světové války uznáni za hrdiny, zatímco v Polsku jsou ti samí lidé chápáni jako zločinci. To znamená, že kdokoli, kdo se pokusí o vstřícný krok, fakticky porušuje zákony své země.

Téma ukrajinsko-polského konfliktu za II. světové války se stalo nejen předmětem politických debat, ale také výrazně rezonuje v celé společnosti. Politici pouze přilévají olej do ohně. V roce 2016 polský režisér Wojciech Smarzowski natočil celovečerní film *Wolyn*, pojednávající o tragických událostech na Volyni v létě 1943. Film, který líčí Ukrajince jako brutální vrahy civilistů, se stal v Polsku hitem a posbíral nespočet místních filmových cen. Na Ukrajině bylo jeho promítání zakázáno a Volodymyr Vjatrovyč ho označil za „protiukrajinskou propagandu“. Útoky na pomníky a náhrobky ukrajinských vojáků v Polsku se staly běžnou záležitostí – nejznámější jsou případy opakovaného ničení pomníků ukrajinských partyzánů v městěčku Hruszowice na východě Polska. Občanská společnost na obou stranách ukrajinsko-polské hranice ale nezůstává stranou. Čím dál výrazněji zaznívají hlasy polských i ukrajinských intelektuálů, kteří volají po smírlivější politice z obou stran. Politici se ale – jak se zdá – příliš domluvit nedokážou.

„Banderizace“ Ukrajiny – fakta

Na to, že je celý problém v podstatě umělý, se nedávno pokusil ukázat kyjevský historik Olexandr Zinčenko. Na obvinění polských kolegů z „budování kultu osobnosti Stepana Bandery“ reagoval Zinčenko následujícími fakty:

- V průběhu let 2014–2016 žádný výnos prezidenta Ukrajiny neobsahoval zmínku o OUN, UPA či Stepanu Banderovi.
- V období 2015–2017 ukrajinský parlament odhlasoval tři dokumenty, které vyjmenovávaly památná historická data a významné události. Z celkového počtu 256 se jich jen 9 týkalo nacionalistického odboje v období II. světové války.
- V letech 2014–2016 ukrajinská pošta nevydala jedinou známku a Národní banka jedinou pamětní minci, která by se tematicky věnovala OUN nebo UPA.
- V rámci politiky dekomunizace bylo na Ukrajině přejmenováno více jak 51 tisíc ulic, náměstí a měst. Jen 34 z nich bylo pojmenováno podle Stepana Bandery.

Svůj článek Zinčenko uzavírá jednoznačně: „Kult Bandery existuje jenom ve fantaziích polských politiků. Nemůžeme se zříkat něčeho, co ani neexistuje.“

Po Majdanu a na začátku rusko-ukrajinské války zavedla Ukrajina kampaň dekomunizace – proces rozsáhlé revize svých dějin. Podle dekomunizačních zákonů byl odstraněn obrovský počet komunistických pomníků. Velmi důležitým prvkem se stalo znovuobjevování odkazů OUN a UPA – osvobozeneckého odboje Ukrajinců. Není pochyb o tom, že se jedná o odkaz složitý a často kontroverzní. Ale pro dnešní Ukrajinu je to odkaz nesmírně důležitý. Slovy českého historika Davida Svobody: „Pro Ukrajince je úcta k UPA a také k meziválečným protagonistům bezskrupulózního boje za nezávislost, jako byl Stepan Bandera, stále aktuální, protože je ‚aktuální‘ i válka s ruskými okupanty, kterým se bůhví proč nesmí říkat jinak než *separatisté*. V době, kdy mají ukrajinské válečné oběti v evropských médiích stejnou váhu jako přejetí psa na okresní silnici, dodává symbolika Organizace ukrajinských nacionalistů a UPA ukrajinské společnosti kuráž a připomíná, že desetitisíce jejich bojovníků kdysi čelily přesile, odkázání sami na sebe. Ostatně jen *části* společnosti – té, která ještě něčemu věří. [...] Podstatné je, že ti, kdo se dnes obracejí k jejich odkazu, si berou k srdci jejich étos, nikoli zločiny.“

Dekomunizace a ukrajinizace na Ukrajině pokračuje. Počet pořadů v ukrajinštině v rozhlase i v televizi díky zavedeným kvótám stoupá. Ukrajinský knižní trh je plný nových ukrajinských knih. Ukrajinci boří stereotypy ohledně vlastních dějin. Je celkem zřejmé, že tak složité procesy se nemohou obejít bez omylů a občas působí kontroverzně. Ostatně se ani nemusí všem líbit. Ukrajina, která stále čelí ruské agresi na východě země, se ale po Majdanu snaží znovuobjevit svou identitu a vyrovnat se s traumaty minulosti.

Tato studie byla lektorována.

Radko Mokryk (Praha–Lvov), historik, kulturolog. Doktorand Ústavu Východoevropských studií na FF UK, redaktor časopisu NaVýchod (Praha) a portálu Cultures of History Forum (Jena, Německo).

Kontakt: Ústav východoevropských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, rmokryk@gmail.com

Oleh Hirnyk

Teologická avantgarda jako inovativní návrh na křižovatkách moderních humanitních věd

Úvod

Jedním z hlavních problémů, které bez ohledu na konfesi ostře pociťujeme v ukrajinských církvích, je nedostatek teologických nabídek, jež by uzrály v současném ukrajinském kontextu. A jednou z hlavních výzev, s níž se setkala teologie na Ukrajině v postsovětském období, je její místo v systému humanitních věd ve vysokoškolském vzdělání. S tím souvisely diskuse o uznání teologie jako akademické disciplíny a problematika státního uznání diplomů a akademických titulů získaných v systému evropského teologického vzdělání.

V Evropě je totiž existence teologických fakult a teologických kateder samozřejmostí, neboť navazuje na dávnou tradici vzniku univerzit na základě teologických vzdělávacích institucí a výchovy. Samozřejmě, že podobné příklady máme i na Ukrajině, zejména v případě Kyjevsko-mohyljanské akademie. Nicméně období ateismu natolik ovlivnilo vnímání teologie intelektuály vychovanými v sovětském vzdělávacím systému, že to vyžadovalo minimálně dvě desetiletí, aby v tomto segmentu došlo k viditelným posunům. Je zajímavé, že vzniku kateder a zavádění kurzů religionistiky nebyly kladeny citelné překážky. Naopak, bývalí odborníci na vědecký ateismus se velmi rychle přeprofilovali na religionisty.

Mezitím byla teologie chápána jako disciplína vyhrazená pro instituce zabývající se přípravou a výchovou budoucích kněží. Ale v soukromých teologických institucích jako Lvovská bohoslovecká akademie, která se později proměnila v Ukrajinskou katolickou univerzitu (dále jen UKU), následovala teologie cestu evropské tradice. Díky tomu právě na UKU vznikly příznivé podmínky nejen k oživení východní teologie zlatého období církevních Otců, ale i ke vzniku nových, moderních proudů. Je zapotřebí zdůraznit, že teologie byla vždy moderní, neboť vznikala jako reakce na existující aktuální problémy, s nimiž se církev setkává při procesu hlásání radostné zvěsti. Proto teologie nikdy neexistuje pro samotnou teologii. Je vždy reakcí na výzvy dané doby v podmínkách konkrétního kulturního a geografického prostředí. Takovýmto pokusem o odpověď na výzvy dneška je i v tomto textu prezentovaná „teologická avantgarda“.

Chronologie myšlenek „teologické avantgardy“

Klíčové myšlenky a jednotlivé termíny „teologické avantgardy“ jako „kyberstředověk“ a „radikální gotika“ se od roku 2010 začaly objevovat v mých publikacích na internetových stránkách „Relihija v Ukrajině“ („Náboženství na Ukrajině“) (Hirnyk 2010a; Hirnyk 2010b; Hirnyk 2011a; Hirnyk 2011b). Tak se roku 2015 v rámci Katedry teologie UKU zrodily otevřené semináře „teologické avantgardy“. Do současné doby byla na seminářích představena futuristická (Hirnyk 2015a) a konstruktivistická (Hirnyk 2015b) část „teologické avantgardy“, dále pozadí jejího vzniku, jenž spadá do přelomu let 1993 a 1994, kdy autor během noviciátu baziliánů v Krechově studoval avantgardní náboženské umění (Hirnyk 2016). Na čtvrtém semináři se hovořilo o jednom z nejvlivnějších intelektuálů dvacátého století, Marshallovi McLuhanovi (Hirnyk 2017). Kromě toho v pátém čísle časopisu *Naukovi zapysky UKU* vyšel můj článek „U pošukach modeli postkonfesijnoi refleksiji: bohoslovs'kyj avanhard“ (Hledání modelu postkonfesijní reflexe: teologická avantgarda) (Hirnyk 2015c). Na základě toho jsem navrhl, aby byl v rámci mezifakultních výběrových kurzů vypracován cyklus „Teologická avantgarda: moderní teologie na křižovatkách kulturologie, antropologie, literární vědy a mediální ekologie“. Ten proběhl v prvním semestru akademického roku 2016/2017.

Metodologie

Asi nejdůležitějším metodologickým principem teologické avantgardy je „velký průsečík“. Pojednává o něm ve své knize *Effect Medici* americký spisovatel a podnikatel Frans Johansson, který formuluje ústřední myšlenku: „Pokud vstupujete do průsečíku oborů, disciplín nebo kultur, můžete kombinovat stávající koncepce a dostávat obrovské množství nových nápadů“ (Johansson 2011, 18). Johansson zdůrazňuje zásadní rozdíl mezi tím, kdy zůstáváme v rámci jediného oboru (například „teologie“), a kdy kombinujeme různé oblasti (například v případě teologické avantgardy, kdy zapojujeme kulturologii, antropologii, literární vědu a mediální ekologii): „Klíčový rozdíl mezi oborem a průsečíkem oborů je ve způsobu spojení koncepcí každého z nich. Pokud pracujete v rámci určitého odvětví, můžete nejprve kombinovat pojmy tohoto konkrétního odvětví a přicházet s nápady, které se vyvíjejí určitým směrem. Tyto myšlenky označuji jako řízené. Když se postavíte do průsečíku, můžete kombinovat koncepce různých odvětví a přicházet s nápady, které otvírají nové směry. Těm říkám průsečíkové myšlenky. Rozdíl mezi těmito dvěma druhy myšlenek je zásadní.“ (Johansson 2011, 33)

Myšlenka „teologické avantgardy“ se v podstatě zrodila z mého duchovního a intelektuálního setkání se třemi autory, kteří stáli na průsečíku různých odvětví a kultur. Byli to o. Gabriel Kostel'nyk, o. Pavel Florenskij a Michail Epštejn. Kromě toho je pro mě jako řeckokatolíka a Ukrajince pobývání v církevním a civilizačním průsečíku mezi Východem a Západem zafixováno na psychické, a dokonce genetické úrovni. Je pravda, že existence v nejistém prostoru „mezi“ je většinou interpretována jako nevýhoda. Ale z pohledu velkého průsečíku, o němž mluví Frans Johansson, je to šance na zrození velkého množství myšlenek.

Avantgarda a teologie

Ve vojenské terminologii znamená avantgarda předvoj (fr. slovo *avant-garde* je složeno z částí *avant* = před a *la garde* = stráž, což lze doslova přeložit jako předvoj, pozn. překl.), který na sebe bere tíhu prvního vojenského střetu s nepřítelem. (Opakem je *arrière-garde* neboli zadní voj, chránící týl.) V první polovině dvacátého století se název avantgarda používal jako souhrnný název pro řadu uměleckých a literárních směrů jako futurismus, fauvismus, dadaismus, suprematismus, abstrakcionismus, surrealismus, konstruktivismus, imaginismus, vorticismus atd. Navzdory své různorodosti měly všechny společný rys, kterým byl rozchod s tradicí, rušení dřívějších estetických přání, kánonů a pravidel a snaha o hledání zcela nových možností a způsobů jejich realizace (Sadlovský 2013, 10).

Na paradoxní možnost existence vztahu mezi avantgardou a náboženstvím poukázal literární vědec, kulturolog a filozof Michail Epštejn v knize *Religija posle ateizma. Novyje vozmožnosti teologii* (Náboženství po ateismu. Nové možnosti teologie) (Epštejn 2013). V kritice, kterou vůči avantgardě vyjadřovali především náboženští myslitelé, se podle Epštejna skrývá „skandální nepochopení“. „Nebylo snad správnější připustit,“ pokračuje Epštejn, „že právě realita, která překypuje zdravím, smyslně zaoblená, pevná, spíše podporuje démonické pokoušení člověka, jeho zvrácenost na pozemských cestách a odvrácení od nebeských cest?“ Náboženský tradicionalismus se ovšem nechce rozloučit s „oblíbenou realitou“, v rámci níž se institucionální a ideologické struktury tradičních vyznání cítí pohodlně, neboť „se sžily s tímto světem, [...] vtělily se do tohoto světa, zamilovaly si jeho zaoblené tvary, jeho estetický vzhled, který tak jasně demonstruje tradiční ‚realistické‘ umění“ (Epštejn 2013, 79). Na rozdíl od statického realismu je dynamika avantgardy bližší eschatologickému duchu autentického náboženského postoje „života budoucího věku“, který není svou povahou, jak říká Epštejn, konzervativní, ale spíše krizový: „Je to zhroucení všech pravidel, rozbití všech

základů, vlna nových časů a prostorů, stoupání nad vesmírem. Nic nemůže odolat *apofatickým* (kurzíva autor) představám Boha, který není ‚to‘ nebo ‚ono‘, ani ‚tohle‘ – nic z toho, co je ve světě.“ Avantgardní umění je proto – ať to zní, jak chce paradoxně – náboženské do takové míry, do jaké je samotné náboženství avantgardní, tedy takové, jež „uhýbá před všemi zakončenými výsledky světového procesu a za sebou nechává vše, čemu se podařilo získat sílu a stabilitu“ (Epštejn 2013, 79). Existuje úzký vztah mezi avantgardou a apokalyptickým chápáním světa, který dosáhl vrcholu v raném křesťanství a pak byl na dlouhou dobu vytlačen „sekularizovanou religiozitou“. „Podoba tohoto světa pomíjí,“ říká apoštol Pavel (1Kor 7,31). „Je možné uchovat tento svět jiným způsobem než v proměnách a přerývech jeho obrazu?“ ptá se filozof (Epštejn 2013, 78).

Na základě úvah M. Epštejna a metodologie velkého průsečíku jsem tedy spojil dvě na první pohled nespojitelné koncepce „teologie“ a „avantgardy“, čímž jsem položil základ současnému směru, jehož název je „teologická avantgarda“. Průsečík těchto dvou velkých myšlenkových koncepcí podnítil vznik dvou částí teologické avantgardy, které jsou vzájemně dialektické – futuristické a konstruktivistické. Futuristická část se zaměřuje na diagnostiku realizace technologických dystopií „kyberstředověku“ ve spojení s křesťanskou antropologií. Konstruktivistická část pak naznačuje produkci utopicko-symbolického světa „radikální gotiky“ a hledání duchovních praktik s cílem vzdorování ideologii dystopie technofašismu.

Futurismus „kyberstředověku“

Michail Epštejn vychází při charakteristice současné epochy z myšlenky, že lidstvo už prošlo dobou postmoderny a přiblížilo se fázi „proto-“, ale stále nevíme, „čeho“ (Tul’činskij–Epštejn 2003, 336–341). Podle mého skromného názoru vstoupilo lidstvo do nové éry tehdy, kdy se stalo „postlidstvem“ (ang. posthuman, pozn. překl.) (Hayles 1999). Všechno začalo primitivními fázemi „kyborgizace“, tj. nahrazení lidských orgánů nástroji jako „umělá ledvina“ nebo „srdeční chlopek“.

Již u P. Florenského se setkáváme s termínem „projekce orgánů“, který vyjadřoval proces prodlužování nebo zdokonalování lidských orgánů během dějin lidské kultury počínaje od primitivních nástrojů jako sekera, pila, kladivo apod. až po složité formy, jako je fréza nebo mikroskop (Florenskij 1999, 402–421). Je-li tedy řeč o procesech v mozkové kůře, bude „projekce orgánů“ znamenat odraz nebo vyvedení jeho mentálních procesů navenek. V tomto kontextu hovoří

Epštejn o budoucí společnosti jako o „mentálně otevřené společnosti“ neboli o „neurosociu“, v němž se mentální procesy občanů stanou veřejně přístupnými (Tul’činskij–Epštejn 2003, 255–256). To bude podle filozofa vyžadovat od jeho členů takovou duševní hygienu, o jaké snili pouští otcové. Není náhodou, že se dnes termín „kyber“ stal předponou pro definici technologických inovací, zejména v oblasti zdravotnictví, jako je například „kyberklinika“ a „kybernetický nůž“. „Kyberpunk“ je trend v současné sci-fi a kinematografii. „Kybersex“ je součástí virtuálního pornografického průmyslu. „Kybernetický útok“ je nová úroveň vedení boje v kyberprostoru (tj. síť). A „kybernetická kriminalita“ obsahuje vše, co je spojeno s nezákonným získáváním financí z bankovních účtů a nabouráváním do kódovaných databází vojenských a mezinárodních organizací. Dnes jsou „kyborgové“ nejen technologicky pokročilé pololidské bytosti z fantastických románů a hollywoodských filmů. „Kyborgové“ už vstoupili do historie Ukrajiny jako mýtus (mýtus v pozitivním smyslu prostředníků, kterým jsou připisovány nadlidské schopnosti) o obráncích doněckého letiště.

Navrhl jsem tedy pro současnou dobu označení „kyberstředověk“, kde termín „středověk“ používám v tom smyslu, v němž se poprvé objevil za renesance jako období úpadku a nedostatku kvalitních charakteristik kultury. Chci tak popsat a charakterizovat rychlost technologického vývoje, nárůst intenzity změn. To, co lidstvu dříve trvalo pět století, či dokonce celé tisíciletí, nyní probíhá během padesáti let. Upadá tak kvalita vývoje, protože člověk se nezvládá biologicky přizpůsobit technologickým úspěchům vlastního génia. A naopak, aby to stihl, je nucen provádět úpravy své vlastní povahy tím, že hledá nové technologické, chemické a biologické prostředky k povzbuzení nebo rozšíření především svých mentálních schopností.

Futuristická část „teologické avantgardy“ se pak bude zabývat řadou současných problémů, které patří mezi otázky teologické antropologie. Tato část má svého svatého patrona, jímž není nikdo jiný než sv. Ignác z Loyoly. Proč právě on? Současní vědci z oboru optických médií, zvláště Friedrich Kittler, se domnívají, že pojetí optických médií jako projekci mentálních procesů (počínaje televizí a konče možná v blízké budoucnosti nitrooční čočkou) nelze porozumět bez znalosti specifiky jezuitské spirituality, jejímž základem jsou „duchovní cvičení“ Ignáce z Loyoly (Kittel 2009, 79–85). Na rozdíl od Lutherova pravidla *sola scriptura* Loyola nabídl hloubkové představení příběhů dějin spásy s maximálním využitím možností lidské představivosti (Ignác z Loyoly 2005, 46–47, 52–55). Kromě sv. Ignáce budou v diagnostice „kyberstředověku“ důležití především mediální teoretik Marshall McLuhan (McLuhan 2011) a jeden z významných představitelů šifropunku (anglicky sypherpunk, pozn. překl.) Julian Assange (Assange 2012).

Konstruktivismus „radikální gotiky“

Konstruktivistická část „teologické avantgardy“ má také svého svatého patrona, jímž je básník a mystik Jan od Kříže, který spolu s Terezií z Ávily ve druhé polovině 16. století zreformoval řád karmelitánů. Ale na rozdíl od Ignáce z Loyoly se jeho duchovnost vyvíjí v souladu s tradiční asketickou praxí kontemplativní modlitby, kde dominantní roli hraje sluch, a místo barokně pyšné vizualizace evangelijních příběhů vystupuje poetický text jako plod „zaposlouchání se“ do světa vnitřní modlitby, zbaveného obrazů a bezpředmětného (Jan od Kříže 1999). Jan od Kříže je tedy představitelem církevní tradice, ve které „pravověrnost sluchu“ měla svoje opodstatnění jak v Novém zákoně – slova apoštola Pavla „víra je zvěstování“ (v ukrajinském překladu: víra vid sluchannja = víra z naslouchání, pozn. překl.), tak i ve Starém zákoně – „Slyš, Izraeli“ (Dt 6,4).

V podmínkách dnešního přesycení vizualizací bude návrat k „pravověrnosti sluchu“ znamenat hledání alternativních duchovních praktik, jakousi „protireformaci“ v podmínkách kyberstředověku, aby bylo možné apofaticky se vzepřít násilí imaginárního obrazu hypertrofovaného současnými optickými médii. Ne náhodou M. Epštejn navrhl nazvat „teologii sluchu“ jeden ze současných teologických směrů, který zaměřuje pozornost přímo na eschatologický význam Božího naslouchání: Bůh naposledy promluvil skrze svého Syna – Ježíše Krista, nemá už co říct, takže nyní pozorně naslouchá nám, aby v eschatonu řekl své konečné slovo-rozsudek (Tul'činskij–Epštejn, 2003, 406–407).

V případě „radikální gotiky“ pro nás nebude důležitá ani tak teologie, která dle tradice zděděné po řecké filozofii usiluje o přesné dogmatické definice, ale spíše „teologie paradoxů a symbolů“, jež pro vyobrazení duchovní cesty víry využívá poetický jazyk. K tomuto typu teologů patří již výše zmíněný sv. Jan od Kříže, ale mnohem více než on ještě sv. Efrém Syrský: „Radikálně odlišný Efrémův přístup je cesta paradoxů a symbolů, a poezie je u něj mnohem účinnější než próza, protože jasněji vyjadřuje dynamiku a plynulost – charakteristické rysy tohoto teologického přístupu.“ (Brock 2017, 24)

Cesta paradoxů a symbolů podporuje paradoxní hledání nečekaných motivů v prostředí, které je z církevního pohledu považováno za marginální. Tedy mezi těmi, kteří výrazně nedemonstrovali svůj „zcírkevnělý“ charakter, ale bezpochyby prostřednictvím poetického prismatu paradoxů a symbolů směřovali ke svátosti víry. Proto se budu dále opírat o tvorbu takovýchto třech marginálů (z církevního a teologického hlediska jde o marginální osobnosti), jmenovitě J. Malanjuka, J. Nowosielského a H. Čubaje. Prostřednictvím syntézy jejich děl se zjeví „radikální gotika“ jako náboženská fenomenologie poetického obrazu,

kde se eschatologie zpřítomňuje v ikoně, a slovo apofaticky líčí zkušenost Boží přítomnosti.

Malanjuk: gotika jako poetický obraz

Tedy, „radikální gotika“ je poetický obraz, v jehož zákulisí stojí náboženská fenomenologie s eschatologickou a apofatickou složkou, myšlenkový impuls, který dal nevelký, ale obsahově velmi hluboký citát z Malanjukova deníku: „Problém mojí vlasti je problém náboženský: oběť – od země po nebe – je gotika, proťatá Byzancí a Mongoly“ (Malanjuk 2008, 86). Je obtížné říci přesně, co měl ukrajinský básník a kulturolog na mysli. Ale Malanjukem paradoxně aplikovaný symbolismus gotiky vyvolává obdiv podobný tomu, jaký popisuje Gaston Bachelard při setkání s poetickým obrazem coby částí fenomenologického procesu: „Obraz se však dotkl hloubek dříve, než rozhýbal povrch. To platí pro prostou zkušenost čtenáře. Tento obraz, který nám poskytuje četba básně, se stává skutečně naším. Zapouští kořeny v nás samých. Přijali jsme jej, začínáme však mít dojem, že bychom jej byli mohli stvořit, že jsme jej museli stvořit. Stává se novým bytím naší řeči, vyjadřuje nás, když z nás dělá to, co vyjadřuje; je jinými slovy současně vznikáním výrazu a vznikáním naší bytosti. Výraz zde tvoří bytí.“ (Bachelard 2009, 13–14) Je zřejmé, že gotika se jako poetický obraz-symbol dotkla vnitřních hlubin především samotného Malanjuka. Gotika je symbolem křesťanské nekompromisnosti a odporu vůči zlu: „Oceán temnoty, oceán zla zaplavuje povrch planety. Černé vlny pohlcují státy, země, města... V této temnotě zla je církev jediným korábem. Řezenský dům je gotickou hymnou oduševnělého kamene – podobně zápasí s nárazovými vlnami a plave přes moře tmy: jediná záchrana, jediná archa Noemova, jediné živé v neklidné nejistotě tekutého zla.“ (Malanjuk 2008, 87) A neogotická katedrála sv. Patrika v New Yorku dle Malanjuka vzdoruje Rockefellerovu centru, a s tím zároveň mamonu a hmotě, na rozdíl od anglikánského kostela sv. Trojice, který harmonicky koexistuje s Wall Street, kde Boží a císařovo koexistuje v každodenním a pokojném životě (Malanjuk 2005, 336).

Nowosielski: eschatologismus ikony

Nowosielski je typický člověk pohraničí se všemi výhodami i nevýhodami. Jeho tvorba vlastně vyvrátila myšlenku, že zástupci hraničních kultur – stejně jako i samotné kultury, které se objevily v pohraničí – nejsou schopni vytvořit něco

nového, protože jsou neustále nuceni zaměřovat veškerou svoji energii na obranu vlastní identity. Ve skutečnosti je to zcela naopak: dále od centra velkých kultur, na jejich okrajích se akumuluje obrovský tvůrčí potenciál. Jediný problém pohraničí je komplex méněcennosti, stav „kulturního bezvědomí“ (Zabužko 2009, 133–151). Ale pokud se podaří akceptovat marginalitu jako dar, objevuje se nový fenomén (Zabužko 2009, 331–350). Je typické, že Lvov, v němž Nowosielski pobýval v meziválečném období, sehrál klíčovou roli v tom, že se stal malířem ikon. Nějakou dobu uvažoval o tom, že by se mohl stát mnichem v klášteře sv. Jana Křtitele Studitského na Kaiserwaldu,¹ ale největší dojem na něj udělala sbírka ikon v národním muzeu. Jak umělec vzpomínal, nebyla to zkušenost extatického nadšení. Když se na ikonu díval, cítil bolest, podlamovaly se mu nohy, motala se mu hlava (Podgórzec 2011, 24). Nicméně to bylo právě avantgardní umění (především surrealismus), které Nowosielského po období ateismu vedlo k návratu k víře a posléze opět k ikoně: „Kdyby se ve výtvarném umění nezrodilo moderní umění, kdyby se nezrodil kubismus, abstrakce, nadále bychom vnímali byzantské umění z pozice 19. století, kdy bylo byzantské umění pro Západ zajímavé pouze jako archeologický jev.“ (Podgórzec 2011, 27) V osobě Nowosielského máme typického představitele postkonfesijního křesťanství. Otázka ekumenismu ho vůbec nezajímá, protože je to pro něj již dávno vyřešená záležitost – existuje pouze křesťanství se svými rozmanitými projevy v závislosti na kulturní dominanci. Za svůj specifický prostor pokládá pravoslaví, ale kritizuje pravoslavnou církev v Polsku za to, že postrádá vlastní identitu. Obecně o pravoslavných církvích na východ od Polska mluví s velkou skepsí, neboť je přesvědčen, že opravdové pravoslaví se spíše obrodí na Západě. V této souvislosti opakovaně zmiňuje Francii jako zemi, v jejíž gotických chrámech ožívá právě uctívání ikon.

Čubaj: apofatika světla a slova

Tvorba a život Hrycka Čubaje jsou již zcela svázány se Lvovem, kde ještě žije jeho rodina včetně jeho syna Tarase Čubaje, frontmana skupiny „Pláč Jeremiášův“ (Pláč Jeremiji), který je v rockovém umění nejlepším interpretem poezie svého otce (album „Světlo a vyznání“). Samotný Hrycko je podle Kostjantyna Moskalce oprávněně nazýván jedním z „nejtajemnějších ukrajinských básníků“, jehož poezie jako „hvězdný déšť za neproniknutelné noci“ vyzařuje „kaskády lákavého i osudového světla“ (Čubaj 2013, 5–27). Názvy jeho děl, zvláště „P’jatyknyžžja“ (Pentateuch) (skládá se z pěti knih: „Postava hlasu“, „Jesličky“, „Hledání viníka“, „Pláč Jeremiášův“, „Světlo a vyznání“), naznačují náboženský rozměr jeho díla.

Nejde však o tradiční náboženskou tvorbu se specifickými postavami, jako je Ševčenkova Marie² nebo Frankův Mojžíš.³ Je to poezie, kterou je nutné číst skrze prizma apofatické teologie, v souvislosti s čímž často v nadsázce podotýkám, že „oproti Čubajovi je Jan od Kříže slabý odvar“. Zde je jeden z nejapofatičtějších úryvků z páté knihy Světlo a vyznání (Čubaj 2013, 151):

*zeptám se tě v temnotě
na to, kdy napadne sníh
a v každém mém slově
bude ozvěna jak propast
branou ze dvora dokořán
vejde na cestu bosé světlo,
aby nás navždy opustilo,
ale i ve tmě bude vidět,
že máš prchavý stín.*

S největší pravděpodobností Čubaj nebyl obeznámen s apofatickou teologií. Projevuje se zde jeho nutková touha „vnést do poezie něco nového“ (Čubaj 1990, 108)? Nebo snad samotná doba „militantního ateismu“ sedmdesátých let vedla k tajemnému stylu vyznávání, kdy nemáš „nikde kolem odraz/v němž bys nebyla cizí“? (Čubaj 2013, 152). Ať už tomu bylo jakkoli, dílo Hrycka Čubaje si zaslouží být čteno teologicky.

Shrnutí

Na závěr svého textu bych chtěl poznamenat, že ke skutečné teologii je v tomto případě ještě velmi daleko. Předložil jsem pouze strukturu toho, co zahrnuji do konceptu „teologické avantgardy“ s nadějí, že jej v budoucnu budu moci rozvinout do pravého duchovního směru. Proto mají někteří mí kolegové pravdu, když mi předhazují, že v projektu „teologické avantgardy“ se nachází příliš mnoho kulturologie a málo teologie. Koneckonců, základem jakéhokoli přemítání o Bohu je především duchovní zkušenost Boží přítomnosti. Symboly, metafory, paradoxy jsou pouhými prostředky k vyjádření této zkušenosti.

Z ukrajinského originálu „Богословський авангард як інноваційна пропозиція на перехресних шляхах сучасних гуманітарних наук“ přeložila Rita Kindlerová.

Tato studie byla lektorována.

BIBLIOGRAFIE:

- Assange, Julian: *Julian Assange: neautorizovaná autobiografie*. Přel. P. Hnilo a M. Nový. Brno, Jota 2012.
- Bachelard, Gaston: *Poetika prostoru*. Přel. J. Hrdlička. Praha, Malvern 2009.
- Brock, Sebastian: „The Luminous Eye: The Spiritual World Vision of Saint Ephrem the Syrian.“ In: *Cistercian Studies* (Book 124), 1992. Autor cituje z ukrajinského překladu: Brok, Sebast'jan: *Svitlle oko. Duchovnyj svitohljad svjatocho Jěfrema Syrijs'koho*. Přel. O. Luka. L'viv, UKU 2017.
- Čubaj, Hryc'ko: *Hovoryty, movčaty i hovoryty znovu*. Kyjiv, Molod' 1990.
- Čubaj, Hryc'ko: *P'jatyknyžžja*. L'viv, Vydavnytstvo Staroho Leva 2013.
- Epštejn, Michail: *Religija posle ateizma. Novyje vozmožnosti teologii*. Moskva, AST – Press Kniga 2013.
- Florenskij, Pavel: *Sočinenija v četyrech tomach*. T. 3(1). Moskva, Mysl' 1999.
- Hayles, N. Katherine: *How we became posthuman: virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics*. Chicago, University of Chicago Press 1999.
- Hirnyk, Oleh (2010a): *Hreko-katolycyzm jak subkul'tura: perspektyvy „Teolohiji Vyzvolennja“ či apokaliptys „Radykal'noji Gotyky“?* Č. I. Dostupné z: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/4768-greko-katolicizm-yak-subkultura-perspektivi-teologiyi-vizvolennja-chi-apokalipsis-radikalnoyi-gotiki.html> [16. 8. 2018].
- Hirnyk, Oleh (2010b): *Hreko-katolycyzm jak subkul'tura: perspektyvy „Teolohiji Vyzvolennja“ či apokaliptys „Radykal'noji Gotyky“?* Č. II. Dostupné z: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/4848-greko-katolicizm-yak-subkultura-perspektivi-teologiyi-vizvolennja-chi-apokalipsis-radikalnoyi-gotiki.html> [16. 8. 2018].
- Hirnyk, Oleh (2011a): *Teolohija vstaje pislja sutinkiv*. Č. II. Vid post-modernu do kyber-seredn'oviččja. Dostupné z: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/12873-teologiya-vstaje-pislya-sutinkiv-chastina-ii-vid-post-modernu-do-kyber-serednovichchya.html> [16. 8. 2018].
- Hirnyk, Oleh (2011b): *Teolohija vstaje pislja sutinkiv*. Č. III. Nova jevanhelizacija i vyklyky kyber-seredn'oviččja. Dostupné z: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/12997-teologiya-vstaje-pislya-sutinkiv-chastina-iii-nova-jevangelizacija-i-viklyki-kyber-serednovichchya.html> [16. 8. 2018].
- Hirnyk, Oleh (2015a): *Bohoslov's'kyj avanhard. Sučasni vyklyky j novi možlyvosti bohoslov'ja*. Dostupné z: <https://zbruc.eu/node/33888> [23. 8. 2018].
- Hirnyk, Oleh (2015b): *Bohoslov's'kyj avanhard: „radykal'na gotyka“*. Dostupné z: <https://zbruc.eu/node/37953> [23. 8. 2018].
- Hirnyk, Oleh (2015c): *U pošukach modeli postkonfesijnoji refleksiji: bohoslov's'kyj avanhard. Naukovi zapysky Ukrajins'koho Katolyc'koho Universytetu*. Č. V., Serija „Bohoslov'ja“, vyp. 2., L'viv, s. 433–462.
- Hirnyk, Oleh (2016): *Vytoky bohoslov's'koho avanhardu. Studija avanhardnoho relihijnoho mystectva pry novicijati oo. Vasylijan u Krechovi (1993–1994 rr.)* Dostupné z: <https://youtu.be/dFJkUwAJv-4> [16. 8. 2018].
- Hirnyk, Oleh (2017): *Maršall Makljuen jak antropoloh relihijnoji kul'tury*. Dostupné z: <https://zbruc.eu/node/74433> [16. 8. 2018].

- Ignác z Loyoly: *Duchovní cvičení*. Přel. R. Kunert. Velehrad, Refugium Velehrad-Roma 2005.
- Jan od Kříže: *Výstup na horu Karmel*. Přel. T. Brichtová. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999.
- Johansson, Frans: *The Medici effect: what elephants and epidemics can teach us about innovation*. Boston, Harvard Business School Press 2006. Autor cituje z ukrajinského překladu Jochanson, Frans: *Efekt Medyčů: Inovacionní vidkrytja na peretyni idej, koncepcij ta kul'tur*. Přel. L. Ševčuk, L'viv, UKU 2011.
- Kittler, Friedrich: *Optische Medien: berliner Vorlesung, 1999*. Berlin, Merve Verlag 2002. Autor cituje z Kittler, Fridrich: *Optičeskiye media. Berlinskije lekcii 1999 g.* Přel. O. Nikiforov a B. Skuratov. Moskva, Logos/Gnozis 2009.
- Malanjuk, Jevhen: *Povernennja. Poeziji. Literaturoznavstvo. Publicystyka. Ščodennyky. Lysty*. L'viv, Svit 2005.
- Malanjuk, Jevhen: *Notatnyky (1936–1968)*. Kyjiv: Tempora 2008.
- McLuhan, Marshall: *The Gutenberg galaxy: the making of typographic man*. 1st ed. Toronto, University of Toronto Press 2011.
- Podgórzec, Zbigniew: *Rozmowy z Jeży Nowosjel's'kym pro mystectwo*. Přel. D. Matijaš. Kyjiv, Tempora 2011. Kniha je polským překladem děl *Dovkola ikony, Mij Chrystos a Mij Juda*.
- Sadlov's'kyj, Jurij: *Slovnyk futuryzmu*. Ternopil', Bohdan 2013.
- Tul'činskij, Georgij – Epštejn, Michail: *Projektyvnyj filosofskij slovar'*. Sankt-Peterburg, Aletejja 2003.
- Zabužko, Oksana: *Chroniky vid Fortinbrasa. Vybrana esejistyka*. Kyjiv, Fakt 2009.

POZNÁMKY:

- 1 / Dnes část Lvova pokrytá pahorky, parky a skanzenem. [Pozn. překl.]
- 2 / Báseň Marie (Marija) je (ne celá) součástí výboru: Ševčenko, Taras: *Bylo kdysi v Ukrajině...* Přel. M. Marčanová, Z. Niliusová, J. Tureček-Jizerský. Praha, Svoboda 1946. [Pozn. překl.]
- 3 / Jedná se o báseň Mojžíš (Mojsej). Viz Franko, Ivan: *Poesie*. Přel. Z. Hanusová. H. Jechová... [aj.]. Praha, SNKLHU 1956. [Pozn. překl.]

Oleh Hirnyk (Lvov), teolog, přednášející na Ukrajinské katolické univerzitě ve Lvově. Jeden ze zakladatelů směru „Teologická avantgarda“.

Kontakt: Katedra teologie, Ukrajinská katolická univerzita, Lvov, Ukrajina, ohirnyk@ucu.edu.ua

Wojciech Surówka OP

Dominikáni na Ukrajině – pokračování misie sv. Hyacinta

Bratři kazatelského řádu, kteří dnes pracují na Ukrajině, vědomě navazují na misijní činnost sv. Hyacinta, prvního dominikána ze slovanských zemí. Ten na tomto území působil již v první polovině 13. století.

Misie v konfrontaci s reálnou politikou

Hyacint (pol. Jacek) Odrowąż je jediný polský světec, jehož socha zdobí kolo-nádu baziliky sv. Petra v Římě. Můžeme vidět, jak v jedné ruce drží monstranci a v druhé sošku Panny Marie. Právě takto je první polský dominikán nejčastěji zpodobován. Při pohledu na jeho figuru bychom však mohli snadno zapome-nout, že se netyčí na pozadí oslnivě blankytného nebe Říma, nýbrž hořícího Kyjeva. Tuto dramatickou scénu znamenitě zobrazil italský malíř Leandro Bas-sano (1557–1622) na jedné z fresek v benátské bazilice sv. Jana a sv. Pavla. Svatý Hyacint kráčí po vodě a zároveň opouští město na pozadí hořících domů a tábora nepřátelských vojsk. Na bezpečném břehu spatřujeme uprchlíky z obleženého města. Nějaký člověk se snaží nazdvihnout tělo muže, pravděpodobně už mrtvé-ho. Matka se sklání nad dítětem. Nevíme, jestli dítě ještě žije. Lidé shromáždění kolem vzpínají ruce k Hyacintovi a o cosi jej prosí. Někdo lomí rukama směrem k nebi.

Ve skutečnosti se ale všechno nejspíš odehrálo úplně jinak. Hyacint opustil Kyjev patrně ještě před nájezdem Tatarů. Kromě toho to bylo v prosinci a útočící vojska mohla přejít po zamrzlém Dněpru. Historici upozorňují ještě na jeden dů-vod, proč Hyacint opustil město. Možná musel svou misii v Kyjevě ukončit kvůli odporu místního kléru a vyšších společenských vrstev, které nelibě nesly působení latiníků. Jak to bylo doopravdy, se už asi nikdy nedovíme. V obou případech misie s reálnou politikou prohrála. Na jedné straně to byla agresivní „zahraniční politika“ Tatarů, která usilovala o vyplnění sousedů, na druhé straně pak pro-blémy s vnitřní politikou v samotném Kyjevě. Každá legenda však skrývá zrnko pravdy a obraz světce kráčejícího po vodě na pozadí hořícího města ovlivňoval nové a nové generace dominikánů.

Tři desítky bratří na sedmi místech

Oba možné důvody, proč Hyacint opustil Kyjev, se dnes stávají opět velice aktuální. Anexe Krymu stejně jako ozbrojený konflikt v ukrajinské části Donbasu nevěští nic dobrého. Stále více komentátorů hovoří o reálné hrozbě války. V oblastech probíhajících bojů je čím dál složitější rozvíjet pastorační činnost, což se týká zejména cizinců, kteří tam nejsou příliš vítáni. Na druhou stranu se zdá, že v Rusku už zase sílí kampaň obviňující katolíky z proselytismu. Zářivým příkladem může být před nedávnem publikovaný text na jedné z pravoslavných webových stránek. Autor uzavírá obsáhlou část věnovanou právě dominikánům následujícím tvrzením: „... katolické řády a kongregace je třeba pokládat za organizace [...] srovnatelné s totalitními sektami. Organizace ohrožující duchovní zdraví ruského národa by měly být považovány za nelegální a nebezpečné pro národní bezpečnost.“ Zákaz činnosti Svědků Jehovových v roce 2017 ruským Nejvyšším soudem je příznačným a současně velmi nebezpečným precedensem.

Na benátské fresce se postava sv. Hyacinta nachází v samotném středu kompozice, mezi hořícím městem a vzepjatýma rukama uprchlíků – mezi politikou a reálným utrpením konkrétních lidí. A právě tady je možné spatřovat i místo dnešních dominikánů na Ukrajině.

Dominikáni působili na Ukrajině již před rozpadem Sovětského svazu, proto jsme tu hned po roce 1991 mohli začít organizovat naši činnost. V současné době pracují na Ukrajině zhruba tři desítky bratří na sedmi místech: v Kyjevě, Lvově, Fastivě, Čortkivě, na Jaltě, Chmelnyckym a Charkově. Kromě jiných aktivit se zaměřujeme především na dvě oblasti. V duchu charizmatu našeho řádu klademe důraz na doktrinní kazatelství stejně jako na podporu intelektuálního života církve. Tímto směrem je zaměřen především Vyšší institut náboženských nauk sv. Tomáše Akvinského v Kyjevě, ale také cykly přednášek nazývaných „školami víry“, které organizují kláštery ve Fastivě, Lvově a Charkově a rovněž akademická farnost ve Lvově. Nezapomínáme ani na lidi v nouzi. Tady mám na mysli Dům sv. Martina de Porres v Fastivě, kde se věnujeme bohaté charitativní činnosti, zároveň se toto místo proměňuje v jakési duchovní a kulturní centrum města. Snažíme se tedy kráčet ve stopách sv. Hyacinta, jak je znázorněn na benátské fresce: podíli jsme se jednak na formaci nových elit ukrajinské společnosti, jednak pomáháme lidem ve svízelné sociální situaci.

Poslání a činnost našeho institutu

Institut sv. Tomáše Akvinského vznikl před pětadvaceti lety. Zpočátku působil jako vyšší odborná škola pro katechezi, později se přeměnil na institut náboženských nauk přiřčený k Papežské univerzitě sv. Tomáše Akvinského (Angelicum) v Římě. Tato myšlenka se sice zrodila v hlavě otce Aleksandra Hauke-Ligowského, jenž byl v době vzniku odpovědný za naši misii na Východě, avšak je třeba zdůraznit, že je obecně dominikánská. Všude tam, kde se vyskytují bratři našeho řádu, vznikají studijní domy, poněvadž věříme, že intelektuální formace nejenže napomáhá prohloubení samotné víry, ale ovlivňuje i změny společenských poměrů. Tak tomu bylo v případě Bartolomea de las Casas a salamanské teologické školy, stejně jako v působení laureáta Nobelovy ceny otce Dominika Pirea OP, který po II. světové válce pomáhal velkému počtu uprchlíků a přesídlenců.

Činnost našeho institutu vedeme třemi hlavními směry. Zaprvé: základní kurz tvoří pětileté studium teologie, které může absolvovat každý, nezávisle na konfesiční příslušnosti, dokonce i lidé bez vyznání. Svým způsobem se jedná o určitou formu preevangelizace, anebo – řečeno jinak – o seznámení posluchačů se základy křesťanské kultury, na nichž dodnes stojí evropský étos. Mnoho mladých Ukrajinců má stále jen částečné znalosti o křesťanství. Ale v zásadě lze u nás absolvovat kompletní studium teologie. Na celém území bývalého Sovětského svazu jsme také jedni z mála, kdo tuto možnost nabízí i laikům.

Zadruhé: organizujeme přednášky v rámci Centra pro katechezi, které je součástí našeho institutu. Zde připravujeme laické pracovníky pro různé služby ve farnostech. Týká se to samozřejmě katolických věřících, nicméně obou obřadů. Program přednášek se soustředí hlavně na otázky spojené s praktickou teologií, nechťeli bychom však, aby kopíroval program institutu. Budoucí katecheti by měli mít možnost seznámit se s pastoračními problémy, které budou v běžném farním provozu řešit. Poskytujeme vzdělání ve třech specializacích: katechetika, rodinné poradenství a v tomto roce bychom rádi zahájili i výuku pro varhaníky a vedoucí chrámových sborů.

A konečně zatřetí se věnujeme intelektuálním a kulturním aktivitám, které přesahují rámec běžných přednášek. Organizujeme výstavy a koncerty místních tvůrců, vydáváme knihy v nakladatelství Kairos, které vzniklo hned na začátku existence našeho institutu, organizujeme konference o ekumenismu. Spolupracujeme s nejdůležitějšími intelektuálními centry Kyjeva i celé Ukrajiny. Máme společné projekty s Mohylevskou akademií (Centrum sv. Klimenta, nakladatelství Duch a litera), spolupracujeme s Národní univerzitou Tarase Ševčenko a Ukrajinou katolickou univerzitou.

Katolická církev na Ukrajině se vyznačuje zvláštním privilegiem: kvůli malému počtu věřících ji ostatní konfese nepovažují za svého konkurenta. Zejména katolíci západního obřadu netvoří velké společenství. Sociologicky vzato to lze sice vnímat jako minus, protože tak máme minimální šanci výrazněji působit na změny v ukrajinské společnosti. Na druhou stranu je ale zřejmé, že tvoříme výbornou platformu pro setkávání všech ostatních konfesí. To má obrovský význam nejen pro ekumenický, nýbrž i společenský dialog. V obou případech je ale situace na Ukrajině nesmírně komplikovaná.

Nezávislost na Moskvě i v oblasti duchovní

V současné době je v této zemi jedna z nejvíce rozdrobených pravoslavných komunit na světě. Do roku 1991 čili do vyhlášení nezávislosti Ukrajiny působila na jejím území pouze Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu. Nelze se tedy divit snahám Ukrajinců získat nezávislost i v oblasti církevní. Když se od Moskvy oddělili politicky, měli pochopitelně ambici vytvořit si i vlastní náboženské struktury. Proto část věřících z iniciativy metropolity Filareta (Michaila Antonoviče Denysenka) založila Ukrajinskou pravoslavnou církev Kyjevského patriarchátu. Moskva samozřejmě s tímto krokem nesouhlasila a odmítla Kyjevu přiznat autokefalitu. Dodnes je Kyjevský patriarchát nekanonickou církví, i když nejspíš tvoří nejpočetnější náboženskou komunitu na Ukrajině.

V roce 2016 se ukrajinský parlament obrátil na konstantinopolského patriarchu Bartoloměje s žádostí, aby svolal lokální synodu pravoslavných církví na Ukrajině, kde by se řešila komplikovaná církevní situace v této zemi. Pokud by došlo k oficiálnímu uznání Kyjevského patriarchátu, stal by se centrem duchovního sjednocení Ukrajinců, kteří cítí příslušnost k pravoslavné církvi, avšak nijak se ne cítí vázání k Moskvě. Zároveň by to však znamenalo ztrátu obrovského množství farností a věřících Moskevského patriarchátu, na což samozřejmě Moskva odmítá přistoupit. Mělo by se o tom ale rozhodovat bez ní, s chladnou hlavou, realisticky a s podporou Konstantinopolského patriarchátu. Sjednocení, které se může jevit jako nereálné v politické rovině, by se naopak mohlo podařit v rovině duchovní.

Vstup do společenství evropských zemí by se pro Ukrajince stal potvrzením jejich mnohasetleté přítomnosti v evropské kultuře, která započala pokřtěním Kyjevské Rusi. Symbolickým místem zrodu současné Ukrajiny je Kyjev, proto je i toto město interpretačním klíčem k veškerým debatám o národní identitě Ukrajinců. Z politického a občanského hlediska se úsilí o upevnění státní nezávislosti projevilo především na kyjevském Majdanu, nelze však zapomínat, že důležitou

roli při tom sehrála i církev. Její role nebyla čistě duchovní, ale stala se rovněž důležitým katalyzátorem společenských změn. Podobně tomu bylo také v době sv. Hyacinta. Ten dbal o to, aby působení bratří kazatelů mělo vliv i na poměry v tehdejší společnosti.

Trojí podoba „teologie Majdanu“

V současné době se dominikáni aktivně podílejí na proměně ukrajinské společnosti jak v sociální oblasti, tak i svým intelektuálním přínosem. Klíčovou událostí posledních let se staly protesty na kyjevském Majdanu. Od prvních chvil se mluvilo o „církvi na Majdanu“, přestože tam byli přítomni i zástupci islámu a židovského náboženství. Prostorem, který nejlépe symbolizoval tyto okamžiky, se stala kaple, kde se od samého počátku protestů scházeli lidé k bohoslužbám a kde se modlili. Během oněch několika měsíců se kaple stala i místem ekumenické modlitby. Nikdo se nikoho neptal, k jakému patriarchátu patří nebo pod jakou „spadá jurisdikci“. Jako by pro ten čas přestaly platit přísné požadavky kanonického práva. Další aspekt přítomnosti církve na Majdanu souvisel s pomocí potřebným. To nejlépe symbolizovalo rozhodnutí otevřít brány kostelů nejen pro poskytování azylu protestujícím. Pravoslavný chrám sv. Michaela Archanděla i katolický kostel sv. Alexandra, které stojí nedaleko Majdanu, se na nějakou dobu proměnily v polní nemocnice. Ranění lidé tu leželi na kostelních lavicích nebo mezi svícny a pravoslavnými ikonami. Známa metafora papeže Františka o církvi jako polní nemocnici se tu stala životní realitou. Třetí rovina přítomnosti církve na Majdanu se týkala jejího vlivu na utváření mravního svědomí lidí. Šlo nejen o společné modlitby, ale i o charitativní pomoc. Ta se vyznačovala ještě jedním mimořádným rysem. Konkrétně šlo o důraz kladený na pokojný charakter protestů. Majdan byl v první řadě „revolucí důstojnosti“, a z toho důvodu protestující odmítali veškeré projevy násilí, nenávisti a pomsty.

Naše působení rozšiřujeme rovněž o teologickou reflexi současné situace v ukrajinské společnosti. Příkladem může být probíhající debata na téma takzvané „teologie Majdanu“. Teologové přišli s nejméně třemi variantami. Každá z nich má nepochybně pozitivní jádro. Podle pravoslavného teologa Cyrila Hovoruna by měl zrod občanské společnosti na Majdanu ovlivnit i reformní pohyb uvnitř samotné církve. Mychajlo Dymyd, řeckokatolický teolog z Ukrajinské katolické univerzity, vidí v Majdanu symbol nerozdělené církve, vtělení nekonesijního křesťanství, které má šanci ovlivnit nejen ekumenický dialog, nýbrž vytvořit i základ pro novou národní mytologii Ukrajinců. Naproti tomu dominikánský teolog

Petro Bałog omezuje roli církve na Majdanu především na funkci profétického svědomí, které lidem připomíná základní hodnoty křesťanství.

Otázka náboženství je otázkou klíčovou

Každá z těchto variant však obsahuje i některá rizika. Co se týče Hovorunovy koncepce, pohyb ve společnosti by mohl snadno vyústit do nějaké radikálnější podoby teologie osvobození nebo teologie revoluce. Varianta „teologie Majdanu“, jak ji reprezentuje Mychajlo Dymyd, se může snadno stát součástí národní mytologie podřízené aktuální politické situaci. Nejmenší riziko pak představuje varianta, kterou navrhuje Petro Bałog. Podle jeho pojetí má duchovní život národa svou autonomii a je primární vůči pohybu ve společnosti. Avšak i tuto variantu lze zredukovat jen na jakési mentorování národa, nikoli účast na jeho údělu. Jaký však bude další osud „teologie Majdanu“, ukáže teprve čas. Jedno ale nelze popřít: v Evropě dnes není země, kde by otázky spojené s náboženstvím měly takovou důležitost jako právě na Ukrajině.

Toto všechno by ale nebylo možné, nebýt ještě jednoho specifického rysu misie sv. Hyacinta – modlitby a důvěry v Hospodina. Světec je nejčastěji znázorňován tak, jak to vidíme na benátské fresce a na kolonádě baziliky sv. Petra v Římě: se soškou Panny Marie a s monstrancí. Pro naši náročnou misii jak na rovině intelektuální, tak i sociální se jedná o dva neoddělitelné prvky: slavení eucharistie a úctu k Matce Boží.

Z polštiny přeložil Jaroslav Šubrt.

Tato studie byla lektorována.

Wojciech Surówka OP (* 1975) je polský dominikán, teolog a publicista. Studoval v Krakově a Římě. Od roku 2011 je ředitelem Vyššího institutu náboženských nauk sv. Tomáše Akvinského v Kyjevě. Publikoval v časopisech *Przegląd Polityczny*, *Więź*, *W drodze* a *Logos i Ethos*.

Kontakt: vul. Derewlianśka, 13, 041 19, Kyjev, Ukrajina, suru@dominikanie.pl

Ruslan Chalikov

Donbas: náboženství a válka

Před rokem 2014 působila na Donbase celá řada náboženských organizací, a nelze tudíž tvrdit, že v regionu zcela dominovalo pravoslaví. Je pravda, že následkem násilné sovětské sekularizace Doněcka a Luhanska nebyl počet pravoslavných farností v těchto oblastech nejvyšší. Například ve Vynnycké oblasti je o několik set farností UPC MP (Ukrajinské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu) více než v oblasti Doněcké, a téměř o půl tisíce více než v oblasti Luhanské. Na druhou stranu tu měly poměrně silné zastoupení církve protestantské, nová a východní náboženství a bylo zde také několik větších muslimských duchovních center a řada obcí. Vcelku v roce 2014 působilo v Doněcké oblasti 1 797 a v Luhanské 835 náboženských organizací. Pro porovnání Lvovská oblast (největší oblast v zemi) čítala ve stejné době 3 061 náboženských organizací, ačkoli počet jejich obyvatel je výrazně nižší než počet obyvatel Doněcké oblasti. Nehledě na nepříliš hustou síť obcí a velkou rozrůzněnost náboženských směrů byly církve zvyklé spolupracovat. Jedenáctého dubna 2014, doslova v předvečer vyhlášení Doněcké lidové republiky (DLR), byla založena Rada církví a náboženských organizací Doněcké oblasti, jejímiž členy se stali zástupci křesťanů, muslimů i buddhistů. Zájem o budoucí připojení projeвили také představitelé ISKCON a dalších konfesí. Rada se stala platformou pro organizaci modlitebního maratonu za mír a jednotu Ukrajiny, který probíhal v Doněcku veřejně až do podzimu roku 2014. Kvůli represím ze strany vlády samozvané republiky byla činnost rady pozastavena a mnozí její členové byli nuceni své domovy opustit.

Po vyhlášení Luhanské lidové republiky (LLR) a začátku válečných operací se řada náboženských obcí rozštěpila, protože část věřících i duchovních Donbas opustila a část se rozhodla zůstat. Spojení mezi oběma částmi nebylo sice vždy definitivně ztraceno, ale odjezd duchovních vůdců – pastorů, imámů, rabínů – vyvolal u té části věřících, která se rozhodla zůstat, nedůvěru. Odjezd duchovních pastýřů totiž věřící často vnímali jako zradu. Z řad těch, kteří se rozhodli z politických či jiných důvodů na Donbase zůstat, brzy vzešli noví duchovní vůdci. Noví duchovní činitelé přijeli také z Ruska, složení i nálada místní duchovní elity se tudíž značně změnily.

Největší represe vůči náboženským organizacím a jejím představitelům proběhly v letech 2014–2015. Důvodů je několik: zaprvé ne všechny církve byly schopné

zajistit urychlenou evakuaci svých členů na bezpečné místo (jak to například učinila Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů), a řada věřících i duchovních navíc vůbec neměla v plánu svůj domov opouštět. Zadruté duchovní, počínaje protestantskými pastory B. Bradarským, V. Velyčkem, P. Pavenkem a A. Pavenkem, kteří byli zavražděni v červnu roku 2014, se stávali snadnou kořistí pro členy nezákonných ozbrojených skupin, které byly právě v této době nejaktivnější. Nejčastěji šlo o kozácká uskupení původem z Ruska. Jejich členové nejvíce útočili právě na představitele nepravoslavných obcí. Do roku 2016 byly tyto formace rozprášeny, buď v důsledku válečných operací, nebo vnitřních konfliktů, v nichž prohrály se silnějšími konkurenty. Množství represí také částečně pokleslo v důsledku odjezdu těch, vůči nimž byly represe namířeny, a také v důsledku odjezdu (domů, do Sýrie a jiných ohnisek konfliktů) jejich pachatelů. Poté se náboženský život na územích mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády více či méně stabilizoval.

Dnešní náboženský život Donbasu

Podrobné monitorování růstu či naopak poklesu aktivity náboženských organizací a jejich obcí na územích mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády je znesnadněno. Jisté informace ale k dispozici jsou a díky nim je možné utvořit si celkový obraz. Nejhojněji zastoupeni jsou zde pochopitelně křesťané. Působí zde nejen Ukrajinská pravoslavná církev (UPC), ale také jiná křesťanská společenství, ačkoli působení pravoslavných organizací mimo UPC je značně obtížné a v LLR dokonce zakázané. Také řeckokatolická církev musela opakovaně čelit útlaku. Ve svém známém rozhovoru z května 2015 prohlásil vůdce DLR Oleksandr Zacharčenko, že by měly existovat jen čtyři náboženské směry: pravoslaví, katolicismus, judaismus a islám. S řeckokatolickou církví se nepočítalo, to však neznamenalo, že by automaticky ukončila činnost svých farností. Další vlna represí proti řeckým katolíkům přišla počátkem roku 2016, když se 29. ledna před kostelem UŘKC konala „antisektářská“ demonstrace. Řeckokatolické farnosti však jsou v Luhansku a Doněcku dodnes a během posledních dvou let je už navíc dvakrát navštívil apoštolský nuncius na Ukrajině Claudio Gugerotti. Hlava UŘKC, blažený Svjatoslav (Ševčuk), navíc vyzval v srpnu 2017 basiliány, aby na území mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády vyrazili a sloužili tu místním obyvatelům. Nepochybně nejhoršímu útlaku však byli vystaveni protestantsí pastoři, známí svou veřejnou službou a jasnou občanskou pozicí.¹ Řada ukrajinských pastorů zažila zatčení a mučení, církve přišly o veškerý majetek a nemovitosti, a to včetně Doněcké křesťanské univerzity. Ačkoli protestantské sbory zcela nezanikly, jejich

činnost v Doněcké a Luhanské lidové republice byla značně omezena. Protestantští aktivisté nicméně působí na územích, kde probíhá frontová linie. Zde zakládají nové sbory a věnují se též charitativní činnosti.

Také muslimské obce pokračují v aktivitě, a navíc se sdružují do větších administrativních duchovních center. Nejloajálnější je vůči samozvané vládě muftí někdejšího Celoukrajinského duchovního spolku muslimů „Jednaňňa“ Rinat Ajsin, kterého média tradičně titulují „muftí DLR“. V průběhu let 2014 až 2016 muftí usiloval o to, aby se stal hlavou i dalších obcí, a možná právě proto Ústřední duchovní vedení muslimů, „Donbaský muftiát“, které vyznávalo ideologii chabašismu, a bylo proto médií spojováno s Duchovním ústředím muslimů Ukrajiny, muselo ukončit své působení. Stalo se tak v roce 2016 v důsledku nátlaku silových orgánů DLR. Zato však vznikly některé nové muslimské organizace, mimo jiné Svaz muslimských obcí Donbasu, který spojuje některé obce Donbaské a Luhanské oblasti zastoupené dříve ve Všeukrajinské asociaci občanských organizací Al-Rajíd.

Nadále činná je také židovská obec Doněcku, která sice po roce 2014 zaznamenala prudký úbytek členů, ale nezanikla. Na jaře roku 2014 se na Donbase začaly objevovat antisemitské letáky, vydané orgány DLR, a byly zaznamenány také další projevy antisemitismu (například plakáty na krajském úřadě, který separatisté kontrolovali od zimy). To vše způsobilo masový odjezd členů židovské obce. Vrchní rabín Donbasu Jicchak Pinchas Vyšedsky se zasadil o vznik doněcké chasidské jednoty v Kyjevě. Jeden ze současných představených doněcké synagogy, Davyd Jusymov, nicméně v rozhovoru z roku 2017 tvrdil, že Vyšedsky pomáhá udržovat budovu synagogy a Židovské kulturní centrum v Doněcku za pomoci nejen ukrajinských, ale také ruských peněz, konkrétně příspěvků Federace židovských obcí Ruska. To je krok směrem k dalšímu rozštěpování obce na dvě části a podobný proces je typický nejen pro Židy, ale také pro pravoslavné, muslimy a další.

Po vyhlášení samozvaných republik došlo na území mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády k výraznému zhoršení situace vyznavačů východních náboženství. Do roku 2014 se 20 z 60 buddhistických organizací působících na Ukrajině nacházelo právě v Doněcké a Luhanské oblasti. Působil zde také jediný buddhistický klášter v zemi. Ale spolu s tím, jak se část Donbasu dostala pod kontrolu DLR a LLR, začali být buddhisté šikanováni. Buddhismus nebyl zařazen mezi oficiální náboženství LDLR, ačkoli v Rusku tento status má.

Klášter Šečen-ling Duchovního ústředí buddhistů na Ukrajině ukončil činnost, protože se v roce 2014 ocitl doslova na frontové linii. Jeho představený Dorže Žambo Čojdže-Lama (Oleh Mužčil) se připojil k dobrovolnickému praporu Pravý sektor, ale roku 2015 se ocitl v hledáčku SBU ve spojitosti s členstvím

v nezákonných ozbrojených uskupeních. Byl zabit v Kyjevě při pokusu o zadržení. Lamovi následovníci pokračují ve veřejné činnosti, organizují shromáždění v Kyjevě a dalších městech, také webové stránky Duchovního ústředí buddhistů jsou i nadále funkční. Dalším důležitým buddhistickým centrem bylo středisko řádu Nipponzan Mjohódži ve vsi Paňkivka v Luhanské oblasti. Tento řád působí na Ukrajině již řadu let, zemi také nejednou navštívil jeho nejvyšší představitel Terasawa Džunsei. Mimo jiné se postavil do čela Pochodu míru a solidarity na Ukrajině, který skončil v dubnu 2014 v Paňkivce, kde v onu chvíli už deset let probíhala stavba buddhistické stúpy a parku. Později byl v Paňkivce rozmístěn kozácký oddíl, který nemovitosti řádu obsadil, členové obce pak LLR opustili a odešli jinam. Dnes již řád na území DLR a LLR nepůsobí, jeho členové se přesunuli na Ukrajinu a do dalších zemí. Na územích mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády byly činné také další buddhistické organizace, i ty svou činnost ukončily. Většina představitelů buddhistických obcí, dokonce vůči novému režimu loajální mistr džogčenu (Ihor Berchin) na území LDLR nevylážděl.

Omezen byl také náboženský život višnuistů. Višnuismus byl předtím na územích mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády zastoupen především Mezinárodní společností pro vědomí Krišny a hnutím Šrí Čaitanja Sárasvat math. Většina představitelů těchto hnutí region opustila a odstěhovala se do Kyjeva, Dnipra, Mariupole a dalších měst. Jediná forma občanské aktivity, která vyznavačům tohoto náboženství zůstala povolena, je program Food for Life, v jehož rámci vaří pro lidi, kteří jsou v nouzi, vegetariánské jídlo.

Ačkoli je dnes lokální náboženský život méně pestrý a méně svobodný, než tomu bylo před vyhlášením LDLR a vznikem frontové linie, i nadále trvá. Řada společenství udržuje kontakty se svými ukrajinskými bratry a sestrami a jsou součástí celoukrajinské hierarchie. Mimo to často navázaly kontakty s ruskými náboženskými obcemi, které v regionu také nabízejí humanitární pomoc, zajišťují náboženskou výchovu, ale také se podílejí na integraci donbaských církví do ruského náboženského prostoru. Mnozí duchovní i laici region opustili a na jejich místo nastoupili noví duchovní vůdci, kteří prokázali vůči nové vládě loajalitu, nebo naopak dokázali svou apolitičnost a spolu s ní právo na existenci.

Právní rámec pro náboženské organizace v Doněcké a Luhanské oblasti

Po anexi Krymu a vzniku Ruskem podporovaných samozvaných DLR a LLR se ukrajinský právní rámec regulující činnost náboženských organizací rozpadl na tři části. Zatímco Krym se ihned po anexi ocitl v zóně ruského práva,

v samozvaných republikách poměrně dlouhou dobu jakýkoli právní rámec chyběl, a legislativní normy, které platily, chaoticky propojovaly ruské, ukrajinské a sovětské právo. Postupně začaly vznikat nové normativní akty, jejichž základem se stal ruský zákon 26. 9. 1997 č. 125-FZ „O svobodě svědomí a náboženských organizací“. Ačkoli tyto nové zákony jsou přísnější než ruské, většine náboženských organizací zaručují alespoň formální rovnost. Díky tomu získaly církve, které působí na územích mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády, možnost hájit svá práva prostřednictvím komunikace se samozvanou vládou.

Protože klíčové zákony obou samozvaných republik vzešly z ruské předlohy, zaměříme se především na to, čím se odlišují. V LLR byl normativní akt regulující svobodu slova přijat 24. června 2016. Jeho hlavní odlišnost od ruského a ukrajinského práva spočívá v tom, že se jeho autoři vymezili proti pojmu „svoboda svědomí“, které v praxi zaručuje právo na nenáboženský světonázor. V počátečním návrhu se tento termín sice objevil, ale v průběhu diskuse byl pozměněn na „svobodu vyznání“, což mělo demonstrovat pohrdání západními sekulárními hodnotami.

Další odlišnost nalezneme v čl. 3. Jde o právo vyznávat jakékoli náboženství, což odporuje ustanovení ohledně „sektářství“. Zákaz „vytváření sekt a šíření sektářství“ se objevuje v § 6 čl. 3, nicméně pojem „sekt“ není nikde definován. Určitý čas tato norma v praxi neplatila, ale ihned poté, co Rusko v roce 2017 ostře zasáhlo proti Svědkům Jehovovým, začala vláda DLR tuto církev také utlačovat. V Rusku byli Jehovisté prohlášeni za extremistickou organizaci na jaře roku 2017 a už v srpnu odpovídající rozhodnutí Nejvyššího soudu vešlo v platnost. Tentýž měsíc byly některé texty této církve zařazeny v DLR na Státní seznam extremistických materiálů. Na seznamu je nyní sedm textů této církve, její Sály Království byly uzavřeny a jak v Doněcké, tak v Luhanské oblasti došlo k raziím. Z čl. 3 byl také vyňat bod o nepřípustnosti znevýhodňování občanů na základě jejich vyznání, což vytvořilo základ pro pojetí pravoslavných jako příslušníků privilegované konfese.

Ruské předloze se také vzdaluje čl. 4, zejména tím, že náboženským organizacím dovoluje přispívat k „řešení sociálních a humanitárních úkolů“ (§ 2). Charitativní, finanční a humanitární pomoc byly v DLR od roku 2014 jedním z mála povolených a v zákoně ukotvených způsobů veřejné činnosti náboženských organizací. V ruské verzi místo toho stojí, že stát na náboženské organizace v žádném případě nedeleguje své funkce. Z ruského čl. 4 byl také vyňat bod, podle kterého „činnost orgánů státní vlády i orgánů místní samosprávy není doprovázena veřejnými náboženskými obřady a ceremoniály“. To lze číst jako odmítnutí setrávat v hranicích západního sekulárního práva a snahu vědomě protlačovat

pravoslavnou ideologii do státní politiky. Tato norma souzní s první variantou preambule Ústavy DLR, která byla přijata už v roce 2014. Nejprve v ní byla přítomna rozsáhlá pasáž o tom, že pravoslaví představené Ruskou pravoslavnou církví je základním kamenem „ruského světa“, jehož součástí se autoři ústavy cítí být, a proto vyznávají pravoslavnou víru.² Záhy byl tento text z preambule vyňat, ale samotná jeho existence svědčí o tom, že zejména v první etapě existence samozvaných republik hrála náboženská rétorika důležitou roli.

Co se týče Luhanské oblasti, zde byl zákon „O svobodě svědomí a náboženských organizací“ schválen parlamentem LLR až 2. února 2018. Tím byla odstraněna poslední legislativní mezera, protože LLR zůstávala jediným regionem mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády, kde působení náboženských organizací ani svoboda vyznání nebyly téměř čtyři roky regulovány žádným normativním právním aktem. Všechny náboženské organizace působící na území LLR byly vyzvány k nové registraci, kterou musejí získat do půl roku pod pohrůžkou ukončení činnosti. Na podzim 2017 byla sestavena zvláštní rada expertů a při Ministerstvu kultury, sportu a mládeže vznikl úřad, jehož úkolem je řešit otázky náboženských organizací a víry. Vznikla také státní religionistická posudková komise, která má posuzovat status náboženských organizací a odhalovat extremistické materiály stejným způsobem, jako to činí obdobný orgán v Ruské federaci.

Také tento luhanský zákon, stejně jako doněcký, vychází z ruského vzoru. Přidržuje se však ruské formulace „svoboda svědomí“, aniž by ji měnil na „svobodu náboženského vyznání“, a zakotvuje tudíž právo na sekulární světonázor. Také ve většině ostatních bodů parafrázuje ruskou předlohu. V některých bodech dokonce vypadá liberálněji. Například § 6 čl. 3 zakazuje „konání veřejných akcí, umístování textů a vyobrazení, které by urážely cítění občanů jakéhokoli vyznání“, ačkoli v ruském zákonu formulace „jakéhokoli vyznání“ není. Tentýž článek však zakazuje zakládání náboženských spolků, jejichž činnost je přímo či zprostředkovaně spojená s nadřazováním jakéhokoli náboženství. Vzhledem k tomu, že každé náboženství je ze své podstaty exkluzivistické, se tato formulace může stát nástrojem represe vůči komukoli.

Důležitou novinkou bylo odmítnutí takové formy náboženské organizace, kterou je náboženská skupina. Podle ruského práva jde o přechodnou formu, která nemá status právnické osoby ani registraci, ale má právo vykonávat náboženskou činnost. Doněcké zákony s touto formou počítají. Luhanská varianta je přísnější a namířená proti činnosti domácích církví a jiných menších společenství věřících. Jedněmi z prvních, kdo se stal obětí tohoto zákona, jsou zmiňovaní Svědkové Jehovovi, protože jejich veřejná činnost je v Rusku i v samozvaných republikách zakázána. Mimo zákon byly rovněž postaveny pravoslavné farnosti mimo jurisdikci

UPC (nejde jen o UPC KP, v Luhanské oblasti byly do roku 2014 také obce Ukrajinské autokefální pravoslavné církve, Ruské pravověrné pravoslavné církve a asi deseti samostatných pravoslavných obcí, které nepatřily pod Moskevský patriarchát). Přísnější jsou také normy pro registraci lokálních náboženských organizací, protože seznam podmínek, na základě kterých může být žádost o registraci náboženské skupiny zamítnuta, má celkem 16 bodů.

Nové zákony o zacházení s náboženskými organizacemi následují v mnoha bodech ruskou praxi a lokální legislativní normy vzdalují jejich ukrajinským předlohám. Hlavní odlišnost zákona DLR spočívá ve vymezení se proti západní sekulární identitě a ztotožnění se s „ruským světem“. Zákon LLR je zase tvrdší vůči malým náboženským společenstvím a organizacím, které nepatří k oficiálně uznaným církvím. Oba dva zákony jsou namířeny proti náboženským menšinám, především Svědkům Jehovovým, jejichž činnost je *de facto* postavena mimo zákon, což představitelé Ministerstva kultury, sportu a mládeže vyhlásili na brífinku 5. února 2018. Tyto zákony spolu s tím formálně zabezpečují svobodu svědomí a vyznání, což místním věřícím poskytuje alespoň nějaký prostor pro boj za svá práva. Svědčí také o potenciální nebo reálné možnosti represí náboženského charakteru, a mohou tudíž být ukrajinskou vládou a ochránci lidských práv využity jako důkaz při apelacích k mezinárodním institucím. V tuto chvíli ale zmíněné dokumenty nevyvolávají zvláštní pozornost. Vzniklo pouze několik analytických studií, jejichž autory jsou religionisté, a žádná cílená práce státních orgánů pojatá jako prevence represí na územích mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády nyní neprobíhá.

Kaplanská služba, konkordát a iniciativy na frontové linii

Počátek válečných operací, represe vůči náboženským organizacím na Krymu a v Donbase, konflikty kolem UPC (MP), to vše vedlo na Ukrajině ke vzniku řady nových legislativních norem. Část těchto novinek byla více či méně uvedena do praxe, jiné se ukázaly být příliš populistickými a nenašly nakonec odezvu ani u veřejnosti, ani u státních orgánů.

Jednou z nejpálčivějších potřeb společnosti, která se nachází ve válečném stavu, byť by šlo o válku hybridní, je zabezpečení duchovních potřeb vojáků na frontě. Tato potřeba byla určitým způsobem ošetřena i v době míru, ale spíše jen formálně. V roce 2013 byl přijat Kodex vojenského duchovního (kaplana), ale ještě tu nebylo žádné ústředí, které by kaplany přidělovalo k jednotlivým vojenským útvarům. V roce 2014 se však situace změnila, protože prudký přechod od

normálního života k životu ve válce vyvolal obrovský stres a stal se velkou výzvou pro stovky tisíc lidí, nejen pro profesionální vojáky, ale také pro dobrovolníky a jejich rodiny.

Formálně začala vláda regulovat činnost kaplanů zvláštním nařízením č. 677 „O službě vojenského duchovenstva (kaplanské službě) v ozbrojených silách Národní gardy a Státní pohraniční službě“ počínaje 2. srpnem 2014. V těchto složkách (a kromě nich také ve Státní zvláštní logistické službě) měly být vytvořeny vlastní kaplanské struktury. Každý ze silových rezortů zaváděl inovace po svém, což někdy vyvolávalo otázky. Například Ministerstvo obrany v zákonném opatření č. 40 ze dne 27. ledna 2015 „O schválení stanov vojenského duchovenstva (kaplanské služby) v Národní gardě Ukrajiny“ přiznalo právo posílat kaplany do státních ozbrojených složek pouze členům Rady pro otázky duchovní služby, která dnes sdružuje pouze devět církví. Touto cestou byla omezena práva ostatních církví a náboženských organizací a stejně tak práva jejich členů bojujících na frontě. Naopak nařízení č. 205 z 24. března 2016 „O schválení stanov vojenského duchovenstva (kaplanské služby) v Národní gardě Ukrajiny“ nepřímě zakázalo být kaplany v Národní gardě kněžím UPC (MP) (část 4, s. 19), což vyvolalo vlnu pobouření v pravoslavném prostředí.

Na poprátku po kaplanech zareagovaly také samotné církve, mezi kterými byly nejaktivnější Ukrajinská řeckokatolická církev a UPC KP. Nejvyšší Synod UPC KP 8. srpna 2015 stanovil, že všichni kněží ve věku od 25 do 50 let (s určitými výjimkami) mají být připraveni na službu v zóně antiteroristických operací (ATO), a hned měsíc poté tam odjela první skupina kněží. Avšak není-li kněz na službu na frontové linii řádně připraven, může se v takové situaci sám zhroutit. Proto se záhy rozběhly speciální programy, které měly kaplany školit. Národní pedagogická univerzita M. P. Drahomanova akreditovala magisterský program „Psychologické poradenství a kaplanství“. Kaplani si musejí umět poradit s otázkami čistě náboženskými, například umět rozlišovat mezi duchovní službou a misijní činností, neboť jejich pozice by mohla svádět k proselytismu, kaplanská etika však přetahování vojáků do řad své konfese nedovoluje. Další otázkou je vztah mezi kaplany vojenských jednotek a místními kněžími v obcích, v nich byly rozmístěny vojenské útvary. Od počátku válečných operací kromě toho již v ATO působily desítky dobrovolných kaplanů, často z řad protestantských církví, kteří se nyní v důsledku nových zákonů ocitli mimo státní kaplanskou službu. To vše postavilo církve i vládu před řetězec otázek, které je nutné řešit, a vedlo k postupnému vývoji instituce kaplanské služby, jejíž formát se stále zdokonaluje.

Různé církve a také ekumenické instituce (především Všeukrajinská rada církví a náboženských organizací) se také účastní nejrůznějších kampaní za mír

a obnovu území zasažených válkou. Představitelé UPC (MP) byli například aktivními vyjednaváči při propouštění rukojmích a výměně zajatců mezi Ukrajinou a DLR. Katolická církev, jmenovitě papež František, roku 2016 spustil program Papež pro Ukrajinu, který byl zaměřen na pomoc lidem postiženým válkou. Humanitární pomoc spojuje náboženské obce napříč konfesemi a regiony. Církev rozdávající lidem potraviny, pomáhají obnovovat drobné podnikání, poskytují zdravotní pomoc dětem a pomáhají i těm, kteří okupovaná území opustili.

V posledních letech průběžně vnikají nové legislativní návrhy namířené několika směry. Z velké části jsou spojeny s nedůvěrou k UPC (MP) kvůli jejím vazbám na Rusko. Největší rozruch způsobil zákon 4 511 ze dne 22. dubna 2016 „O zvláštním statusu náboženských organizací, jejichž řídící centra se nacházejí v zemi, kterou parlament Ukrajiny považuje za agresora“. Není v něm jmenována žádná konkrétní organizace, ale z kontextu je zřejmé, že se jedná o Ukrajinskou pravoslavnou církev (ačkoli v Rusku se nacházejí střediska, v nichž jsou přijímána klíčová rozhodnutí, také některých dalších náboženských organizací). Protesty veřejnosti i mezinárodních pozorovatelů nakonec vedly k tomu, že se o zákonu vůbec nehlasovalo. Stejný osud čekal také další, umírněnější zákon 4 128 ze dne 23. února 2016 „O vnesení změn do zákona Ukrajiny O svobodě svědomí a náboženských organizací (změny v podřízení náboženských obcí)“, který mnozí vnímali jako způsob legalizace církevního rejderství – obsazování cizích nemovitostí a přivlastňování si církevního majetku. Předpokládá regulaci konfliktů mezi několika společenstvími, týkajících se vnitřního zařízení kostela, ale také možnost upravení církevní jurisdikce a „odvoz“ celého chrámu s sebou. Ale ani ten se nedočkal hlasování, ačkoli byl předložen již před dvěma lety.

Také další legislativní iniciativa, která zatím ještě ani nebyla předložena jako návrh zákona, nachází už řadu let ve veřejné politice a analytických textech odezvu. Jde o konkordátní systém vzájemných vztahů mezi státem a církevními organizacemi. Tuto myšlenku prosazují experti z Národního institutu strategických pozorování a v materiálech každoročního projevu prezidenta k parlamentu „O vnitřním a vnějším stavu Ukrajiny v roce 2016“ se objevilo opatření ohledně konkordátních vztahů mezi státními úřady a náboženskými organizacemi. Konkordát zpravidla upravuje vztahy státu s římskokatolickou církví, která je sama od sebe centralizovanou hierarchickou strukturou a jednotným politickým subjektem. Avšak i v případech, kdy se „konkordáty“ uzavírají s jinými církevními organizacemi, to zpravidla probíhá podle totožného schématu: jde o smlouvu mezi státem a celou církví (pravoslavnou, luteránskou či jinou), a nikoli jednotlivými farnostmi, kterými je tvořena. Z kontextu je zřejmé, že Národnímu institutu strategických pozorování jde o konkordát mezi státem a autokefální pravoslavnou církví, ale

taková instituce nyní v Ukrajině neexistuje. Možnost fungování konkordátního systému naráží na reálnou situaci, kdy stát jedná se 36 000 náboženskými organizacemi, protože dnešní politika Úřadu pro správu národností a náboženství Ministerstva kultury Ukrajiny spočívá na tom, že je za právní subjekt považována každá farnost, a nikoli církve jako celky. Možnost konkordátu mezi státem a církví se neslučuje s aktuální decentralizační politikou státně-církevních vztahů, protože subjekty potenciálního konkordátu mají příliš odlišné pozice – stát kontra několik desítek lidí. O konkordátním systému se čas od času mluví i na jiných úrovních politiky, mimo jiné se stal součástí programu pravicové strany Národní korpus v následující formulaci (čl.) 13.2: „Je vytvořen systém konkordátů mezi státem a náboženskými spolky, což státu umožňuje optimálně a diferencovaně formovat vztahy s různými konfesemi podle aktuální státní a národní potřeby.“ Konkordáty tedy mají regulovat vztahy státu a různých církví s tím, že pro každý případ platí jiné normy. Národní korpus v tuto chvíli není vládnoucí stranou, proto odpovídající návrh zákona ještě nebyl předložen.

Závěr

Během posledních čtyř let, kdy území mimo dočasnou kontrolu ukrajinské vlády podléhalo separatistům, se lokální náboženský život víceméně stabilizoval, zejména v porovnání se situací v letech 2014 až 2015. Velká část náboženských organizací ukončila svou činnost a řada duchovních území opustila. Obce, které zůstaly a projevíly vůči novému režimu loajalitu, nebo naopak svou apolitičnost, pokračují ve své činnosti. Vznikl také jistý legislativní rámec, který reguluje otázky spojené s vírou, konkrétně zákony o svobodě svědomí a činnosti náboženských organizací. Některé z náboženských organizací však dodnes zakoušejí represe, týká se to především Svědků Jehovových a protestantských církví, které místní vláda označila za „sekty“ a zakázala. Lze předpokládat, že počátkem roku 2018 na tomto území působilo více než pět set aktivních farností či náboženských obcí, přesné statistiky však Ukrajina postrádá. Náboženský život se během těchto let také značně proměnil. Vznikl institut vojenského kaplanství, neustále vznikají nové legislativní iniciativy, které mají regulovat právo ve spojitosti s ozbrojeným a politickým konfliktem. V řadě případů však nejsou dotaženy do konce a vyžadují zdokonalení.

Z ukrajinského originálu „Донбас: релігія та війна“ přeložila Marie Iľjašenko.

Tato studie byla lektorována.

POZNÁMKY:

1 / I. LUKOVENKO: Hibrydna vojna ta hibrydne žyttja na okupovanych teritorijach Donbasu kriz pry-zmu religijnoji situaciji // Ukrajinske suspilstvo v umovach vojny: vyklyky sohodennja ta perspek-tyvy myrotvorennja: materialy Vseukrajinskoji nauko-praktyčnoji konferenciji, Mariupol, 9. červňa 2017. Mariupol, DonDUU 2017, s. 204–207, zde s. 205.

2 / V. HURŽY: „Naslidki realizaciji doktryny ‚Russkij mir‘ v Ukrajinі“. IN: *Schid* 134, 2015, č. 2, spec-vypust, únor, s. 34–39, zde s. 37.

Ruslan Chalikov (Doněck–Kyjev), religionista, vydavatel. Vystudoval religionistiku v Doněcku. Od roku 2014 bydlí v Kyjevě. Prezident Mládežnické unie religionistů a člen vedení Ukrajinské unie religionistů.

Kontakt: Ukrajinská unie religionistů, Kyjev, Ukrajina, halikoffr@gmail.com

Stanislav Fedorčuk

Perzekuce z důvodů náboženského přesvědčení: realie okupovaných ukrajinských území

Rusko-ukrajinská válka, která byla rozpoutána na území dvou východních regionů Ukrajiny, se stala skutečnou humanitární katastrofou pro civilní obyvatelstvo. Nová okupační správa a její represivně-trestní orgány (ministerstvo státní bezpečnosti) zavedly systém pronásledování nejen kvůli politickým názorům nebo loajalitě vůči Ukrajině, ale také z důvodů náboženského přesvědčení.

Náboženská rozmanitost na Doněcku a Luhansku před válkou byla poměrně vysoká. V regionech existovaly náboženské organizace, které představovaly prakticky veškeré spektrum křesťanských církví: pravoslavná/ortodoxní (Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu – UPC MP, Ukrajinská pravoslavná církev Kyjevského patriarchátu – UPC KP), řeckokatolická (Ukrajinská řeckokatolická církev – URKC), katolická (Ukrajinská katolická církev – UKC), četné protestantské a evangelické sbory. Vedle nich zde fungovaly komunity muslimů, židovské náboženské obce, buddhistické komunity. Navzdory prohlášení o rovnosti všech náboženských organizací místní politické orgány společně s místními zástupci oligarchů podporovaly především Ukrajinskou pravoslavnou církev Moskevského patriarchátu. Během 90. let, a dokonce i po roce 2000 docházelo k opakovaným pokusům zasahovat do života náboženských společenství Ukrajinské pravoslavné církve Kyjevského patriarchátu, k zabírání církevních prostor za pomoci kriminálních živlů, nebo dokonce za úplatu místních obyvatel.

Ruská agrese na území Doněcké a Luhanské oblasti způsobila významné změny v náboženském životě regionů. Již v květnu roku 2014 vyhlásila nelegální správa okupované části Doněcké oblasti (tzv. Doněcké lidové republiky) za hlavní náboženství UPC MP (ruskou samostatnou náboženskou organizaci na Ukrajině). V tzv. Ústavě Doněcké lidové republiky, přijaté 14. května 2014, je následující ustanovení: „... prvotní a dominantní vírou je pravoslavná víra..., která vyznává Rus'kou¹ pravoslavnou církev (Moskevský patriarchát). Historické zkušenosti a role Rus'ké pravoslavné církve (Moskevský patriarchát) jsou uznávány a respektovány jako pilíře Rus'kého světa².“

Na okupovaných územích začaly fungovat kvazináboženské formace militaristického charakteru, které vykonávaly represivně-trestní funkce a aktivně zasahovaly do náboženského života obyvatel regionů. Nechvalně prosluly formace

„Ruské pravoslavné armády“, které s odkazem na pravoslavnou víru unášely osoby, mučily a dalšími způsoby perzekvovaly oponenty. Veřejně vystupovaly jako obránci pravověrné víry a na svých praporech či rukávových nášivkách používaly vyobrazení spojená s křesťanstvím. Také byly popsány minimálně dva tzv. kozácké prapory, které se zformovaly na území Ruské federace, využívaly Kristovy tváře na své standarty a vystupovaly z pozic oficiálního ruského pravoslaví. Jeden takový prapor je divizí Vševelké armády donské,³ organizace registrované jako veřejné sdružení na území Ruska.

Represivní orgány samozvané republiky se zaměřily na zastavení činnosti většiny náboženských organizací v regionu, s výjimkou Ukrajinské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu. Běžnou se stala praxe neoprávněného zabavování prostor náboženských komunit, jejich využívání pro vojenské sklady a posádky, jednoduše používání náboženských prostor ke zcela jiným účelům, než k jakým jsou určeny. Zároveň s tím byla zrušena činnost dané náboženské organizace.

Postoj místních představitelů UPC MP připomínal v mnoha případech úmyslnou kolaboraci s diverzními jednotkami přicházejícími z teritoria Ruské federace s cílem uzurpování vlády v Doněcké a Luhanské oblasti. Část jednoho z nejstarších klášterů Svatohorské lavry (ukr. Svjatohirs'ka lavra) UPC MP byla podle svědectví místních obyvatel používána jako základna pro diverzanty, kteří později uskutečnili útok na Slovjansk a zahájili vojenské operace proti Ukrajině. Jako další základna pro diverzanty byla využita Villa Marija, hotelový komplex, který také patří Ukrajinské pravoslavné církvi Moskevského patriarchátu ve Slovjansku.

Duchovní UPC MP se opakovaně účastní různých veřejných akcí, které organizuje okupační správa, a přímo se podílejí na pronásledování občanů Ukrajiny, i za použití násilí. Dvě nevládní organizace – Středisko občanských svobod (ukr. Centr Hromadjans'kyh Svobod) a International Partnership for Human Rights (IPHR) – monitorovaly pronásledování z důvodů náboženského vyznání, shromažďovaly důkazy o nelegálním omezování svobody, mučení a dalších formách diskriminace na okupovaných územích během let 2014 a 2015. Zaznamenaly mnoho rozhovorů s oběťmi těchto perzekucí.

Uvádíme úryvek z rozhovoru s rukojmím z Doněcku, který byl zajat a nelegálně držen v obsazených státních budovách: „Pravoslavní kněží přijeli z Novosibirsku a opili se spolu s M'jasnykem (člen nezákonné paramilitární jednotky). Přijeli kázat svoji víru, protože my nejsme kanoničtí pravoslavní, ale ti 'špatní'. Nasadili si kozácké čapky, do rukou vzali šavle a vykřikovali, že jsou kozáci. Řekli nám, že pravoslavní lidé z novosibírské farnosti přijeli zachránit rus'ký lid, bojovat za víru. Byli skutečně opilí, začali šermovat svými kříži a nutili nás pokleknout, aby

nás potrestali. Jeden z nich opakovaně bil Ljochu (Oleksije) svým křížem, až Ljochovi začala téct krev a kříž se rozlomil.“

Vidíme tedy, že perzekucí a trestných akcí se účastnili nejen zástupci Ukrajinské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu, ale i zástupci Rus'ké pravoslavné církve, která přijela přímo z teritoria Ruské federace.

Je nutné připomenout, že zástupci místních církví v březnu 2014 vytvořili sdružení s názvem Doněcká rada církví (ukr. Donec'ka rada cerkov). Do jejích řad bylo zahrnuto asi 60 denominací různých směrů. UPC MP rovněž obdržela pozvání připojit se k této asociaci, ale svou účast nepotvrdila s odvoláním na to, že nemá rozhodnutí od svého vedení.

Z podnětu Doněcké rady církví byla zahájena nepřetržitá akce Modlitební maraton, která se konala na Ústavním náměstí (Doněck). Jednalo se o multikonfesní modlitební iniciativu zaměřenou na obnovení míru a legální ukrajinské vlády a zachování jednoty Ukrajiny. Tato akce začala jako shromáždění pastorů a kněží ke společné modlitbě. Nicméně ve velmi krátké době se začali připojovat také věřící různých konfesí. Na místě Modlitebního maratonu byl postaven stan se státní vlajkou Ukrajiny.

Ze strany okupačního úřadu byla zahájena opatření k zastavení Modlitebního maratonu, stan byl opakovaně ničen a předměty nacházející se na místě spolu s ukrajinskou vlajkou byly házeny do řeky Kalmius. Útočníci zdůvodňovali své činy tím, že bojují proti „schizmatikům“, „satanistům“ a „uniatům“⁴, kteří nemají na územích kontrolovaných okupačními orgány co dělat.

Dne 23. května 2014 se na místě Modlitebního maratonu v Doněcku objevilo 25 ozbrojených mužů se střelnými zbraněmi, strhli stan a vyhrožovali, že zabijí každého, kdo se ke společné modlitbě vrátí. Pastor sboru „Boží shromáždění“ Serhij Kosjak se pokoušel vyzvat vedení ozbrojenců k jednání. Místo odpovědi byl zadržen a vystaven fyzickému násilí. Místní správa ohlásila, že Modlitební maraton je možný pouze v případě, že se vyvaruje odkazů na Ukrajinu.

V červenci 2014 přijel do Doněcku Ihor Hirkin (rus. Igor Girkin), který se prohlásil za „ministra obrany“. Spolu s ním přišlo do města velké množství ozbrojenců z teritoria Ruské federace, kteří veřejně projevovali fanatické názory a náboženskou nesnášenlivost. Na začátku srpna 2014 byl stan Modlitebního maratonu opět zničen a došlo k únosu kněze Oleksandra Chomčenka. Ten ještě před únosem stihl zatelefonovat muslimskému muftímu Sahidu Ismahilovu a varovat ho před další vlnou represí proti členům Modlitebního maratonu. Díky tomu se muftímu podařilo urychleně opustit okupované území a zachránit si život a svobodu.

Oleksandr Chomčenko byl převezen do sousedního města Makijivky, kde byl obviněn ze zapojování lidí do sekt. Během čtyř dnů zajetí byl mučen, bit, škrcen

a opakovaně vystavován falešné popravě zastřelením. V roce 2018 po dlouhé nemoci, jež u něj propukla po propuštění ze zajetí, zemřel.

V červenci 2014 byl ozbrojenci také nezákonně zadržován kněz Ukrajinské řeckokatolické církve Tychon Kulbaka. Během deseti dnů zajetí se zástupci represivních orgánů separatistické republiky dopouštěli na knězi násilí a odpírali mu lékařskou péči, i když věděli o jeho onemocněním diabetem. Třikrát ho odvedli na falešnou popravu a stříleli kolem jeho hlavy. Následkem mučení došlo u kněze k srdečnímu onemocnění a ke komplikacím spojeným s diabetem. Tychon Kulbaka prošel posléze řadou náročných operací. V současné době žije ve Lvově, kde působí jako farář.

Uvedme jeho svědectví o zajetí: „On (proruský ozbrojenec) do mě strčil a já jsem narazil do zdi. Udeřil mi hlavou o zeď a přikázal mi, abych se modlil. Začal jsem odříkávat modlitbu Páně. Pak jsem zaslechl odjištění pistole a řadu automatických výstřelů. U ucha jsem cítil horko z výstřelů a uvědomil si, že míří na zeď kolem mé hlavy. Cítil jsem, jak mi na hlavu dopadají kusy omítky. Bylo to velmi hlasité, ohlušující. Omdlel jsem. Když jsem přišel k sobě, ležel jsem venku na mokré zemi. Všichni se smáli, za dveřmi jsem slyšel spoustu hlasů, nejen dva. Mysleli si, že je to legrace. Pak mě polili vodou, udeřili a přikázali mi, abych znovu vstal.“

Jak Tychon Kulbaka vypovídal, během výslechů ho přesvědčovali, že je zástupcem heretické víry, která nemá na okupovaném území co dělat.

Oběťmi mučení a únosů se stali také katoličtí kněží, kteří se účastnili Modlitebního maratonu. V Horlivce byl unesen Viktor Vonsovyč, kněz farnosti Nejsvětějšího Srdce Ježíšova. Po deseti dnech v zajetí mu byl pod hrozbou popravky návrat do Horlivky zakázán. Katolický kněz Pavlo Vitek byl unesen v Doněcku a držen v zajetí v prostorách bývalého Krajského úřadu Služby bezpečnosti Ukrajiny.⁵

Závažné byly represe proti Ukrajinské pravoslavné církvi Kyjevského patriarchátu. Převážná většina farností byla okupační správou zrušena a kněží se ocitli na veřejných seznamech odsouzených k smrti. To se stalo otci Savvovi ve Slovjansku, který byl v květnu 2014 nucen uprchnout z okupovaného města. V Novozovském okrese⁶ byl ostřelován chrám patřící pod UPC KP, itinerář a ikony kostela byly spáleny a fara duchovního Oleksandra Šumaty vyrabována.

Dva kněží UPC KP, Oleksandr Šumin a Valerij Lotorjev, byli uneseni a zavražděni za to, že zorganizovali akutní lékařskou péči pro zraněné ukrajinské vojáky. Další dva kněží, Pavlo Min'kov a Jurij Ivanov, byli uneseni a po výsleších poslání do pracovních táborů.

Neméně systematická byla perzekuce protestantských pastorů na okupovaných územích. Během okupace Slovjansku, 9. června 2014, byli protestanti

zatčení okamžitě po skončení nedělní bohoslužby: jáhen Volodymyr Velyčko, jáhen Viktor Bradars'kyj, Ruvim a Albert Pavenkové, synové místního pastora. Byli drženi v prostorách bývalého Krajského úřadu Služby bezpečnosti Ukrajiny, kde byli mučeni a šikanováni. Jejich těla byla nalezena v hromadném hrobě až po osvobození Slovjansku ozbrojenými silami Ukrajiny.

Během okupace Slovjansku ozbrojenci zadrželi biskupa Evangelické asociace Církve Boží Oleksije Demydovče a dále Hennadije Lysenka. Ten byl vyslýchán za použití nože, aby sdělil, kdo jsou vedoucí církve a jaká je její organizační struktura.

V červnu 2014 byly ve městech Torez⁷ a Šachtarsk v Doněcké oblasti obsazeny modlitebny „Slovo života“ a duchovenstvu a věřícím bylo sděleno, že pokud budou pokračovat v náboženské aktivitě, budou zastřeleni. Obě modlitebny byly použity jako základny pro činnost ozbrojenců a sklady zbraní. V srpnu 2014 byla obsazena modlitebna „Slovo života“ v Doněcku.

Došlo také k obsazení prostor Doněcké křesťanské univerzity.⁸ V současné době jsou používány jako regulérní vojenská základna, kde se nachází nejen posádka, ale i vojenská technika.

Kvůli násilí ozbrojenců přerušila činnost baptistická církev v Doněcku. Během bohoslužby vtrhlo do modlitebny 30 ozbrojenců, kteří věřícím vyhrožovali, že shromáždí-li se ještě jednou, budou postříleni. Budova byla zabráná ozbrojenci a většina věřících církve byla přinucena odjet do Mariupolu.

Systematické obsazování protestantských a evangelických chrámů probíhalo na téměř celém okupovaném území (Slovjansk, Družkivka, Horlivka, Doněck) a bylo doprovázeno hrozbami fyzického násilí na farnicích těchto společenství, fyzickým pronásledováním, mučením a vraždami místních pastorů.

Okupační správa obviňuje představitele různých církví nejen z toho, že jsou agenty třetích zemí, ale i z tajné podpory Ukrajiny a ze spolupráce s oficiálními ukrajinskými úřady. Přestože západní média a ukrajinští obhájci lidských práv shromáždili dostatečné důkazy o pronásledování z důvodů náboženského netolerance, o mučení a vraždách příslušníků nejružnějších komunit, v současné době nemáme žádné signály o odsouzení účastníků a organizátorů těchto činů.

Ruská okupace části Doněcké a Luhanské oblasti vedla k vytvoření jediné úřední náboženské organizace – Ukrajinské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu – a také k ukončení činnosti absolutní většiny protestantských a evangelických církví a Ukrajinské pravoslavné církve Kyjevského patriarchátu. Kvůli zabrání církevního majetku a prostor a pronásledování a omezování svobody shromažďování byla část věřících různých vyznání nucena opustit okupovaná území, anebo vykonávat náboženské obřady tajně. Tak například činnost

Modlitebního maratonu v Doněcku pokračovala ilegálně v bytech či jiných zařízeních do března 2015.

Ukrajinské organizace na ochranu lidských práv uveřejnily v dubnu 2018 Výzvu Platformy pro agendu lidských práv ohledně svobody náboženského vyznání na okupovaném Krymu a v některých částech Doněcké a Luhanské oblasti, které se nacházejí pod kontrolou Ruské federace. Čtrnáct⁹ lidskoprávních organizací požaduje zahájení přípravy veřejné debaty o stavu práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání na okupovaném Krymu a na Ruskem okupovaných územích Doněcké a Luhanské oblasti při prezentacích na zvláštních slyšeních v Kongresu USA.

Podle výsledků šetření organizací na ochranu lidských práv přestala na okupovaných územích Doněcké a Luhanské oblasti fungovat většina náboženských společenství a jevy jako svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání se zcela vytratil.

Z ukrajinského originálu „Переслідування за релігійними переконаннями: реалії окупованих територій України“ přeložila Rita Kindlerová.

Tato studie byla lektorována.

POZNÁMKY:

1 / Čes. příd. jm. ruský = rus. russkij, ukr. rossijs'kyj. Rusko pro název Ruské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu používá název Russkaja pravoslavnaja cerkov', což má ovšem odkazovat ke staré (Kyjevské) Rusi, na jejíž kulturu a kontinuitu si dělá nároky. V češtině neexistuje rozdíl mezi adjektivy označujícími současné Rusko a starou Rus. V daném textu je požíváno slovo rus'ký tam, kde se v originále vyskytuje slovo russkij v kontextu Staré (Kyjevské) Rusi. [Pozn. překl.]

2 / Čes. Ruský svět, rus. Russkij mir. Idea propagující (všemi prostředky) víru v to, že každé teritorium, na němž se vyskytují občané hovořící rusky, kde působí Ruská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu a kde „historicky“ bylo carské Rusko (včetně oblastí spadajících ve 20. století do Sovětského svazu), patří do tzv. Ruského světa a Rusko má svatosvatou povinnost tyto oblasti „navrátit do ruské náruče“. Ke slovu ruský viz předchozí pozn. [Pozn. překl.]

3 / Ukr. Vsevelyke vijs'ko Dons'ke (VVD) – mezinárodní organizace ruských neonacistů hlásících se k odkazu historické tzv. Oblasti vojska donského. Po ruské anexi východních oblastí Ukrajiny zformovalo VVD paramilitární jednotky, které operovaly v tzv. Luhanské lidové republice. [Pozn. překl.]

4 / V západní Evropě běžný název řeckokatolíků – uniáté – je ve východní Evropě chápán pejorativně a výsměšně. [Pozn. překl.]

5 / Ukr. Služba Bezpeky Ukrajiny (SBU) – ukrajinská civilní kontrarozvědka. [Pozn. překl.]

6 / Ukr. rajon. Nejbližší český ekvivalent je okres, přestože se nejedná o stejný typ administrativní jednotky. [Pozn. překl.]

7 / Roku 2016 bylo město Ukrajinou oficiálně přejmenováno na Čystjakove (čes. Čystakove). [Pozn. překl.]

8 / Doněcká křesťanská univerzita (Donec'kyj chrystyjans'kyj universytet) – evangelický seminář. Obsazen byl roku 2014. [Pozn. překl.]

9 / V anglické verzi webových stránek organizace The Human Rights Information Centre (HRIC) je pod výzvou „Statement of the Human Rights Agenda platform demanding the President of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine stop crack-down on non-governmental organizations“ podepsáno 12 signatářů (https://humanrights.org.ua/en/material/pravozahisnij_porjadok_dennij_vimagaje_abi_prezident_ukrajini_ta_verkhovna_rada_ukrajini_pripinili_nastup_na_gromadski_objednannja); v ukrajinské verzi je uvedeno 72 signatářů (https://humanrights.org.ua/material/pravozahisnij_porjadok_dennij_vimagaje_abi_prezident_ukrajini_ta_verkhovna_rada_ukrajini_pripinili_nastup_na_gromadski_objednannja). [27. 11. 2018] [Pozn. překl.]

Stanislav Fedorčuk (Doněck–Kyjev), politolog, novinář. Ředitel organizace „Ukrajinská lidová rada Doněcké a Luhanské oblasti“.

Kontakt: fedorchukstanislav@gmail.com

Mychajlo Kobryn

Křesťanství byzantské tradice na Ukrajině

Otázka, jak se křesťanství dostalo na Ukrajinu a jakým způsobem se tam šířilo, je nepochybně zajímavá a má mnoho různých vrstev. Od přijetí křtu Rusi v roce 988 až po dnešek prošlo křesťanství byzantské tradice jedinečnou a nelehkou cestou. To vedlo k tomu, že dnes bohužel (nebo naštěstí) existují čtyři velké nástupkyně kyjevského křtu.

Prehistorie

Podle církevní tradice území Kyjevské Rusi navštívil během svých apoštolských cest apoštol Ondřej. Podle knih Nového zákona je prvním apoštolem, který následoval Krista. Shodně s byzantskou tradicí je považován za prvního patriarchu konstantinopolské církve, zatímco apoštol Petr je považován za prvního patriarchu Říma. V tradici tohoto podání pokračovali kronikáři Rusi a hlavně kronikář Nestor se zmiňuje o návštěvě apoštola na kyjevských pahorcích, jimž poželhal a prohlásil: „Vidíte-li hory tyto? Na těch horách vysvitne milost boží, a bude tu město veliké, a chrámy mnohé tu Bůh vztyčí.“¹ Právě proto odvozují věřící ukrajinské pravoslavné a řeckokatolické církve svůj počátek od legendární historie příchodu apoštola Ondřeje na kyjevské kopce.²

Druhá důležitá zmínka o křesťanství na území dnešní Ukrajiny pochází z doby římské říše, přesněji z časů čtvrtého římského papeže Klementa I., který byl během tehdejšího pronásledování církve za císaře Trajána podle církevní tradice poslán do vyhnanství na poloostrov Krym, tehdy okrajové části říše. Ocitl se ve městě Chersonésu (Korsuň), jež v té době sloužilo za místo vyhnanství pro křesťany. Navzdory tvrdě práci v kamenolomech Klement nadále kázal křesťanství, kvůli čemuž podstoupil mučednickou smrt: na krk mu přivázali kamennou kotvu a hodili jej do moře. Některé prameny z 9. století uvádějí, že Klement I. (který je uctíván jako světec) byl v Chersonésu zavražděn roku 102. A zde narážíme na zajímavý okamžik, a totiž ten, že ukrajinská křesťanská tradice v sobě od samotných svých počátků spojuje západní a východní křesťanské tradice. Tento hraniční charakter ukrajinské sociokulturní existence, která je primárně určena geograficky, bude mít vliv i na formování její duchovní identity a stane se jedním jejích z rysů.³

Třetím důležitým faktorem určujícím směr vývoje ukrajinského křesťanství byla misie dvou řeckých (soluňských) bratří Cyrila a Metoděje. Nejprve Cyril, který směřoval šířit křesťanství mezi Chazary, navštěvuje Chersonés (Korsuň), kde se seznamuje se slovanskou kulturou. V roce 862 na rozkaz byzantského císaře Michaela a patriarchy Fotia uskutečnili bratři moravskou misi. Z misie bratří ze Soluně nebyli nadšení křesťané latinského obřadu, přestože Cyril a Metoděj měli podporu papeže Hadriána II. Po jejich smrti římská církev následovníky byzantského obřadu z moravského území vyhnala.

Cyrlometodějská misie je zvláště důležitá díky vzniku cyrilice a překladům posvátných křesťanských knih, včetně Písma svatého, do slovanských jazyků. Zejména žák soluňských bratrů sv. Kliment Ochridský se zasloužil o šíření církevněslovanských knih v Makedonii a jeho prostřednictvím bulharský car Symeon na začátku své vlády schvaluje cyrilici jako státní písmo. A tato tradice jistým způsobem posvětila staroslovanský jazyk, který se dodnes v některých ukrajinských církvích při liturgii používá.⁴

V souvislosti s misí Cyrila a Metoděje můžeme hovořit o cyrilometodějské tradici, která podle definice Serhije Holovaščenka vypovídá o následujícím:

- Křesťanství nebylo založeno a šířeno z jediného centra;
- Vytvářela se slovanská verze křesťanství;
- Syntéza úspěchů západního a východního křesťanství na půdě výjimečné (předkřesťanské) slovanské kultury;
- Cyril s Metodějem položili základy církevní organizace ve slovanských zemích a otevřeli školu pro vzdělávání slovanského duchovenstva.⁵

Křesťanství na Kyjevské Rusi

Kyjevská Rus byl středověký státní útvar, který se rozkládal na 800 km² teritoria střední a východní Evropy, na územích současné Ukrajiny, Běloruska a části Ruska. Známý ukrajinský historik Mychajlo Hruševskij definoval Kyjevskou Rus jako první státní útvar Ukrajinců.⁶ Kyjevským státem procházely důležité obchodní stezky, jednou z nejvýznamnějších byla cesta „iz varjag v greki“⁷ (od severních skandinávských národů na severu po hlavní město Byzance Konstantinopol na jihu). Proto je třeba podtrhnout, že prakticky od samotného svého vzniku měla Kyjevská Rus úzké vazby na křesťanskou Byzanc.

To potvrzuje i skutečnost, že jedni z prvních kyjevských knížat Askold a jeho bratr Dir přijali křest od Byzantinců. Kronika popisuje, jak bratři oblehli

Konstantinopol, avšak patriarcha Fotios ponořil do klidného moře roucho Bohorodičky, které bylo uloženo v chrámu v Blachernách. Nato vypukla bouře, která zničila rus'kou armádu. Tento zázrak měl na Askolda a Dira takový vliv, že se nechali pokřtít, a dokonce se v roce 867 pokusili pokřtít Rus. Křesťanství se však v kyjevských zemích neujalo, protože na vládu nad nimi si dělal nárok rod Rurikovců; dle jedné z historických verzí byli Askold a Dir jejich vazaly. Rurikův posel Oleg v roce 882 bratry zabil a ujal se vlády jako regent, protože Rurikův syn Igor byl ještě malý. Oleg vrátil na Rus pohanství a ve stejném přístupu pokračoval i Igor.⁸

Ale Igorova manželka, kněžna Olga, přijala křesťanskou víru. O tom svědčí jak Nestorův letopis, tak byzantské zdroje. Zatímco v letopise se popisuje chytrost kněžny Olgy, která se nechtěla provdat za byzantského císaře a požádala, aby se stal jejím kmotrem, byzantské prameny popisují dvě oficiální návštěvy Olgy v Konstantinopoli a uzavření příslušných diplomatických a obchodních dohod. Ale ani kněžně se nepodařilo christianizovat Rus, zejména se jí nepodařilo přesvědčit k přijetí křesťanství svého syna Svjatoslava, jenž byl zatvrzelým pohanem a odvážným bojovníkem.⁹

Křest Kyjevské Rusi

K pokřesťanstění Kyjevské Rusi došlo za Svjatoslavova syna Vladimíra Velikého v roce 988. Ale do té doby došlo k řadě událostí. Za prvé, když se kníže Vladimír dostal po období sporů k moci, chtěl provést náboženskou reformu. Jeho první náboženská reforma v roce 980 byla spojena s reformou slovanského pohanského panteonu. Ta však nepřinesla očekávaný výsledek. Vladimír začal hledat jiné způsoby náboženské reformy, která by na jedné straně spojila obyvatelstvo, potvrdila centrální vládu knížete a umožnila dosáhnout stejné úrovně rozvoje s ostatními křesťanskými státy. Poslední aspekt byl důležitý, zejména pokud šlo o zahraniční politiku a diplomatické vztahy.

Nestorův letopis popisuje legendární „volbu víry“, kterou údajně učinil Vladimír Veliký, když si vybíral mezi islámem, judaismem, křesťanstvím latinským a byzantským. Mnozí historici tuto událost zpochybňují, ale při příležitosti výročí pokřesťanstění Rusi pravoslavná církevní hierarchie ráda tento příběh připomíná. K Vladimírovi měli dorazit poslové, z nichž každý mluvil o základech své víry. Ale výroky muslimů, Židů a latinů knížete nezaujaly, každý z nich mluvil buď o obřizce, zákazu pít víno nebo jíst vepřové maso. Ale řeč řeckého mnicha Cyrila udělala na Vladimíra velký dojem. Další etapou bylo vyslání poslů do muslimských,

židovských a katolických chrámů. Jejich obřady se jim však zdály zvláštní, byl tam například nepříjemný pach, ale když navštívili liturgii v chrámu sv. Sofie v Konstantinopoli, poslové nevěděli „na nebi-li jsme byli, nebo-li na zemi“. Proto Vladimír nakonec zvolil byzantské křesťanství.¹⁰

Vezmeme-li v úvahu historická fakta, pak jsou následující: V tehdejší době byla Byzanc jednou z nejmocnějších říší v Evropě, měla nejtěsnější vztahy s kyjevským státem, a to jak prostřednictvím svých kolonií na Krymském poloostrově, tak prostřednictvím obchodních vazeb. Je také třeba poznamenat, že kníže usiloval o dosažení rovnoprávných vztahů se sousedními zeměmi, které v té době přijímaly křesťanství, proto mělo být křesťanství přijato kvůli možnosti rovnoprávných vztahů. Volba mezi islámem a judaismem se tedy zdála absurdní. Příběh nakonec vypadá jako pozdější „doplňek“ do kroniky, aby ukázal pravost a nadřazenost pravoslavlí nad jinými náboženstvími.

Křest Kyjevské Rusi probíhal asi tak, že byzantští císaři Michael a Basil se původně obrátili na Vladimíra o pomoc při potlačení povstání Bardase Fokase, který ohrožoval císařskou moc. Požadavkem rus'kého knížete bylo, že mu císaři dají za ženu jejich sestru Annu, aby tak manželstvím stvrdili jeho moc a vytvořili rovnocenný svazek mezi státy. Byzantinci s takovými požadavky nesouhlasili, a tak Vladimír oblehl Chersonés (Korsuň). Poté, co Chersonésan Anastas pomohl město knížecí družině dobýt, Římané požadavky Rusičů přijali. Podmínkou Byzantinců pochopitelně bylo, že se kníže i se svým lidem musí nechat pokřtít, aby mohl být rovnocenný. Letopis ještě vypráví příběh, že v Korsuni Vladimír oslepl, ale poté, co byl pokřtěn, se mu zrak vrátil a stal se ještě pevnějším a byl definitivně přesvědčen o pravdivosti křesťanství.¹¹

Existují různé verze, kde byl kníže Vladimír pokřtěn, jedni mluví o Korsuni, jiní o Kyjevě nebo Vyšhorodě. S určitostí však víme, že po svém křtu nechal kníže pokřtít Kyjevany v řece Počajné. Zatímco křest obyvatel hlavního města prošel bez problémů, v severních zemích Novgorodu a Suzdalu se obyvatelé pokřesťanstvení často bránili a provádělo se „ohněm a mečem“.¹²

Specifika kyjevského křesťanství

V důsledku pokřtění Rusi vznikla velká Kyjevská metropole, která se rozkládala na celém teritoriu kyjevského státu. Do mongolsko-tatarského vpádu se skládala z 16 biskupství, která zahrnovala rozsáhlá území. Je také třeba poznamenat, že metropole měla značnou interní autonomii a řešila své záležitosti samostatně. Přestože metropolita byl poslán z Konstantinopole, biskupové byli vybíráni

z místního duchovenstva. Došlo také ke dvěma pokusům dosadit své metropolity zvolené radou rušských biskupů, jmenovitě metropolitu Ilariona roku 1051 za panování Jaroslava Moudrého, když byl kyjevský stát nejsilnější, a dále Klimenta Smoljatiče roku 1147 za panování Izjaslava Mstislaviče, ale oba rušské metropolity konstantinopolský patriarcha neuznal.¹³

Kyjevské křesťanství bylo otevřené tradicím Západu i Východu. Dokonce i samotný křesťanův akt Kyjevské Rusi byl proveden s ostatky výše zmíněného římského papeže Klementa. Dokladem této otevřenosti jsou i události z 11. století, kdy Italové přenesli relikvie sv. Mikuláše z území Byzance do města Bari, což vyvolalo mezicírkevní rozkol. Melfské synody, kterou svolal papež Urban II. ke smíření církví (1089), se tehdy zúčastnila delegace kyjevské pravoslavné metropolie, kterou posvětil metropolita kyjevský a celé Rusi Ivan III. Členové této mise se ve městě Bari účastnili posvěcení přenesené hrobky sv. Mikuláše. Svátek přenesení ostatků sv. Mikuláše se ujal v církevním kalendáři ukrajinských pravoslavných.¹⁴

V ukrajinském pravoslaví z dob Kyjevské Rusi bylo běžným jevem tzv. dvojvěří. Kombinovaly se pohanské prvky s křesťanskými, což se dodnes projevuje v rituálním životě Ukrajinců. Jako příklad lze uvést svátek Ivana Kupala (svátek sv. Jana Křtitele, pozn. překl.), kdy se podle křesťanské tradice oslavuje narození Jana Křtitele, ale dle pohanského zvyku jde o oslavu letního slunovratu a pohanského boha Kupala, navazující na předkřesťanské obřady skákání přes ohniště, vití věnečků a věštění ženichů.

Kyjevská duchovní tradice vytváří svůj panteon křesťanských svatých. Zvláštní úctě se těší mniši Antonín a Teodosius Pečerstí, zakladatelé Kyjevskopečerského kláštera (lavry), který dal zemi mnoho svatých lidí, jež položili duchovní základy národa a o jejichž životě byl sepsán Kyjevskopečerský paterik (životy svatých). Mezi svaté byla povýšena také knížata Boris a Gleb, které zavraždil jejich bratr Svjatopolk, a další svatí, kteří mají své místo v církevní tradici.¹⁵

Pokřesťanstění Rusi dalo rovněž mocný impuls rozvoji kultury na ukrajinském území, protože právě po přijetí křesťanství rušskými zeměmi dochází například k rozkvětu architektury (katedrála sv. Sofie, Desátkový chrám), malířství (chrámové fresky, mozaiky), písemnictví (díla *Slovo o zakone i blagoděti*, *Nestorův letopis*), překladové literatury (Ostromirův evangeliář), rozvoji sňatkové diplomacie atd.

Rozdělení Kyjevské metropolie

V kyjevském státě začíná po období prosperity za knížat Vladimíra Velikého a Jaroslava Moudrého doba fragmentace. Knížectví, které se v té době začalo zejména

rozvíjet, bylo Vladimírsko-suzdalské knížectví. Je nutné poznamenat, že obyvatelstvo tohoto knížectví tvořily ugrofinské kmeny, křesťanství přijalo jako jedno z posledních a od Kyjeva je dělilo mnoho duchovních rozdílů. Ty se zvláště týkaly povahy vlády, neprováděla se celoměstská shromáždění (tzv. věče) a vrcholná knížecí autorita byla nekriticky uctívána. Jeden z potomků velkého kyjevského knížete Vladimíra Monomacha, jeho vnuk Andrej Bogoljubskij, který byl suzdalským knížetem a jehož otec Jurij Dolgorukij založil Moskvu, pustoší v roce 1169 Kyjev a přenáší do Suzdalu jeden z kyjevských posvátných předmětů, ikonu Vyšhorodské matky Boží (známá jako Bohorodička Vladimírská, pozn. překl.). To byl také první akt, který symbolizoval touhu severního Vladimírsko-suzdalského knížectví po dosažení nejvyšší moci ve státě.¹⁶

Normální fungování kyjevského státu ukončila v roce 1240 mongolsko-tatarská invaze, dobytí a vyplnění Kyjeva. Symbolický význam mělo to, že v Kyjevě byl vypálen Desátkový chrám, který symbolizoval christianizaci Kyjeva a byl prvním velkým kamenným svatostánkem knížectví.

Na západě bývalého kyjevského státu se rozvíjí Haličsko-volyňské knížectví, poslední pevnost ukrajinské státnosti knížecí doby, která se různými způsoby bránila mongolské nadvládě. Na severu mohutnělo Vladimírsko-suzdalské knížectví, jehož centrem se poté stala Moskva. Během více jak stoleté mongolské nadvlády nad kyjevskými zeměmi nebyla ničena nebo zakazována pravoslavná církev. Biskupům a metropolitům byly poskytovány tzv. gramoty (listiny), a tak si Mongolové udržovali na svých územích relativní mír. Zvláště dobře spolupracovali s Mongoly vladimírsko-suzdalští duchovní, kteří se snažili o výhody a mír. Metropolita Cyril v roce 1243 odešel do Vladimíru na Kljazmě a v letech 1299–1300 tam metropolita Maksim přestěhoval svůj stolec. Ani Cyril, ani Maksim si nepřáli, aby se Haličsko-volyňské knížectví stalo centrem ukrajinského křesťanství. Tato opatření připravila půdu pro formální založení sice kyjevské, ale de facto moskevské metropolie se sídlem v Moskvě roku 1325.¹⁷

V zemích Haličsko-volyňského knížectví byla v roce 1303 za panování knížete Jiřího I. s podporou byzantského císaře Andronika II. a konstantinopolského patriarchy Athanasia I. vyhlášena haličská metropolie. Tímto aktem stejně jako přemístěním sídla kyjevských metropolitů na Moskevsko došlo k rozpadu staré Kyjevské metropolie v důsledku úpadku a rozdělení starého rus'kého státu na jednotlivé národní a politické jednotky. Haličská metropolie tak existovala do roku 1391.¹⁸

Po zániku Haličsko-volyňského knížectví se většina ukrajinského území stala součástí litevského státu. Litevská knížata, která přijala pravoslaví a roku 1321 dobyla Kyjev, se snažila ovlivňovat volbu kyjevského metropolity. Zpočátku se

velkokníže Gediminas domohl založení litevské metropole v roce 1317. Poté velkovévoda Algirdas spolu s Moskvou nabízí své lidi na kyjevský stolec, který roku 1376 získává litevský držitel Cyprián.¹⁹

K definitivnímu rozdělení tradiční Kyjevské metropole na kyjevskou a moskevskou došlo v roce 1448, kdy shromáždění moskevských biskupů bez souhlasu Konstantinopole vyhlásilo vlastního metropolitu Jonáše, který byl posledním, kdo měl titul metropolita „kyjevský a celé Rusi“, jeho nástupce Feodosij se již nazýval metropolitou „moskevským a celé Rusi“. Už tehdy jsou patrné imperiální ambice Moskvů a nároky na exkluzivní dědičnost tradic staré Rusi. A právě tehdy vzniká skutečná autokefalie (nezávislost) moskevské církve, kanonické uznání, které Konstantinopol potvrdila až po 140 letech roku 1589.²⁰

V roce 1458 papež Kalixt III. a konstantinopolský patriarcha Řehoř III. Mammās (uzavřel unii s Římem) vysvětili Řehoře Bulharského metropolitou kyjevským. Polský král a litevský velkokníže Kazimír IV. uznal církevní jurisdikci metropolity na území polsko-litevského soustátí. Tak se definitivně rozdělila Kyjevská metropole na kyjevskou, která podléhala konstantinopolskému patriarchovi, a moskevskou, která se vydala samostatnou cestou.²¹

Brestská unie – druhé velké dělení Kyjevské metropole

Kyjevská církev měla úzké vazby s římskou církví. Pokusy o církevní unii s Římem byly podniknuty za panování haličsko-volyňského knížete Daniela (Danyla Haličského), později v letech 1438–1439 během basilejsko-ferrarsko-florentského koncilu, kdy byla vyhlášena unie katolíků a pravoslavných. Do ní se aktivně zapojil kyjevský metropolita Isidor, kterého nepodpořila moskevská moc, což bylo jedním z důvodů vyhlášení moskevské autokefality. Sám Isidor se později stal exilovým konstantinopolským patriarchou po obsazení Konstantinopole Turky. Isidor se mimochodem podílel na obraně hlavního města Byzance. Pobýval v Římě, kde i zemřel.²²

Po sjednocení litevského a polského státu nejprve prostřednictvím Krevské unie v roce 1385 a později skrze Lublinskou unii v roce 1569 se obě země proměnily v jeden velký stát – Polsko-litevskou unii. V tomto státě se ocitla většina ukrajinského území. Je třeba poznamenat, že samotný stát byl založen na polské kulturní tradici, která byla katolická, avšak v 16. století zachvátila Evropu reformační vlna, která otřásla postavením katolické církve v mnoha zemích. Řím na tuto výzvu reagoval protireformací, do jejíhož čela se postavil nový řeholní řád, jezuité, založení bývalým vojákem Ignácem z Loyoly. Jezuité, kteří

měli vojenskou strukturu a disciplínu a kladli důraz na intelektuální formaci svých členů, prováděli opatření zaměřená proti šíření reformačních myšlenek. Jedním z důležitých území, které chtěl římský stolec uchránit před protestantským vlivem, bylo polsko-litevské soustátí, kde se jezuitské misi velice dařilo. Polsko-litevská unie byla pro Tovaryšstvo Ježíšovo také zajímavá díky možnosti praktikovat „východní politiku Vatikánu“ a šířit vliv římské církve na ukrajinský a běloruský národ.²³

Co se týče důvodů, které vedly hierarchii Kyjevské metropole k hledání jednoty s Římem, lze rozlišit jak důvody vnější, tak i vnitřní. Pokud jde o ty vnější, spočívaly ve slabém Konstantinopolském patriarchátu po dobytí Byzance Turky v roce 1453 a v rostoucí roli moskevské církve, na níž kyjevští duchovní nechtěli být závislí. Řím byl naopak důvěryhodnou církví, která v době velkých zeměpisných objevů rozšiřovala svůj celosvětový vliv. Vnitřní důvody spočívaly v touze metropolitů a biskupů Kyjevské metropole dosáhnout stejných práv s katolickými hierarchii. Mezi pravoslavnými se také začala rozvíjet církevní laická bratrstva, která po přijetí stavropegie (samosprávy) byla přímo podřízena patriarchovi, a kromě vzdělávací a osvětové činnosti kontrolovala biskupy. Těm se velice nelíbilo a chtěli mít větší stupeň nezávislosti, jak tomu bylo u římských katolíků.

Během 16. století se diskuse ohledně sjednocení Kyjevské metropole s Římem promítla do celé řady textů polemické literatury. Významní spisovatelé jako Ivan Vyšenskyj, Herasym a Meletij Smotryčtí, Piotr Skarga a další věnovali tomuto tématu svá díla. Rozhovory o podmínkách sblížení začaly v roce 1590 mezi částí pravoslavného episkopátu a polským králem Zikmundem III. Vasou. O pět let později, v roce 1595, složili v Římě pravoslavní biskupové volodymyrivský Ipatij Potij a lucký a ostrožský Kyrilo Terleckaj přísahu věrnosti papeži Klementovi VIII. Bylo podepsáno 33 artikul (bodů), dle nichž pravoslavná Kyjevská metropole přechází pod svrchovanost Svatého stolce. Hlavní body se týkaly toho, že pravoslavní uznávají papežskou svrchovanost, přijímají katolickou věrouku, ale vyhrazují si právo ponechat si východní ritus a volit biskupy, které ovšem potvrzoval Vatikán.²⁴

K definitivnímu schválení artikul a přechodu pod svrchovanost Říma byl svolán synod rus'kých biskupů do města Brestu. Souběžně však byl za podpory knížete Konstantina Ostrožského svolán jiný synod, který byl namířen proti unii. Výsledkem bylo, že kyjevský metropolita Michail Rahoza (ukr. Mychajlo Rohoza) a 8 biskupů Kyjevské metropole přešlo pod unii, ale 2 biskupové – biskup ze Lvova Hedeon Balaban (pol. Gedeon Bałaban) a biskup z Přemyšlu Mychajlo Kopystenskyj (pol. Michał Kopyszeński) unii nepodepsali. K unii se

také nepřidaly kláštery jako Kyjevskopečerský klášter, klášter v Univu, manjavský klášter a další. V polsko-litevském soustátí tak oficiálně existovala jediná církev byzantského obřadu, ale ve skutečnosti existovaly dvě: sjednocená (uniatská) a pravoslavná.²⁵

Oficiální schválení mohli pravoslavní získat v roce 1620 díky kozáckému hetmanovi Petru Sahajdačnému, který pomáhal Polákům zadržet tureckou invazi při polsko-turecké válce. Hetman Sahajdačnyj také spolu s celým svým vojskem vstoupil do kyjevského pravoslavného bratrstva a za jeho podpory mohl do Kyjeva přijet jeruzalémský patriarcha Theofanes III., který kyjevským metropolitou vysvětil Jova Boreckého. Po svém obnovení pravoslavná metropole vzkvétala za metropolity Petra Mohyly (1632–1647), člověka vysoké inteligence, který provedl řadu reforem, zejména vzdělávací a liturgickou, a vydal řadu důležitých knih. Právě za něj vydal polský král Vladislav IV. Vasa dokument nazvaný „Články k útěše rus'kého národa“, v nichž byla oficiálně potvrzena pravoslavná církev.²⁶

Tím na území Ukrajiny vznikly dvě církve, jedna v unii s Římem, druhá pravoslavná, která byla opět podřízena Konstantinopolskému patriarchátu. A na rozdíl od prvního rozdělení metropolie na kyjevskou a moskevskou, které proběhlo především na bázi etnicko-národních, se toto rozdělení odehrálo v rámci ukrajinského národa a spočívalo na příslušnosti k různým církevním jurisdikcím a duchovním tradicím.

Pravoslavná církev pod ruskou říší

Po smrti Petra Mohyly v roce 1648 dochází ke kozáckému povstání v čele s hetmanem Bohdanem Chmelnickým proti polské vládě. V důsledku povstání získává část ukrajinských zemí nezávislost. Ale neustálý konflikt s Poláky a nespolehlivost Tatarů vedou k tomu, že Bohdan Chmelnický uzavírá vojensko-politický svaz s Moskevským královstvím v roce 1654 během tzv. Perejaslavské rady. Po Chmelnického smrti si Moskva stále více uzurpuje právo na kozácká území, takže nakonec dochází k tomu, že si ukrajinské území rozdělí polsko-litevský a moskevský stát. Podepsány byly příslušné smlouvy, jmenovitě Andrusovské příměří (1667) a Věčný mír (1686). Tyto dohody rozdělily ukrajinské země podél Dněpru na tzv. pravobřežní Ukrajinu, kterou si přisvojil a zajistil polský stát, a levobřežní Ukrajinu, která připadla Moskvě.²⁷

Nároky Moskvy na ukrajinská teritoria narůstaly a Moskvané se snažili maximálně kontrolovat všechny sféry života a práce Ukrajinců. V souvislosti s tím začali také s procesem směřujícím k podřízení kyjevské pravoslavné metropolie

místo Konstantinopole pod Moskvu. Nejprve se v roce 1684 moskevský patriarcha obrátil na konstantinopolského se žádostí o převedení Kyjevské metropolie pod svou svrchovanost, ale byl rázně odmítnut. Posléze byl v Moskvě bez souhlasu Konstantinopole vysvěcen patriarchou Joachimem na kyjevského metropolitu Hedeon Svjatopolk-Četvertyns'kyj (rus. Gedeon Svjatopolk-Cěvertinskij). A v následujícím roce byl konstantinopolský patriarcha Dionysios podplacen Moskvou a bez souhlasu biskupské synody, což bylo porušení kanonického práva, převedl Kyjevskou metropolii pod patronát moskevského patriarchátu. Ale už za rok (1687) byl patriarcha kvůli tomu odsouzen na cařihradském synodu a zbaven úřadu, moskevská svrchovanost byla uznána za akt korupce a zrušena. Kyjevská metropolie ovšem de facto pod moskevským patriarchátem zůstala.²⁸

Politika Moskvy ve vztahu k ukrajinským pravoslavným měla čistě agresivní povahu. Moskva nejprve zakázala tisknout knihy bez svého souhlasu. Pak přišly reformy Petra I., který oficiálně přejmenoval Moskevské carství na Rusko, a tím vyhlásil monopol na užití dávných dějin Rusi, a dále snahy absorbovat ukrajinský a běloruský národ, které se oba měly rozpustit ve „velkoruském“ národě a opustit svou vlastní identitu. Ruský car provedl sérii reforem, z nichž právě ta církevní znamenala, že byla zrušena funkce metropolity a místo něj začalo církví vládnout kolegium v čele s oberprokurátorem. Toto období je v historiografii nazýváno „synodální“ a trvalo až do konce I. světové války v roce 1918. Tehdy se Kyjevská metropolie stává prostým arcibiskupstvím, což znamená zásadní snížení statusu. Také dochází k celkovému pomoskevštění ukrajinských pravoslavných; zatímco v 18. století byla většina arcibiskupů z řad Ukrajinců, v 19. století jich většinu tvořili Rusové. Takto pravoslavná Kyjevská metropolie ztrácí všechna předchozí privilegia, nuceně se integruje do moskevského patriarchátu a stává se jeho součástí.²⁹

Uniatská církev pod vládou polsko-litevského státu a habsburského Rakouska

Po vyhlášení Brestské unie církev na jedné straně v polsko-litevském státě rovnoprávnosti nedosáhla, na druhé straně se však trvale rozrůstala; zvláště zakarpatští pravoslavní podepsali v roce 1646 Užhorodskou unii. A vzhledem k připojení kyjevské pravoslavné metropolie k Moskvě ještě několik dalších ortodoxních biskupství přijalo unii, a to včetně biskupství Przemysl-Sambir-Sanok (1692), Lvov-Halič-Kamjanec Podilskij (1700) a Luck-Ostroh (1702). Takže v 18. století uniatská církev působila na největší části ukrajinského území v celé své historii, neboť k ní patřila všechna území pravobřežní Ukrajiny.³⁰

Změny ve fungování uniatské církve proběhly kvůli dělení Polska mezi Rakousko, Prusko a Rusko, tedy v letech 1772, 1793 a 1795. V důsledku těchto dělení byly ukrajinské země rozděleny mezi dvě říše, a to ruskou říši, která pohltila většinu ukrajinských zemí pravobřežní Ukrajiny, zejména Volyň, a rakouskou říši, kam posléze spadaly západní ukrajinské země Halič, Bukovina a Zakarpátí. Činnost uniatské církve na území ovládaném Rusy byla různě omezována a v roce 1839 byla nakonec církev v ruské říši oficiálně zakázána a všechny církve absorbovány moskevským patriarchátem.³¹

Opačná situace nastala v rakouské říši, kde uniatská církev dostala nový impuls. Díky reformám Marie Terezie a jejího syna byl název církve změněn z uniatské na řeckokatolickou církev. Díky reformám v habsburské monarchii byli zrovnoprávnění katolíci latinského obřadu (římský katolíci) a katolíci byzantského obřadu (řeckokatolíci). V Rakousku vláda podporovala ukrajinské obyvatelstvo v Haliči, aby tak vyvážila vliv Poláků, kteří se nemohli vyrovnat se ztrátou státu a pravidelně se uchýlovali k protestům a povstáním. Díky vládní podpoře byla roku 1808 zřízena Haličská řeckokatolická metropole, otevřen řeckokatolický duchovní seminář atd. Ukrajinská řeckokatolická církev, která byla vnímána jako prostředek pokatolictění a popолštění Ukrajinců, se stává prostředím, které formuje, intelektuálně a morálně podporuje Ukrajince v habsburské říši.³²

Nejznámějším představitelem Ukrajinské řeckokatolické církve (dále UŘKC), člověkem, který pozdvihl její status a morální autoritu, byl metropolita Andrej Šeptyckyj. Jeho matka Zofia pocházela ze slavné polské rodiny Fredrů a otec z polonizovaného rodu ukrajinské šlechty. Budoucí metropolita, tehdy ještě Roman Szeptycki, byl vychován v polských tradicích, ale při studiu historie své rodiny byl fascinován východokřesťanskou spiritualitou, odchází do kláštera a nakonec se stává biskupem Stanislavi (nyní Ivano-Frankivsk, pozn. překl.). V roce 1900 jej papež Lev XII. jmenoval hlavou ukrajinských řeckokatolíků. Šeptyckyj stál v čele církve až do roku 1944, během dvou světových válek i v meziválečném období. Během svého působení zakládal vzdělávací instituce, dbal o rozvoj kultury (zakládal muzea, podporoval umělce), organizoval charitativní centra (sirotčince, nemocnice) a také zachránil stovky Židů před likvidací během holokaustu.³³

Vyhlášení autokefalie za ukrajinské revoluce 1917–1920

Změnu duchovního života mnoha Ukrajinců a konečkonců všech Evropanů přinesla I. světová válka. Po jejím konci přestaly existovat všechny velké evropské

říše: rakousko-uherská, ruská, osmanská. Na jejich územích se začínají formovat národní státy. Také Ukrajinci se ocitají ve víru státotvorných procesů, vyhláší Ukrajinskou lidovou republiku na území, které kdysi ovládali Rusové, a Západoukrajinskou lidovou republiku na území kdysi spadající pod Rakousko-Uhersko.

Na západoukrajinských zemích z velké části díky morální autoritě a aktivitám metropolity Šeptyckého působila Ukrajinská řeckokatolická církev. V částech, které byly pod Ruskem, působila Ruská pravoslavná církev kontrolovaná carským režimem. Tu od revoluce už neřídil oberprokurátor, ale patriarcha Tichon, zvolený v roce 1917 všeruskou radou. Církevní dění na východní Ukrajině ovlivňovala skutečnost, že se Rusové, kteří byli součástí bělogvardějské (carské) a rudé (bolševické) armády, nevzdávali nároků na ukrajinské země a aktivně bojovali na jejich územích.³⁴

Všechny tyto faktory přispěly k tomu, že na počátku roku 1918 byl svolán celoukrajinský církevní sněm, který ovšem musel přerušit svou práci kvůli útoku rudé armády vedené Michaiilem Muravjovem na Kyjev. Poté se scházela letní a podzimní zasedání sněmu a v roce 1919 fungovala druhá Celoukrajinská pravoslavná církevní rada. Tato rada 5. května 1920 doporučuje „považovat Ukrajinskou pravoslavnou církev za osvobozenou od moskevské svrchovanosti, tedy za autokefální (z řec. autos – „svůj“ a kefalé – „hlava“ – pozn. red.) a sobornoprávní (založenou na episkopálně-synodálním principu – pozn. red.)“. Vezmeme-li v potaz, že mezi účastníky církevní rady nebyli biskupové, podařilo se 8. srpna 1920 dohodnout s poltavským biskupem Parfenijem Levickým, aby se postavil do čela nově vyhlášené církve. Pod tlakem ruské pravoslavné církve ovšem biskup Parfenij podává v květnu 1921 žádost o zrušení Ukrajinské pravoslavné církve a vystoupení z Celoukrajinské pravoslavné církevní rady.³⁵

V témže roce byl 14. až 30. října svolán Celoukrajinský pravoslavný církevní sněm, na němž Vasyl Lypkivskij s odkazem na tradici prvních křesťanů obhajuje právo duchovních kolektivně vysvětit biskupa Ukrajinské autokefální pravoslavné církve. A tak třicet duchovních vysvětilo 23. října 1921 na arcibiskupa a metropolitu kyjevského Vasyla Lypkivského, následující den pak vysvětilo na biskupa Nestora Šarajivského. Oba posléze vysvětili dalších pět biskupů. Později se církev rozrostla a měla ve své struktuře již třicet biskupů.³⁶

Dalším faktorem, který posiloval a potvrzoval právo Ukrajinců na vlastní autonomní pravoslavnou církev, bylo vyhlášení autokefalie polské pravoslavné církve v roce 1921. Ta byla potvrzena listem konstantinopolského patriarchy ze 13. listopadu 1924. Vzhledem k tomu, že Polsko je katolickou zemí, byl list adresován Ukrajincům žijícím v Polsku. Nejdůležitější bylo, že hlavním argumentem

Konstantinopole k potvrzení autonomie bylo nekanonické převedení Kyjevské metropole pod nadvládu moskevského patriarchátu v roce 1686. Pod tato území patřila i část Polska, kde žili pravoslavní Ukrajinci.³⁷

Ukrajinská autokefální pravoslavná církev (UAPC) obhajovala nezávislost ukrajinských pravoslavných, zaváděla liturgické texty v ukrajinském jazyce a prosazovala myšlenku svobodné Ukrajiny a sobornoprávnosti (řešení všech otázek, včetně volby hlavy církve, sněmem). Pochopitelně, že Ruská pravoslavná církev pod vedením patriarchy Tichona neuznala autokefalii ukrajinské církve. Zajímavá byla také skutečnost, že sovětská vláda, která si upevnila moc po vyhlášení Sovětského svazu 30. prosince 1922, se po jistou dobu stavěla k aktivitám UAPC loajálně a viděla v její činnosti oslabení pozic Ruské pravoslavné církve. Tento manévř však trval pouze dočasně. Protože tím, že zpočátku demonstrovala loajalitu ke všemu ukrajinskému a zaváděla politiku „ukrajinizace“, sovětská moc začala realizovat „velký teror“. Ten již probíhal během hladomoru v letech 1932–1933, stejně jako masakr ukrajinské inteligence, který vyvrcholil v letech 1937–1938. Ukrajinská autokefální pravoslavná církev této katastrofě neunikla. Oficiálně byla zakázána v roce 1930 a její představitelé a členové byli zlikvidováni ještě do začátku II. světové války.³⁸

Sovětské období

Po druhé světové válce se v Ukrajinské sovětské socialistické republice (USSR) ocitla prakticky všechna etnická území Ukrajiny v hranicích, v nichž se v současné době nachází ukrajinský stát, s výjimkou Krymského poloostrova, který byl k USSR připojen až v roce 1954. Náboženský život ukrajinských pravoslavných a řeckokatolíků vymezoval sovětský režim, který povolil pouze jednu oficiální církev, ostatní působily v ilegilitě.

Oficiální církví v Sovětském svazu byla Ruská pravoslavná církev, kterou podporoval Stalin a kterou kontrolovaly ruské zpravodajské služby. V roce 1948 se oficiálně přejmenovala na Rus'kou pravoslavnou církev,³⁹ čímž demonstrovala své nároky na území bývalé Kyjevské Rusi, tedy Ukrajiny a Běloruska.

Ukrajinská řeckokatolická církev byla pod tlakem sovětské moci nucena přejít do ilegality. Nejprve byl 11. března 1945 zatčen nástupce metropolity Andreje Šeptyckého arcibiskup Josyf Slipyj, po něm pak byl poslán do sovětských věznic a koncentračních táborů veškerý vyšší klérus. Duchovní byli nuceni přejít do moskevského patriarchátu, ale všichni biskupové spolupráci s komunisty odmítli. Následně byla pod pohrůžkami shromážděna skupinka řeckokatolických kněží

v čele s Havryjilem Kostelnykem v březnu 1946 ve Lvově a v katedrále sv. Jiří prohlášeno sjednocení řeckokatolíků s moskevským patriarchátem. Ukrajinská církev přestala de iure existovat, ale de facto fungovala v ilegality, tedy nadále sloužila bohoslužby a udílela svátosti. Stejným způsobem tajně fungoval seminář, kláštery a biskupové.⁴⁰

V roce 1963 byl za přispění amerického prezidenta Kennedyho a papeže Jana XXIII. po osmnácti letech věznění v sibiřských lágrech propuštěn metropolita Ukrajinské řeckokatolické církve Josyf Slipyj. Po propuštění se v Římě aktivně podílel na dění II. vatikánského koncilu, na němž do celého světa promluvil o „umlčené církvi“ a pronásledování věřících v Sovětském svazu. Dále usiloval o vyhlášení patriarchátu pro UŘKC a aniž by se dočkal od římské kurie aktivních kroků v tomto směru, prohlašuje se patriarchou a zdůrazňuje zralost své církve a ukrajinského národa. Aktivně buduje církev v zemích s rozsáhlou ukrajinskou diasporou na celém světě a umírá v Římě roku 1984 v úctyhodném věku 92 let.⁴¹

V ukrajinské diaspoře aktivně působí také Ukrajinská autokefální pravoslavná církev. Jejími nejaktivnějšími představiteli byli Ivan Ohijenko, který vypracoval kompletní překlad Bible do ukrajinského jazyka, a patriarcha Mstyslav Skrypnyk. Zajímavé je, že část Ukrajinské autokefální pravoslavné církve přešla pod jurisdikci Konstantinopolského patriarchátu, například Ukrajinská pravoslavná církev v USA nebo Ukrajinská pravoslavná církev v Kanadě. Tyto církve se oficiálně považují za součást ekumenického patriarchátu. Jedním z nejvýznamnějších představitelů této církve byl Vsevolod (Majdanskij), arcibiskup skopelský, který se aktivně podílel na ekumenickém dialogu a vyhlášení autokefalie ukrajinské církve.⁴²

Církve Kyjevské metropolie na nezávislé Ukrajině

Obnova ukrajinského církevního života začala v roce 1988 oslavou 1000. výročí christianizace Rusi. V té době stál v čele Sovětského svazu Michail Gorbačov, který si přál liberalizovat některé společenské vztahy v zemi. Vláda 1000. výročí oficiálně slavila a společenská liberalizace vedla k tomu, že vzniklo hnutí za legalizaci a obnovu Ukrajinské řeckokatolické církve a Ukrajinské autokefální pravoslavné církve. Ještě před vyhlášením nezávislosti Ukrajiny v roce 1991 tyto církve legalizovaly svoji činnost a začaly aktivně působit na ukrajinském území.

Okamžitě po vyhlášení nezávislosti Ukrajiny Ruská pravoslavná církev dává pravoslavným na Ukrajině širokou autonomii a vrací status metropolie, protože

za Sovětského svazu v rámci moskevského patriarchátu na Ukrajině existoval ukrajinský exarchát (nejnižší administrativní status v pravoslavné tradici). Ale Filaret (Denysenko), kyjevský metropolita pod jurisdikcí moskevského patriarchátu, spolu s biskupy Kyjevské metropole svolává na 1. až 3. listopadu 1991 celoukrajinský sněm, který se rozhodl obrátit na Moskvu s žádostí o vyhlášení pravoslavné autokefalie na Ukrajině. Na sněmu v Moskvě 31. března až 5. dubna 1992 bylo slíbeno zvážit žádost o autokefalii, ale za podmínky, že metropolita Filaret nebude mít možnost stát v čele církve. Ten souhlasil, když se však vrátil do Kyjeva, prohlásil, že tak učinil pod nátlakem. Následně jej vedení moskevského patriarchátu zbavilo všech duchovních hodností a do Charkova svolalo celoukrajinský sněm, na němž je metropolitou kyjevským a celé Ukrajiny vybrán tehdejší rostovský a novočerkaský biskup Volodymyr Sabodan. On sám se mimochodem sněmu nezúčastnil, byl tehdy na pracovní cestě ve Finsku. Tím na Ukrajině opět došlo k rozdělení církve na jednu, která se podřídila Moskvě, a druhou, v jejímž čele stojí Filaret, a která bojuje za autonomii a nazývá se Ukrajinskou pravoslavnou církví Kyjevského patriarchátu.⁴³

Je třeba poznamenat, že období ukrajinské nezávislosti prošlo vývojem od boje církvi Vladimírova křítu za každý chrám a farnost, dokonce v některých případech s potyčkami a velkými skandály, ke společnému tolerantnímu soužití. Obecně můžeme spočítat čtyři velké církve, které vycházejí z duchovních tradic Kyjevské Rusi: Ukrajinská pravoslavná církev spojená s Moskevským patriarchátem, Ukrajinská pravoslavná církev Kyjevského patriarchátu, Ukrajinská autokefální pravoslavná církev a Ukrajinská řeckokatolická církev. V době ukrajinské nezávislosti se stává aktuální otázka oficiálního uznání autokefalie ukrajinským pravoslavným a sdružení pravoslavných v jediné místní ukrajinské církvi. Tyto otázky zvláště vynikaly během prezidentského úřadu Viktora Juščenka a při oslavách 1020. výročí christianizace Rusi. Na Ukrajinu jezdil konstantinopolský patriarcha Bartoloměj I., ale proces se zpomaloval kvůli vnitřnímu rozdělení ukrajinských pravoslavných a vnějšímu tlaku Ruska.⁴⁴

Další etapou vývoje duchovního života Ukrajinců se stala „revoluce důstojnosti“ v roce 2014 a agrese Ruska spojená s anexí Krymu a válkou na Donbase. Během těchto událostí se neuznané ukrajinské pravoslavné církve a řeckokatolíci ukázali být institucemi, které podporují ukrajinský lid v jeho boji za státní suverenitu a evropskou cestu rozvoje, zatímco pravoslavná církev podřízená Moskvě se projevila jako destruktivní instituce na Ukrajině. Proto je otázka autonomie ukrajinské pravoslavné církve znovu tak aktuální. Výsledkem je, že prezident Ukrajiny Petro Porošenko oslovil konstantinopolského patriarchu s žádostí uznat oficiální autonomii ukrajinských pravoslavných. Podpořila ho většina poslanců

ukrajinského parlamentu a všichni biskupové UPC KP, UAPC a části UPC MP. Tento proces je bez nadsázky historický a existuje velká pravděpodobnost, že povede ke sjednocení ukrajinských pravoslavných, k oficiálnímu uznání v pravoslavném světě a duchovní nezávislosti na Moskvě.⁴⁵

Z ukrajinského originálu „Християнство візантійської традиції в Україні“ přeložila Rita Kindlerová.

Tato studie byla lektorována.

POZNÁMKY:

- 1 / Nestor: *Nestorův letopis ruský = Ljetopis' Nestorova*. Přel. Karel Jaromír Erben. Praha, Museum království českého 1867, s. 5. Dostupné on-line: <http://kramerus.nkp.cz/kramerus/MShowMonograph.do?id=22595> [27. 8. 2018]. [Pozn. překl.]
- 2 / S. Averincev: *Sofija-Lohos. Slovník*. Kyjiv 2007, s. 39–40.
- 3 / Dmytro Tuptalo: *Žytija svjatyh – Lystopad*. L'viv 2007, s. 218–225.
- 4 / I. Isičenko: *Istorija chrystovoji cerkvy v Ukrajinі*. Charkiv 2008, s. 54–57.
- 5 / S. Holovaščenko: *Istorija chrystijanstva*. Kyjiv 1999, s. 215–217.
- 6 / M. Hruševs'kyj: *Istorija Ukrajiny-Rusy*. T. I., Č. VII. Dostupné on-line: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur10701.htm> [28. 8. 2018]. [Pozn. překl.]
- 7 / Od Varjagů k Řekům, tedy od severu po Byzanc. [Pozn. překl.]
- 8 / A. P. Vlasto: *The Entry of the Slavs into Christendom: an Introduction to the Medieval History of the Slavs*. Cambridge, The University Press 1970. Autor uvádí ukrajinský překlad: A. Vlasto: *Žaprovdžennja chrystijanstva u slov'jan*. Přel. R. Tkačuk, J. Terech. Kyjiv, Junivers 2004, s. 290–294.
- 9 / I. Ševčenko: *Ukraine between East and West: essays on cultural history to the early eighteenth century*. Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press 1996. Autor uvádí ukrajinský překlad: I. Ševčenko: *Ukrajina miž Schodom i Zachodom*. Přel. M. Hablevyč. L'viv, Vydavnyctvo UKU 2001. Dostupné on-line: <http://litopys.org.ua/ishevch/ishev14.htm> [28. 8. 2018]. [Pozn. překl.]
- 10 / Nestor: *Nestorův letopis ruský = Ljetopis' Nestorova*. Přel. Karel Jaromír Erben. Praha, Museum království českého 1867, s. 84. Dostupné on-line: <http://kramerus.nkp.cz/kramerus/MShowMonograph.do?id=22595> [28. 8. 2018]. [Pozn. překl.]
- 11 / Nestor: *Nestorův letopis ruský = Ljetopis' Nestorova*. Přel. Karel Jaromír Erben. Praha, Museum království českého 1867, s. 85–95. Dostupné on-line: <http://kramerus.nkp.cz/kramerus/MShowMonograph.do?id=22595> [28. 8. 2018]. [Pozn. překl.]
- 12 / A. P. Vlasto: *The Entry of the Slavs into Christendom: an Introduction to the Medieval History of the Slavs*. Cambridge, The University Press 1970. Autor uvádí ukrajinský překlad: A. Vlasto: *Žaprovdžennja chrystijanstva u slov'jan*. Přel. R. Tkačuk, J. Terech. Kyjiv, Junivers 2004, s. 308–312.

- 13 / A. Pašuk: *Ukrajins'ka cerkva i nezaležnist' Ukrajinu*. L'viv 2003, s. 122–124.
- 14 / J. Katrij: *Piznaj svoj obrjad*. L'viv 2004, s. 278–279.
- 15 / *Kyjevo-Pečers'kyj pateryk*. Dostupné on-line: <http://litopys.org.ua/paterikon/paterikon.htm> [29. 8. 2018]. Exemplář pateriku se nachází ve sbírkách Slovanské knihovny v Praze. Dostupné on-line: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:3186276593&printsec=frontcover> [29. 8. 2018]. [Pozn. překl.]
- 16 / S. Holovaščenko: *Istorija chrystyjanstva*. Kyjiv 1999, s. 220–222.
- 17 / K. Ware: *The Orthodox Church*. Pelican 1963. Autor cituje z ukr. překladu: K. Uer: *Pravoslavna cerkva*. Kyjiv 2009, s. 107–113. [Pozn. překl.]
- 18 / I. Isičenko: *Istorija chrystovoji cerkvy v Ukrajinu*. Charkiv 2008, s. 135–140.
- 19 / S. Mudryj: *Narysy istoriji Cerkvy v Ukrajinu*. Žovkva 2010, s. 107–108.
- 20 / I. Onyščuk – S. Onyščuk: *Schidni cerkvy: Deržavno-konfesijní vidnosyny*. Drohobyč 2014, s. 298–299.
- 21 / A. Sapeljak: *Kyjiv'ska cerkva na slov'jans'komu schodi*. Buenos Ajres–L'viv 1999, s. 21–22.
- 22 / J. Gill: *The Council of Florence*. Cambridge, At the University Press 1959. Autor cituje z ukrajinského překladu: D. Gill: *Florentijs'kyj soubor*. Přel. M. Prokopovyč. L'viv–Rym 2016, s. 357–363.
- 23 / N. Davies: *Evropa: dějiny jednoho kontinentu*. Přel. K. Hronová. Praha, Prostor 2000. Autor cituje z ukrajinského překladu: N. Dejvis: *Istorija ěevropy*. Přel. P. Taraščuk. Kyjiv, Osnovy 2000, s. 512–513.
- 24 / I. Paslavs'kyj: *Hysychija i Racio. Filosofs'kyj svit ukrajins'koj kul'tury serednich vikiv i rann'omodernoho času*. L'viv 2015, s. 389–416.
- 25 / B. Gudzjak: *Kryza i Reforma: Kyjiv'ska mytropolija, Carhorods'kyj patriarchat i heneza Berestejs'koj uniji*. L'viv 2000, s. 273–311.
- 26 / A. Žukov'skyj: *Petro Mohyla i pytannja jednosti cerkov*. Kyjiv 1997, 304 s.
- 27 / I. Ševčenko: *Ukrajina miž Schodom i Žachodom. Formuvannja nacional'noji samosvidomosti pered 1700 r.* Dostupné on-line: <http://litopys.org.ua/ishevch/ishev14.htm> [3. 9. 2018]. [Pozn. překl.]
- 28 / M. Dymyd: *Ĵepyskopy Kyjiv'skoj Cerkvy (1589–1891)*. L'viv 2000, s. 342–344.
- 29 / S. Holovaščenko: *Istorija chrystyjanstva*. Kyjiv 1999, s. 229–231.
- 30 / A. Sapeljak: *Kyjiv'ska cerkva na slov'jans'komu schodi*. Buenos Ajres–L'viv 1999, s. 83–85.
- 31 / I. Isičenko: *Istorija chrystovoji cerkvy v Ukrajinu*. Charkiv 2008, s. 384–392.
- 32 / S. Mudryj: *Narysy istoriji Cerkvy v Ukrajinu*. Žovkva 2010, s. 333–343.
- 33 / V. Lencyk: *Vyznačni postati Ukrajins'koj cerkvy: mytropolyt Andrej Šeptyč'kyj i patriarch Josyf Slipyj*. L'viv 2001, s. 12–19.
- 34 / S. Holovaščenko: *Istorija chrystyjanstva*. Kyjiv 1999, s. 233.
- 35 / I. Isičenko: *Istorija chrystovoji cerkvy v Ukrajinu*. Charkiv 2008, s. 420–433.
- 36 / Tamtéž, s. 434–440.
- 37 / K. Ware: *The Orthodox Church*. Pelican 1963. Autor cituje z ukr. překladu: K. Uer: *Pravoslavna cerkva*. Kyjiv 2009, s. 173.
- 38 / S. Holovaščenko: *Istorija chrystyjanstva*. Kyjiv 1999, s. 335.

39 / Správně rusky by mělo být „Russkaja“, ale název zní „Rus’ka“. [Pozn. překl.]

40 / V. Lencyk: *Vyznačni postati Ukrajins’koji cerkvy: mytropolyt Andrej Šepc’kyj i patriarch Josyf Šlipyj*. L’viv 2001, s. 364–380.

41 / Tamtéž, s. 381–410.

42 / V. Skopel’s’kyj: *Usi my braty: zbirka prac’*. L’viv 2006.

43 / S. Holovaščenko: *Istorija chrystyjanstva*. Kyjiv 1999, s. 298–300.

44 / O. Zvaryč: *Vselens’kyj patriarch Varfolomij I: ja ne maju ambicij staty papoju chrystyjans’koho scho-du*. Dostupné on-line: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1206/161/42825/> [4. 9. 2018]. [Pozn. překl.]

45 / Prezident a církev Ukrajiny se oficiálně obrátili na Konstantinopol s žádostí o autokefalii. Dostupné on-line: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/70831/ [4. 9. 2018]. [Pozn. překl.]

Mychajlo Kobryn (Lvov), kulturolog, religionista, zástupce ředitele ve Lvovském literárním muzeu Ivana Franka. Autor 30 vědeckých publikací v oboru dějin kultury a náboženské antropologie.

Kontakt: Lvovské literární muzeum Ivana Franka, Lvov, Ukrajina, kobryn.m.lviv@gmail.com

Nebát se mít rád svou zemi

Rozhovor se Svjatoslavem Ševčukem

Ukrajinská společnost se dnes, tři roky po Majdanu, dostala do značné krize. Válka stále trvá, hřivna se během ní dramaticky propadla, čímž se velká část lidí dostala do faktické chudoby (zvláště bolestivá situace je v případě důchodců a nemocných, kteří nemají dostatečnou zdravotní péči kvůli zchudlému, zkorumpovanému zdravotnictví a absenci pojištění), z fronty se vracejí vojáci v depresích a často následkem toho páchají sebevraždy, rostou stereotypy namířené proti vnitřním uprchlíkům jakožto těm, kteří nesou za válku vinu, vláda – zdá se – blokuje klíčové reformy, odvádí pozornost od problémů a vše omlouvá válečnou situací, aktivisté se dohadují o dalším postupu a mladí lidé i nadále zemi ve velkém opouštějí. Jak tedy zpětně Majdan nahlížíte? Mělo to všechno smysl?

Je to už třetí rok války, třetí rok po všech těch událostech Ukrajiny i Evropy, které vejdou ve známost jako tzv. Revoluce důstojnosti. Jak dnes můžeme tyto tři roky reflektovat? Tehdy především nikdo nebyl na válku připraven, vojáci ani politici. Vnitřní transformace měla být projektem celonárodního rozvoje, dnes mluvíme o tzv. proevropském vektoru. Nikdo ale nebyl připraven bojovat, nikdo nebyl připraven na anexi Krymu, natož na krvavou intervenci na Donbase. Válka je dnes velmi důležitým faktorem v životě na Ukrajině. Tehdy bylo třeba nejen znovu zhodnotit naše přání, porovnat je s našimi možnostmi, ale především chránit vlastní život, svou zemi. Válka se stala elementem, který z jedné strany narysoval linii, za kterou se již nemůžeme vrátit, protože ona sama nás zásadně změnila – změnila vztah k věcem, jako je stát, nezávislost atp. A na druhou stranu ukázala, že naši politici nejsou připraveni řešit důležité otázky ukrajinské společnosti. Myslím, že od doby rozpadu SSSR na Ukrajině stále nevznikly skutečné politické elity. Oligarchizace elit se v okolnostech války obnažila ve veškerém svém zlu.

Jaká je reakce ukrajinské společnosti? Samozřejmě už neexistuje možnost návratu do doby před válkou, válka se ale zároveň nestala volbou, byla vnucena. Myslím nicméně, že Ukrajina vzdoruje s pocitem důstojnosti. Lidé se pochopitelně po třech dlouhých letech válkou unavili, ve válce se dnes často cítí opuštění a zapomenutí, jelikož mezinárodní společenství Ukrajinu v některých ohledech ponechalo samotnou.

Na nečekaný vývoj po revoluci nebylo ale připraveno ani mezinárodní společenství. Dokonce ještě dnes někteří nechápou, že válka na Ukrajině není ukrajinským vnitřním problémem, ale problémem globálním – jde o ruskou agresi proti

celé západní civilizaci. Nechci tyto faktory zveličovat, ale válku musíme mít stále na vědomí, když hodnotíme zmiňované problémy.

Přesto již tři roky přežíváme, to je malý zázrak. Stále častěji přemýšlím o této skutečnosti: bitvu může vyhrát vojevůdce, válečnou operaci může vyhrát nejvyšší generál – prezident, ale válku může vyhrát jedině lid. Myslím, že ukrajinský lid chápe, že válku dnes vyhrát může, myslím také, že ji vyhrát chce, jak dlouho to ale bude trvat, to nikdo neví, jelikož ona sama není naší volbou. To, co dnes možná nejsilněji demoralizuje mladé lidi, je neschopnost odpovědět na tyto otázky. Síly máme, ne vždy ale máme skutečné lídry. Ani nevidíme zřetelně všechny kroky, které by skutečně realizovaly naše sny z Majdanu. Často na ně nemáme dostatečné mechanismy. Proto se ukrajinská společnost unavila. Za tři roky jsme přesto ušli velkou cestu, udělalo se víc než za celou existenci nezávislé Ukrajiny od roku 1991. Situace země připomíná sportovce, který má běžet maraton, ale zároveň mu mají operovat srdce. Maraton, to je válka. Operace, to jsou reformy. Obojí musíme udělat rychle a ve stejnou chvíli.

Myslím, že je zde dost věcí, které naznačují, že Ukrajina má svou naději. A tady vidím také roli církví. Z jedné strany pomoci ukrajinské společnosti (především mladým lidem) najít odpovědi na všechny tyto hluboké otázky, které si dnes pokládají. Jenom z pohledu křesťanského chápání spravedlivé společnosti dnes myslím můžeme najít způsoby, jak v životě realizovat naše ideály z Majdanu – mám na mysli sociální nauku církve. Nakonec nikdo z elit dnešní Ukrajiny nemá dlouhodobou vizi, politici řeší spíše každodenní nejbližší problémy, případně uvažují pouze v horizontu budoucích voleb. Nemají perspektivní plány. Církev se nedívá do budoucnosti, ale do věčnosti. Církev jsou dnes proto na Ukrajině těmi občanskými institucemi, které mají pomoci společnosti najít dlouhodobý plán našich kroků, který by umožnil realizaci ideálů.

A jestli naše ideály a sny z Majdanu stály za toto všechno utrpení? Věřím, že ano.

Co pro církev znamenal Majdan tehdy, jakou roli na náměstích jste hráli? A co se od Majdanu změnilo v životě církve?

Majdan byl velkým a viditelným projevem existence občanské společnosti na Ukrajině. Majdan nebyl politickou ani nacionalistickou akcí. Na Majdanu stáli Ukrajinci, Rusové, Židé i Poláci, první mrtvý byl Bělorus. Byl to projev iniciativy ukrajinských občanů, kteří pochopili, že to oni sami musejí na sebe vzít odpovědnost za svou zemi, protože politici jednali proti zemi, ve které žijí.

Odehrál se tam tehdy velmi zvláštní moment, když demonstranti sami prosili církev, aby se k nim připojily a pomohly jim hledat způsoby, jak dál jednat. Ne církev vyvedly lidi na Majdan, ale obráceně – lidé vytáhli za sebou církev. Občanská společnost postkomunistického státu se otevřela pro evangelizaci. Byl jsem svědkem toho, kdy se stovky tisíc dosud nevěřících lidí staly na náměstí věřícími, začaly se modlit a nechávaly se křtít. Myslím, že ani my jako církev jsme skutečně nepochopili, co všechno se tehdy stalo. Jestliže bychom čekali, až lidé přijdou k nám, a nevyšli tehdy do ulic, myslím, že bychom ztratili tento *kairos*.

Vzpomínám si, když se Všeukrajinská rada církví v jednu chvíli, kdy už dialog občanů s politiky nebyl možný, sama stala vyslancem lidí, který zprostředkoval dialog. Byli jsme iniciátory obnovení dialogu. Sami lidé na Majdanu si církev a jejich roli tehdy vyžádali.

Majdan nerozdělil Ukrajinu, ale svými idejemi se stal novým občanským centrem sjednocení lidí nejrůznějších národností, vyznání, dokonce rozdílných osobních identit. Posledním sjednocením celé Ukrajiny se pak stala ruská agrese, to bylo velmi viditelné především při napadení východního Mariupolu. Když lidé viděli tanky, začali prostě chránit své domy. Paradoxně je tak dnes ukrajinská společnost jednotnější, než byla v dobách, kdy jsme získali nezávislost.

Jak dnes vaše církev realizuje ideje Majdanu? Kde dnes vidíte roli obecně církví? Církev mají na Ukrajině podle sociologických průzkumů tradičně velmi vysokou důvěru. Co od vás dnes lidé očekávají?

Upřímně se mi často zdá, jako by od nás očekávali všechno, jako bychom měli nějakou čarovnou hůlku, která může všechno zlepšit. Tak to ale samozřejmě nefunguje.

Já upřímně vnímám tuto důvěru Ukrajinců k církvím jako naši velkou výzvu a závazek. Žádné jednoduché zázraky nebudou. Pan Bůh je s námi, ale očekává naši spolupráci. Bez našeho osobního úsilí nic nebude. Ano, na Ukrajině existuje také očekávání, že „někdo druhý zde musí zavést pořádek“: prezident, církev, Evropa, dokonce i Pán Bůh, jenom ne já sám. To je iluze, která bohužel existuje. Církev tak před sebe staví tyto úkoly:

Většina církví dnes začíná chápat, že musejí být vždy s lidem. Politici a strany přicházejí a odcházejí. Dokonce různé ideologie nebo okupanti, i oni přicházejí a jednou odejdou. Jen lidé zůstávají, proto hlavním adresátem našeho sdělení, hlavním partnerem dialogu pro nás musí být sám ukrajinský lid. Samozřejmě jednáme také s vládou, ale chápeme se jako „lidová církev“. I když ne všechny církve to takto vnímají.

Velmi důležitým momentem služby je dát společnosti zřetelné morální směrovky: dát pravidla tvorby spravedlivé společnosti, jejího rozvoje a ochrany. Jestliže nebudeme chápat tato pravidla, budeme se propadat do iluzí, nebo nakonec zahubíme sami sebe. Je to stále ona sociální nauka církve, kterou dnes oceňují i Židé a muslimové. Důvěra v církve nám dává možnost nabízet tyto orientační body. Celá Všeukrajinská rada církví toto dnes vnímá jako svůj úkol.

Neméně důležitá je humanitární role církví. Mnoho problémů, které jste zmínil, není náš stát schopný řešit: 90 % vojáků má po návratu z fronty vážné psychické problémy. Do nebe volající čísla stovek sebevražd vojáků jsou především úkolem pro věřící lidi, abychom stáli při nich a pomáhali jim skutečně se plnohodnotně vrátit domů. Naše církve dnes věnuje snad až polovinu veškerého svého úsilí tomuto problému. Každá řeckokatolická eparchie na Ukrajině dnes poskytuje rehabilitační kurzy pro vojáky i jejich rodiny. Vojáci dnes jdou nejdříve právě za knězem, jelikož „on byl s ním na frontě“, existuje vzájemná důvěra a pochopení. I pro nás jako církve je ale tato role naprosto nová a teprve se ji učíme.

Podobně je velmi důležitá otázka přesídlenců z Krymu a Donbasu. Integrovat je, najít jim bydlení, práci, přijmout je do společnosti... Zde spolupracujeme s nejrozličnějšími nevládními organizacemi, které založili přímo přesídlenci, máme také rozvinutou síť naší charity. Jen v Kyjevě tvoří uprchlíci snad až 14 % obyvatelstva.

Nakonec je tu naše úloha výchovná. Nemám na mysli prvotní dětskou výchovu, ale důležitost přítomnosti církví ve vzdělávacím systému, protože zde se také tvoří orientační body pro mladé lidi.

Řešíte také otázku časté emigrace mladých lidí z Ukrajiny?

I na Ukrajině je potřeba pomoci mladým lidem zorientovat se v životě. Musíme překonat iluzi, že „kdesi v Evropě bude vždycky lépe než tady“, pomoci jim začít jejich nový dospělý život zde. Je velmi důležité jim umožnit uvidět svět, následně ale vidět smysl v práci a životě ve své zemi. Myslím, že toto je dnes stejný problém v každé zemi střední Evropy. Naše velká výzva proto zní: jak udělat naši zemi přitažlivou pro mládež.

Existují také nějaká pokušení církví dnes?

Samozřejmě! Zde je třeba chápat různé významy slova církev. Církve jsou především věřící lidé, u kterých existuje pokušení nahradit v životě víru jiným

fundamentem. Toto je dnes myslím role duchovních: novým způsobem pomoci věřícím odkrýt sílu i důležitost víry, protože pouze věřící člověk má naději. Mluví se o tom, že máme věřit v sebe, prezidentovi, armádě nebo nějaké geopolitické mocnosti. Jsem přesvědčený, že takto věřící člověk dříve či později prožije velké zklamání. Ten, kdo věří v Boha, stojí na pevném základě. Duchovní mají pomoci lidem být těmi, kdo „mohou hory přenášet“.

Druhá výzva je pro církev jako instituci: musí se neustále stávat efektivnější, neustále se reformovat a ukázat příklad svého fungování. Jestliže společnost volá po reformách, po zastavení korupce apod., církev musí jít příkladem. Musí být vzorem čestnosti i boje s vlastní korupcí. I v církvi korupce existuje, církev ale musí dát jasně najevo, že toto zlo netoleruje. Je to vážný hřích proti obecnému dobru.

Nakonec velmi delikátní pokušení: mluvili jsme o oligarchizaci postsovětské Ukrajiny a velmi pomalém a problematickém procesu deoligarchizace. Stejně tak dnes existuje vážné pokušení oligarchizace církví. Mnoho biskupů i kněží chce žít stejným životním stylem jako oligarchové. V médiích vidíme velmi často nejruznější skandály biskupů. Mnoho politiků a oligarchů by si rádo církev koupilo, rádi by se stali jejími hlavními sponzory, aby se později při volbách stala tato instituce s vysokou důvěrou společností jejich nástrojem. Ne všechny církevní struktury mají imunitu vůči tomuto pokušení. Církev na Ukrajině dnes proto potřebují tuto vnitřní reformu.

Právě se nacházíme vedle naší nové řeckokatolické katedrály v Kyjevě. Můj předchůdce, kardinál Lubomyr Huzar, nás ale již na začátku stavby zavázal – nikdy si nesmíme vzít žádné peníze od oligarchů. Chrám se proto stavěl dlouhá léta, pouze z darů prostých věřících. Tím dal ale otec Huzar nakonec vzniknout nejen nové budově, ale také novému obrazu a pojetí církve na Ukrajině. Tento čistý postoj k vytváření církve vnímám dnes jako svůj závazek.

Jestliže by s vámi dnes nevedl rozhovor český student, ale ukrajinský, který sám stál na Majdanu, pomáhal tehdy osobně vojákům i přesídlelcům a dnes se cítí unavený z dalšího vývoje, který cítí, jako by se všechno neustále opakovalo, stejně jako kdysi po Oranžové revoluci v roce 2004, a jeho sen o transformaci se tak opět vzdaloval, a který možná samou únavou plánuje emigrovat, jelikož už nevidí další naději, co byste mu řekl?

Řekl bych mu tři věci:

Musíš uvěřit v Boha, pochopit, že tvoje síla pochází od něj. Unavíme se tehdy, když si začneme myslet, že všechno můžeme vykonat sami, pouze svými vlastními

silami, znalostmi, schopnostmi. Náš život ale vždy nakonec ukazuje, že to všechno je nedostatečné. Dokonce i v blahobytné a pokojné zemi.

Pouze osobním úsilím je možné změnit sebe i svou zemi. Je třeba věřit, že moje snaha má smysl. Každý čin, který jsem udělal správně a s dobrým úmyslem, zůstává navěky. „Nebát se dělat dobré věci pro sebe i druhé, dokonce i tehdy, když je druhý ničí,“ to jsou slova Matky Terezy.

Nakonec věc, kterou jsem si také já sám kdysi řekl: Nebát se mít rád svou zemi. Za hranicemi nás nikdo nečeká. V zahraničí je možné se něco naučit, vydělat peníze i vyzrát. Ale být sám sebou, být někým s důstojností, to můžeme vždy jen doma. Na Ukrajině jsme dlouhá staletí žili ve své zemi, ale v cizích státech. Vždy jsme zde byli „lidmi druhé kategorie“. Když dnes mladý člověk odjede do jiné země, vždy bude cizincem. Vždy bude muset několikanásobně dohánět náskok těch, kdo se v zemi narodili. Ukrajinec v České republice, i když získá občanství, bude vždy Ukrajincem. Jak říká náš básník Ševčenko: „Cizímu se uče, ale svého se nezříkejte.“ Vždy říkám našim mladým lidem: „Moc bych si přál, aby ukrajinská mládež dobyla celý svět, ale zároveň aby nezapomněla vytvořit svůj svět na Ukrajině.“

Díky za rozhovor!

Rozhovor připravil Jakub Múčka.

Svjatoslav Ševčuk (* 1970), arcibiskup ukrajinské řeckokatolické církve a Vyšší archieparcha Kyjevsko-Halyčský.

Jakub Múčka, student rusistiky na Ústavu východoevropských studií na FF UK. Specializuje se na ruské filozofické myšlení a ruské ideologie v minulosti i dnes. Hlavní koordinátor projektu Online encyklopedie migrace.

Kontakt: Ústav východoevropských studií, Filozofická fakulta, UK Praha,
mucka.kuba@gmail.com

Andrij Žyvačivskij

Krymští Tataři

Okupovaný evropský národ 21. století

Od února 2014 začaly zprávy o Krymu a o krymských Tatarech plnit přední místa žebříčků světových informačních kanceláří, titulky se slovy „Krym“ či „krymští Tataři“ začaly vycházet na prvních stránkách předních novin různých světových zemí. Krymskotatarští lídři Mustafa Džemilev a Refat Čubarov se stali častými hosty světových metropolí a diskusních fór. Jaké jsou příčiny toho, že se o jednom z nejméně početných národů Evropy – krymských Tatarech – začalo mluvit po celém světě? V únoru 2014 začalo Rusko okupovat část Ukrajiny – Krymský poloostrov, čímž porušilo mezinárodní právo a hranice suverénního státu. Krym je přitom domovem krymských Tatarů – původního obyvatelstva poloostrova. Ti ve své převažující většině nepodpořili protizákonnou anexi Krymu Ruskem a vystoupili na obranu celistvosti Ukrajiny.

Kromě národů, kteří mají své národní státy, žijí v prostoru Evropy také různé etnické menšiny a národnosti, které řadíme k národům bez státu. Celkem v Evropě existuje 87 národů, z nichž 37 je suverénních, zatímco 54 jsou etnické menšiny. V tomto článku by autor chtěl upozornit na krymské Tatary (jejich vlastní název zní *qırımlı*, *qırım tatar*), na národ, který dnes trpí pod ruskou okupací, jež s sebou přináší pronásledování podle národnostního principu a omezení lidských práv i demokratických svobod na jeho území. Již více než dvě stě let existuje tento národ bez vlastního státu, ačkoli v době, kdy například Češi setrvali pod nadvládou Habsburků a neměli svůj vlastní stát, zde existoval Krymský chanát, v jehož čele stál dědičný monarcha z dynastie Gerejů.¹

Kým jsou tedy krymští Tataři? Krymští Tataři (kr. *qırımtatarlar*) neboli Krymčané (*qırımlar*) je národnost, jejíž etnogeneze proběhla na Krymu. Jejich vlastní etnonymum je „*Kırimlı*“, jejich jazykem je krymskotatarština, jež patří do turkické jazykové skupiny. Většina krymských Tatarů jsou muslimové – sunniti. Otázka jejich etnogeneze není jednoduchá a je třeba říci, že názory vědců na jejich původ se různí. Autor tohoto článku se kloní k teorii, kterou sdílí také většina představitelů tohoto národa. Během posledních dvou tisíc let Krym obývaly různé národnosti: Kimmerijci, Tauři, Skýtové, Řekové, Góti, Chazaři, Slované. Počínaje 9. stoletím se tu objevují první představitelé turkických národů. Právě turkické národy vytvořily základ krymskotatarského etnika, jejich jazyk se stal titulním. Dále je třeba

zdůraznit proti různým tendenčním tezím, že krymští Tataři odnikud nepřišli a nejsou na svém území vetřelci, že právě Krym je místem, kde se zformovali jako národ, přičemž vstřebali všechna výše uvedené etnika (leckdo se domnívá, že na etnogenezi krymských Tatarů se podílelo až třicet kmenů a národů, které obývaly Krym v různých obdobích). Na Krymu tedy tento národ zformoval svou svěbytnost, kulturu a identitu. Také mongolský činitel bezpochyby sehrál důležitou úlohu při utváření krymskotatarského národa, urychlil proces symbiózy různých etnik, avšak samotní Mongolové zde nezanechali ani jazykové, ani antropologické stopy. Mezi samotnými Krymčany se dá často setkat s názorem, že Tataři původem z jihu Krymu vypadají jako Italové či Řekové, z horských částí jako Slované, zatímco obyvatelé stepí jako středoasijské národy – mají úzké oči, vystouplé lícní kosti (nejde o současné Tatary, u nichž už byly všechny uvedené skupiny smíšené, ale o jejich předky, kteří geneticky předávali vnější vzhled). Přesídlování různých národů způsobovalo mísení a asimilace, ale různé národy odvozují svou historii od té národnosti, která ovládla všechny ostatní v regionu. Proto jsou zde důvody považovat Krymský chanát, který vytvořil chán Hadži Gerej v polovině 15. století a jenž pokořil ostatní národy Krymu, právě za onen úhelny kámen v etnogenezi krymskotatarského etnika, v němž převažuje kipčacko-turkický element.

Nový státní útvar – Krymský chanát – vznikl na mapě Evropy ve 40. letech 15. století. Vládnoucí dynastií byl od začátku do konce čingisidský rod Gerejů. V roce 1478 se chanát dostává do vazalské závislosti na Osmanské říši, avšak prakticky do konce své existence si zachoval základní atributy státnosti: vlastní politické uspořádání, měnu, právo na vnější politiku s jinými státy. Do konce 16. století při pravidelné páteční modlitbě bylo vzpomínáno jméno krymského chána jako suverénního vládce Krymu, nikoli tureckého sultána.

V roce 1783 Ruské impérium poprvé anektovalo Krym, poslední krymský chán Šahin Gerej se zřekl svého trůnu a krymskotatarský stát – Krymský chanát – přestal existovat. Z krymských Tatarů se rázem stala národnost bez vlastního státu.

Po této anexi Krymského chanátu Ruskou říší se uskutečnila první vlna emigrace Tatarů z Krymu – do konce 18. století byly nuceny odejít do Turecka a Rumunska desítky tisíc Krymčanů. Další intenzivní vlna emigrace byla způsobena Východní (Krymskou) válkou z let 1853–1856 (v níž válčily na jedné straně Ruská říše a na straně druhé spojenecká vojska Osmanské říše, Velké Británie, Francouzského impéria a Sardinského království za nadvládu na Blízkém východě a na Balkáně). Tataři byli obviňováni ze spolupráce s nepřítelem, kvůli čemuž začala další pronásledování, stovky tisíc Krymců byly opět nuceny opustit rodnou zemi. Má se za to, že od anexe v roce 1783 a během celého 19. století odešlo do nucené emigrace přes milion lidí. Většina Krymčanů emigrovala na území Osmanské říše.

Nejpočetnější krymskotatarská diaspora, která podle různých odhadů čítá od jednoho do pěti milionů osob, žije dnes v Turecku.

Důležitým momentem v dějinách krymských Tatarů byla činnost Ismajila Hasprynského (jiné podoby jména Ismail Gasprinskiy, Gaspirali, Gasprali – pozn. překl.), zejména vydávání novin *Terdžyman*. Ismajil Hasprynskij byl jednou z čelních a nejznámějších osobností národnostně-emancipačního procesu a krymskotatarského národa vůbec. Byl to osvícenec a myslitel, spisovatel, pedagog, občanský a kulturní aktivista, zakladatel muslimského osvěcenského hnutí – džadídismu (hnutí, které usiluje o sblížení islámské a evropské kultury a o revitalizaci života muslimů), jeden z inspirátorů panturkismu (doktrína, která usiluje o spojení všech turkických národů). Hasprynskij nabyl popularity v turkickém a muslimském světě právě díky vydávání novin *Terdžyman* (což v překladu znamená „překladač“) – šlo o první krymskotatarské noviny, které vycházely v Bachčisaraji v letech 1883–1918, avšak ovlivnily celý turcký svět Ruské říše a těšily se povědomí v celém muslimském světě. Pro ruské muslimy byl *Terdžyman* hlavním zdrojem informací a platformou pro komunikaci různých turckých národů v Ruské říši. Oblíbenost těchto novin daleko překračovala hranice Krymu, a to i směrem do Osmanské říše a arabských zemí. Osobnost Hasprynského a noviny *Terdžyman* pomohly šíření vědomostí o krymských Tatarech a utvrzení představy o vysoké vyspělosti tohoto národa.

Jako další důležité období v dějinách tohoto národa lze považovat krátké obnovení národní státnosti Krymců po I. světové válce. Únorová revoluce roku 1917 v Rusku dala naději a stala se příčinou aktivizace národních hnutí národů Ruské říše. 25. března 1917 se v Simferopoli uskutečnil všekrymský muslimský sjezd, jehož se zúčastnilo 1 500 představitelů krymských obcí. Na sjezdu došlo k vytvoření Prozatímního krymsko-muslimského výkonného výboru, v jehož čele stanul Noman Čelebidžichan, který rovněž vytvořil krymskotatarskou národní hymnu. Muslimský výbor se aktivně zasazoval o obrodu národně-kulturního a politického života krymských Tatarů. V říjnu 1917 bylo kvůli těžké politické situaci v Ruském impériu a krizi Prozatímní vlády rozhodnuto svolat pro vyřešení dalšího osudu Krymu Kurultaj (doslova – sjezd, porada, kongres). Volby do Kurultaje proběhly 17. (resp. 30.) listopadu 1917. Bylo do něj zvoleno 76 zástupců, mezi nimiž byly i čtyři ženy. Je třeba poznamenat, že ženám bylo garantováno volební právo – mohly volit a být volené. Šlo tedy zřejmě o první příklad volebního práva pro ženy mezi muslimskými národy. (Pro srovnání: úplné volební právo ve všech státech USA obdržely ženy až v roce 1920.) 13. prosince Kurultaj vyhlásil Krymskou lidovou republiku, která se stala první muslimskou republikou na světě. Z Kurultaje se stal národní parlament krymských Tatarů, který se zabýval

vytvářením a rozvojem institucí nově vzniklé republiky: 14. prosince byla schválena ústava a národní symbolika. 18. prosince byla vytvořena národní vláda – Direktorium. Mimochodem, Direktorium Krymu ihned uznala Centrální rada tehdejší Ukrajinské lidové republiky a krymskotatarská vláda po svém vzniku ihned odsoudila agresi bolševického Ruska proti Ukrajině.

Vyhlášení Krymské lidové republiky formálně nebylo vyhlášením nezávislého státu a další osud Krymu se měl vyřešit na budoucím Všeruském ústavním shromáždění. Krymská lidová republika ovšem existovala ani ne jeden měsíc. Již 16. prosince 1917 bolševici obsadili Sevastopol a ke konci ledna 1918 byl celý Krym plně okupován Rudou armádou. Hlavu krymské vlády, Nomana Čelebidžichana, bolševici 14. ledna 1918 zatkli a 23. února byl v Sevastopolu popraven. I přes to, že Kurultaj a Krymská lidová republika měly jen krátké trvání, právě jejich existence se stala svědectvím touhy krymských Tatarů po návratu ke svým státnickým tradicím.

Nejtragičtějším datem v dějinách krymskotatarského národa, které se pevně zapalo do krymskotatarského národního vědomí, se stal 18. květen 1944. 11. května 1944 byla vydána tajná směrnice Státního výboru obrany SSSR „O krymských Tatarech“, kde bylo konstatováno, že Tataři během II. světové války (v sovětském období nazvané Velká vlastenecká válka) zradili vlast a přebíhali na stranu nacistů. Na základě takových obvinění byl ani ne během tří dnů (18.–20. května) celý národ násilně přesídlen do zemí střední Asie. Celkem bylo deportováno přes 183 tisíc lidí, převážně do Uzbekistánu, Tádžikistánu a Kazachstánu. Podle dostupných údajů cestou zemřelo kolem 8 tisíc krymských Tatarů, během prvních let vysídlení pak 20–46 % z jejich celkového počtu. Zde je potřeba poznamenat, že velké množství krymských Tatarů bojovalo v Rudé armádě, tedy proti nacistům, a počet kolaborantů mezi krymskými Tatary je srovnatelný s počtem kolaborantů mezi jinými národy – mezi Rusy bylo také určité procento těch, kdo válčili na straně hitlerovské armády (nejznámější jsou oddíly tzv. vlasovců). Obecně rozšířené je tvrzení, že Stalin chtěl očistit Krym od původního obyvatelstva. Kromě toho se obával, že by Krymčané mohli podpořit potenciálního nepřítele – Turecko. V letech 1944–1948 bylo na Krymu přejmenováno přes 80 % obcí, z nichž většina měla původně neslovanské názvy, zejména turkické, řecké, židovské a další – podle národnosti, které Krym obývaly.

V roce 1956 vydalo prezidium Vrchního sovětu SSSR nařízení o zrušení administrativního dohledu nad krymskými Tatary, avšak toto nařízení neumožňovalo Krymčanům vrátit se do rodné země ani nevracelo zabavený majetek (během deportace bylo opuštěno asi 80 000 domácností, které byly zabydleny přesídlenými z Ruska a z pevninské části Ukrajiny). Vzniklo Hnutí za návrat do vlasti.

Lídrem tohoto hnutí se stal známý občanský aktivista a politický vězeň Mustafa Džemilev, který dodnes stojí v čele krymských Tatařů. Mezi lety 1956 až 1989 přijížděli krymští Tataři na Krym s cílem se tu usadit, avšak nemohli zde získat trvalé bydliště (tzv. „propisku“), tedy bydlet oficiálně. Je známo, že v Sovětském svazu bez toho nebylo možné nechat se zaměstnat ani být plnoprávným členem společnosti. 23. června 1978 se ve vsi Beš-Terek (Donské) upálil Musa Mamut na protest proti postupu vlády a proti zákazu Tatařům bydlet trvale na Krymu. Jeho pohřeb přerostl v masovou demonstraci.

Nové období v dějinách Krymčanů začalo po rozpadu Sovětského svazu a po vyhlášení nezávislosti Ukrajiny. Krymští Tataři se začali masově navracet na území Krymského poloostrova. Národ se znovu navrátil do své země. Avšak nebylo to pro ně lehké, jako to není lehké ani teď.

S návratem Tatařů na Krym začal proces jejich integrace do ukrajinské společnosti. V roce 1991 byl vytvořen Medžlis (krymskotatarsky: Qırımtatar Milliy Meclisi)² – reprezentační orgán krymských Tatařů analogický parlamentu, jehož cílem je hájit zájmy tohoto národa před ukrajinskou vládou a na mezinárodní scéně. Podle zakládací listiny Medžlisu je jeho cílem překonávat následky deportace, navracet práva původnímu obyvatelstvu a podporovat národní a kulturní sebevědomí.

První roky po návratu na Krym nebyly snadné. Odehrála se tu zejména řada potyček kvůli půdě s lidmi, kteří ji osídlili po vysídlení krymských Tatařů. Repatrianti za nepatrné částky prodávali své nemovitosti a majetky na místech vysídlení, nikdo jim však nezaručil navrácení původních chalup. Místní vláda navíc stavěla krymským Tatařům všelijaké překážky: bylo těžké najít si práci podle specializace nebo dostat povolení k vlastnění půdy. Tataři se uchýlovali k živelnému osídlování pozemků. Na takových místech se nezdálo, že by se utvářely celé malé čtvrtě. Obyvatelé Krymu, kteří tu žili za sovětských časů, se na nově příchozí dívali extrémně nepřátelsky. Při shánění zaměstnání se repatrianti dost často setkávali s diskriminací podle národnostního principu. Také proto muselo hodně lidí s vysokoškolským vzděláním pracovat manuálně v zemědělství. Údajně často nedostávali výplatu celé měsíce.

Vzdělávání v krymskotatarském jazyce se nacházelo v kritickém stavu. Během prvních dvaceti let ukrajinské nezávislosti bylo otevřeno pouze 15 škol, které lze s nadsázkou nazvat národními, ale i v nich byla většina předmětů vyučována rusky, a ne krymskotatarsky, zatímco před deportací v roce 1944 zde bylo téměř 400 krymskotatarských vzdělávacích institucí. V roce 2003 se na Krymu učilo kolem 173 tisíc žáků, z nichž zhruba 33 tisíc byli krymští Tataři (19 %), avšak ve zmíněných krymskotatarských školách studovalo jen 2 919 dětí.

Vztahy mezi tatarským reprezentačním orgánem – Medžlisem a ukrajinskou vládou byly před okupací napjaté. Medžlis celou dobu zůstával mimo právní rámec Ukrajiny a až v březnu 2014, již po okupaci Krymu Ruskem, uznala Vrchní rada Ukrajiny (ukrajinský parlament) Medžlis jako oficiální reprezentační orgán krymských Tatarů. V listopadu 2015 pak byla deportace z roku 1944 uznána jakožto genocida krymskotatarského národa. Tato rozhodnutí ovšem měla být přijata již v 90. letech 20. století. Možná by pak nedošlo k okupaci Krymu.

Mladí krymští Tataři ve věku 16 až 25 let představují generaci, která přišla na svět už na ukrajinském Krymu. Jejich rodiče se narodili na místech vyhnanství, v Uzbekistánu a v jiných místech deportace krymských autochtonních obyvatel, znali Krym jenom z vyprávění a až v letech 1989–1991 mohli poprvé spatřit svou vysněnou vlast. Dnešní krymskotatarská mládež už ale vyrostla a utvářela se na Krymu. Je to generace, která přišla na svět během prvních a nejtěžších let po návratu do původní vlasti, kdy několik rodin sdílelo jeden domek, ale často i jen zemljanku nebo stan u narychlo postavené chalupy na obsazených pozemcích. Toto pokolení navštěvovalo krymskotatarské školy a od mala slýchalo příběhy o deportaci a o půlstoletém vyhnanství. Ještě neuměli chodit, ale už s rodiči navštěvovali smuteční shromáždění, která se konají každý rok 18. května, aby si zde připomněli desítky tisíc lidí, kteří se nedožili vysněného návratu do vlasti. Tato mládež rostla a dospívala souběžně s nezávislou Ukrajinou. Jako dospívající chodili na demonstrace během Oranžové revoluce, a právě tato mládež vytvořila základ krymského Euromajdanu v letech 2013–2014 během revoluce důstojnosti. Tito lidé vnímají sami sebe – krymské Tatary – jako nedílnou část Evropy. Většina z nich stála u Vrchní rady Krymu 26. února a hájila ukrajinskou suverenitu. Pak ale přišla okupace a mezi 12 zabitými, 17 zmizelými beze stopy a 39 politickými vězni je nejvíce právě krymských Tatarů. Ohledně toho, kolik lidí opustilo po okupaci Krym, se uvádějí různé údaje, ale nejčastěji zní číslo 20 tisíc lidí. V drtivé většině případů jde o příslušníky mladé generace krymských Tatarů, kteří opustili rodný Krym ani ne tak ze strachu o život, jako kvůli absenci základních práv a svobod, kvůli nechuti žít pod okupačním režimem. Většina z nich odjela na kontinentální Ukrajinu, zejména do Kyjeva a do Lvova. Tato krymskotatarská mládež je činná v rámci ukrajinských reforem a vytváří četná občanská sdružení a spolky, jež usilují o ukončení okupace Krymu.

Dnes se může zdát, že se Krym stal součástí Ruska navždy, avšak mladí krymští Tataři a jejich rodiče, kteří dlouhá léta čekali na návrat do vlasti, nemají žádné pochybnosti: Krym se zase vrátí Ukrajině a po odstranění následků okupace se opět stane krymskotatarským – se svou národností a územní autonomií, se svými školami a univerzitami.

Přijetí důležitých dekretů na státní úrovni, na které krymští Tataři čekali dvě desetiletí, se uskutečnilo za krátkou dobu v roce 2014 – ovšem spíše jako odpověď na agresi Ruska. Tak 20. března 2014 ukrajinský parlament uznal krymské Tatary jako původní národ Ukrajiny, kromě toho potvrdil Mežžlis krymskotatarského národa jako plnohodnotný orgán samosprávy, který má reprezentovat tento národ při stycích s ukrajinským parlamentem. Teprve po třiaadvaceti letech ukrajinské nezávislosti tak Mežžlis vešel do právního rámce ukrajinského státu. 12. listopadu 2015 ukrajinský parlament přijal rozhodnutí o uznání genocidy krymskotatarského národa v roce 1944 a schválil 18. květen jako oficiální den obětí genocidy. 12. května 2016 parlament přijal zákon o přejmenování některých obcí a okresů Autonomní republiky Krym a města Sevastopol, avšak na rozdíl od analogického zákona o dekomunizaci některých okupovaných okresů Luhanské a Doněcké oblasti, začne tento zákon platit až po navrácení Krymu pod ukrajinskou jurisdikci.

Když se území Krymu nenachází pod ukrajinskou vládou, má většina podobných rozhodnutí jen deklarativní charakter. O těchto rozhodnutích se říká, že jsou opožděná. Nade vši pochybnost přišla přinejmenším o dvacet let později, než měla, avšak i nyní jsou velmi důležitá, neboť deklarují snahu Ukrajiny navrátit okupovaná území. Tím, že Ukrajina uznala krymské Tatary za původní národ a že se připojila k deklaraci OSN o původních národech, zavázala se poskytnout krymským Tatarům jejich práva a hájit je. 7. dubna 2017 byl v ukrajinském parlamentu zaregistrován návrh zákona o postavení krymskotatarského národa na Ukrajině a 3. října 2017 byl tento návrh zákona zahrnut do projednání na zasedání parlamentu, který má uzákonit status Autonomní republiky Krym jakožto národnostně-územní jednotky krymskotatarského národa v mezích Ukrajiny. Tento zákon je součástí balíčku změn k 10. kapitole ukrajinské ústavy.³

Ukrajinskou vládu v době po Majdanu lze za ledacos kritizovat. Pokud jde o krymskou otázku, vláda by měla jít ještě dál, je třeba vytvořit ministerstvo Krymu, parlament Autonomní republiky Krym v exilu a tak dále. Tyto požadavky jsou legitimní a lze po dnešních představitelích státu požadovat jejich splnění. Avšak srovnáme-li politiku a přijaté legislativní akty ohledně krymských Tatarů v letech 2014–2017 s politikou z let 1991–2014, můžeme konstatovat, že ukrajinská vláda nyní dělá zásadní kroky. Kyjev ignoroval ukrajinské občany – krymské Tatary – celých třiaadvacet let, avšak teď je uznal za původní národ a zaručil jim potřebná práva v souladu s požadavky OSN. Také prezident Petro Porošenko nejednou prohlásil, že je potřeba pozměnit ukrajinskou ústavu ve smyslu záruky práv krymských Tatarů a udělit jim národnostně-územní autonomii. Vznikla ústavní komise, jejímiž členy jsou mimo jiné představitelé Mežžlisu. Je třeba

dodat, že 20. srpna 2014 Porošenko vydal dekret o zmocnění prezidenta Ukrajiny v záležitostech krymskotatarského národa a nominoval do této funkce Mustafu Džemileva.

Jak můžeme vidět, za čtyři roky se krymskotatarská otázka ze zadních plánů ukrajinského společenského a politického života přesunula do prvních řad. Krymské Tatary a jejich modrou vlajku se žlutou „tamgou“⁴ nyní zná celá Ukrajina. Zatímco ukrajinská vláda a ukrajinská armáda byly během okupace Krymu nečinné, právě Krymčané se otiskli do povědomí svých ukrajinských spoluobčanů jako obhájci ukrajinské státnosti a územní celistvosti.

Z ukrajinského originálu „Кримські татари. Окупована європейська нація XXI століття“ přeložil Alexej Sevruc.

Tato studie byla lektorována.

POZNÁMKY:

1 / V historické literatuře se lze setkat s různými verzemi nápisu rodového jména: Gerej, Giraj, Hirej, Hiraj, Heraj, Kiraj, Kerej’.

2 / Viz <http://qtmn.org/ua>.

3 / Viz návrh zákona: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61537, viz také: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2211088-zakonoproekt-pro-status-krimskih-tatar-e-skladovou-zmin-do-konstitucii-nardep.html>.

4 / Tamga – rodový erb vládnoucí dynastie Krymského chanátu – Gerejů, národní symbol krymských Tatarů.

Andrij Žyvačivskij (Varšava), historik, vědecký pracovník Institutu dějin Polské akademie věd. Dlouhodobě se věnuje tématům dějin Osmanské říše a Krymského chanátu.

Kontakt: Ústav dějin T. Manteuffla, Polská akademie věd, Varšava, zhandriy22@yahoo.com

Přehled důležitých událostí v dějinách Ukrajiny

988	Křest Kyjevské Rusi za panování knížete Vladimíra I. Kníže se žení s dcerou byzantského císaře Annou a přijímá křesťanství pro celou Kyjevskou Rus
1187–1189	V kyjevské kronice se poprvé objevuje slovo „Ukrajina“
1240	Kyjev zničen mongolskými kmeny. Kyjevská Rus se dostává pod nadvládu Mongolů
1299–1325	Kyjevský metropolita se ze zničeného Kyjeva stěhuje nejprve do Vladimíru a následně do Moskvy
1392	Definitivní rozdělení Haličsko-volyňského knížectví, které je považováno za nástupce Kyjevské Rusi a jedním z předchůdců Ukrajiny. Část ukrajinského území se stává součástí Litevského velkoknížectví a později polsko-litevského soustátí (Rzeczpospolita)
1492	První historická zmínka o ukrajinských kozácích
1581	Ve městě Ostrih vychází první kompletní překlad Bible do církevní slovanštiny
1596	Brestlitevská unie, na jejímž základě se část Kyjevské pravoslavné metropole sjednotila s Římem. Rozdělení na pravoslaví a uniatství (řecký katolicismus) existuje na Ukrajině dodnes
1648	Kozácké povstání vedené Bohdanem Chmelnickým. Na území Ukrajiny vzniká stát v čele s hetmanem známý jako Hetmanščyna. Obecně bývá považován za jednoho z předchůdců ukrajinské státnosti
1654	Perejaslavská rada. Kozáci uznávají svrchovanost moskevského cara. O podobě této dohody se dodnes vedou diskuze
1708	Kvůli potlačování kozáckých práv podniká hetman Ivan Mazepa neúspěšné povstání proti ruskému carovi. Následná porážka v boji u Poltavy má za důsledek postupné omezení kozácké autonomie
1780	Definitivní likvidace kozácké autonomie ruskou carevnou Kateřinou II.
1772–1795	Trojí dělení Polska. Území Ukrajiny si mezi sebe dělí Rusko s Rakouskem
1840	Vychází „Kobzar“ Tarase Ševčenko

19. století	V rakousko-uherské části Ukrajiny probíhá národní obrození. V ruském impériu jsou ukrajinský jazyk a kultura potlačovány
1900	Haličským metropolitou se stává Andrej Šeptyckij
1917	V důsledku kolapsu ruské monarchie Ukrajina postupně vyhláší autonomii, federaci a nezávislost pod vedením Centrální rady v Kyjevě
22. ledna 1918	Vyhlášení nezávislé Ukrajinské lidové republiky v Kyjevě
22. ledna 1919	„Akt Zluky“ sjednocení Ukrajinské lidové republiky a Západoukrajinské lidové republiky
1921	Vojenská porážka ukrajinských armád a rozdělení území Ukrajiny mezi několik států: sovětské Rusko, Polsko, Rumunsko a Československo
1932–1933	Sovětským státem organizovaný hladomor ve východní části Ukrajiny
40. léta	Na západní Ukrajině trvá boj ukrajinských nacionalistů za státní nezávislost
30. června 1941	Ve Lvově vyhlášeno obnovení ukrajinské státnosti. Okamžitě potlačeno Němcem
1946	Násilná likvidace řeckokatolické církve
1954	Nikita Chruščov organizuje předání poloostrova Krym pod správu Ukrajinské SSR s cílem obnovení ekonomiky na poloostrově, která byla zasažena válkou a násilným vysídlením Krymských Tatarů
1986	Havárie v atomové elektrárně v Černobylu
24. srpna 1991	Vyhlášení státní nezávislosti Ukrajiny a následný definitivní kolaps SSSR
2004	Oranžová revoluce na Ukrajině
2014	Révoluce na Majdanu končí krvavým masakrem demonstrantů v centru Kyjeva
březen 2014	Anexe Krymu ruskou federací
2014	Agrese Ruska na východě Ukrajiny. Začátek rusko-ukrajinské války
2018	Konstantinopolský patriarcha Bartoloměj uznává právo Ukrajiny na vlastní pravoslavnou autokefální církev

Pavel Nasadil

Bod nula

Číslo Salve o Ukrajině, které držíte v ruce, doprovází fotoreportáž architekta Pavla Nasadila (1975). Autor vystudoval Fakultu architektury ČVUT a Akademii výtvarných umění v Praze. Od roku 2005 vede úspěšnou architektonickou kancelář FAM architekti. Díky vítězství v několika architektonických soutěžích pracuje na projektech pro veřejnou správu, města, instituce i soukromé klienty. Získal několik ocenění. V letech 2015–2018 byl také vedoucím ateliéru navrhování na Architectural Institute of Prague (ARCHIP).*

Ve volném čase se Pavel Nasadil intenzivně věnuje dokumentární fotografii. Ve svých fotografických cyklech zachycuje často bolestivá místa, periferie současného světa: věznice pro mladistvé v africké Sieře Leone (vítězná série Czech Press Photo 2018), rybáře v Senegalu, školu pro slepé děti v Rangúnu, slum ve Freetownu. Je externím spolupracovníkem magazínu Respekt, kde reportáže publikuje. Frontovou linií na Ukrajině navštívil Pavel Nasadil letos v červenci. Pozvala ho jedna z jeho studentek na ARCHIPu, která pochází ze Severodoněcku v Luhanské oblasti na východě Ukrajiny. Své zkušenosti zachytil v následujícím textu.

Na cestě do východoukrajinského pohraničního města Stanycja Luhanska v regionu Luhansk projíždíme několika checkpointy ukrajinské armády. Dostáváme instrukce, kudy máme a kudy v žádném případě nesmíme jet, abychom neskončili v náručí proruských separatistů, kteří již čtyři roky okupují nedaleké území, samozvanou Luhanskou lidovou republiku. Luhanská lidová republika je uznávána pouze sousední Doněckou lidovou republikou a Jižní Osetií a nemá žádný mezinárodní status. Stanycja Luhanska je široko daleko jediný přechod z Ukrajiny na separatisty okupované území. Přechod je určen pouze pro pěší, nikoli pro automobilovou dopravu. Jsme 900 kilometrů od Kyjeva, v rohu Ukrajiny, který usiluje o odtržení a připojení se k Rusku. Napětí v autě stoupá, neboť jsme zároveň pouhé tři kilometry od hranic s Ruskem. Odsud je Ukrajina nejzranitelnější.

Náš řidič Aljoša pochází z pět kilometrů vzdáleného města Luhansk, které se už nachází na okupovaném území. Utekl odsud spolu s tisíci uprchlíky v roce 2014 poté, co začala válka. V té ztratil velmi prosperující firmu na pěstování žampionů. V Luhansku má rodiče, za kterými ale nemůže přijet, protože je na seznamu uprchlíků a byl by okamžitě zajat. Maxim, který nás doprovází, je vojákem 1. luhanské brigády ukrajinských ozbrojených sil. Ve Stanycji Luhanska

žije jeho sestra, které separatisté již čtyřikrát zaútočili na dům. Celé město leží v ruinách. V letech 2014–2016 bylo téměř vše zničeno, rozstříleny byly domy, restaurace, benzinové pumpy. Nikomu se nechce budovy rekonstruovat, jelikož se bojí, že budou zničeny znovu, a to i přes to, že oficiálně panuje příměří, uzavřené mezi oběma stranami 12. února 2015 v rámci druhého Minského protokolu. Na příměří dohlíží Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, mezi oběma stranami se každý den pohybují bílé oděné pracovníci s logem OSCE, kteří situaci monitorují. Jejich pracovní doba je však pouze mezi 9.–16. hodinou. Jakmile odpoledne odjedou, začínají boje a příměří se těžce porušuje. Navzdory Minskému protokolu využívají proruští separatisté těžkou bojovou techniku (kalibry nad 120 mm včetně raketových a tankových střel). Boje začínají před soumrakem, nejtěžší střelby pak probíhají v noci. Stanycja Luhanska je díky poloze na frontové linii častým terčem bojů a útoků. Poslední útok ze strany separatistů proběhl před třemi měsíci. Čas od času pronikají během noci separatisté na ukrajinské území a kladou zde v okolí silnic a v již zničených domech miny. Maxim pečlivě dohlíží na to, kam šlapeme. Mimo asfaltovou cestu nelze sejít, miny mohou být kdekoli.

V takzvané šedé zóně, která je pásmem nikoho, mezi Ukrajinou a okupovaným územím, objevujeme humanitární, lidskou a politickou katastrofu. Přechodem denně projde deset až dvanáct tisíc lidí. Většina z nich stojí několikahodinové fronty, což je ve 40stupňovém vedru na hranici lidských možností. Chybí stín, stromů je málo. Mnoho z nich bylo pokáceno, vypáleno nebo rozstříleno. Teprve nedávno zde UNHCR (Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky) vybudoval dřevěný přístřešek, pod který se mohou lidé před sluncem a deštěm schovat. Na všechny přítomné připadá pouhých pět latrín. Není možné zde zakoupit nic k jídlu ani k pití. Používání mobilního telefonu je kvůli nebezpečí špionáže striktně zakázáno. Třímetrová silnice mezi oběma hraničními přechody je lemována minovými poli s červenými rusko-ukrajinskými nápisy varujícími před nebezpečím. Lidé však zcela neuváženě zákaz vstupu na minová pole porušují a posedávají ve stínu stromů za vyznačeným pásmem. Maxim se snaží probudit a vykázat starého pána, který se opil a v tom vedru si sednul do vyznačeného pásma i s vozíkem plným okurek.

Je třeba zdůraznit, že přes přechod chodí téměř výhradně Ukrajinci, kteří žijí na okupovaných územích. Z devadesáti procent se jedná o důchodce, kteří si na Ukrajinu chodí vyzvedávat svůj druhý důchod. První, byť minimální, dostávají od separatistické administrativy. Často jsou to lidé imobilní, které na vozíku z jedné strany na druhou převáží ukrajinští dobrovolníci, riskující zajetí a vězení. Okupace je pro důchodce, stejně jako pro mnoho spekulantů a překupníků se

zbožím, kteří chodí na Ukrajinu nakupovat, výhodná. Na Ukrajině je vše dostupné, zejména kvalitní potraviny, ale i lékařská péče a pracovní příležitosti. Na okupovaných územích je vše dováženo z Ruska a všeho je nedostatek.

Lidé poslušně čekají, až na ně přijde řada. V ruce drží své rodné listy, pasy a mačkají se ve frontě za plotem. Mlčí, jsou trpěliví, smutní a rezignovaní. Nemluví spolu. Pronikavě nás pozorují a z jejich pohledů cítím nepřátelství vůči nám i Ukrajině. Cítím mnoho bolesti, nenávisti a nedůvěry. Mám pocit, že pro tuto tragickou situaci není v dohlednu žádné pozitivní řešení.

...

Přijždíme vlakem do malého města ležícího na hranici mezi Ukrajinou a územím okupovaným proruskými separatistickými silami. U nádraží na nás čeká vojenský džíp a v něm usměvavý Ivan. Pokračujeme s ním dál po líní cestami a zničenými chatovými koloniemi na tajnou pozici vojenského štábu malého pěšího pluku Ukrajinské armády. Naším cílem je černouhelná důlní šachta zničená boji v letech 2016. Okolní zelená krajina je charakteristická uměle vytvořenými haldami uhelného popílku. Poetické haldy jsou však posety pozicemi separatistických vojenských sil. Jsme na frontové líní.

V bývalé administrativní budově zničeného dolu sídlí štáb jednotky. Ivan popisuje, jak se musel štáb za posledních pět měsíců již pětkrát přesouvat, vždy poté co byl napaden. Separatisté pro rozvědnou činnost využívají drony s kamerami, které čas od času vysílají na průzkumy ukrajinských pozic. Po zaznamenání pozice zpravidla útočí minometnými střelami.

Ve štábu probíhají rutinní přípravy od aktualizace map, opravy telefonních přístrojů, zásobování, monitoring až po přípravu bojových strategií, ale i rybářských prutů na víkendový výlet k řece. Vojáci se sem ve volném čase chodí připojovat na sociální síť, jelikož je to jediné místo se signálem. Na samotných pozicích je používání telefonu bezpečnostním rizikem, a to jednak kvůli odposlechům, především však kvůli lokalizaci. Ta může mít fatální následky pro celý tým.

Štábní kuchyni velí Míša. Jídelna je zútulněna desítkami květů a pestrobarevnou výzdobou. Pod lavicemi běhají bílí králíci a štěně kokršpaněla. V plechové nádobě je pro všechny neustále k dispozici osvěžující kompot, typický ukrajinský nealkoholický nápoj. Na plotně se vaří brambory, na stole hoří svíčky, panuje zde sváteční atmosféra připomínající útulné teplo domova. Vojáci si po náročné pracovní misi v terénu musejí odpočinout, cítit se dobře.

Ivan nám ukazuje všechna důležitá místa v okolí štábu a vypráví o své vojenské kariéře, která začala narukováním už dva týdny po skončení vojenské akademie.

Přicházíme společně na tzv. Bod o, první a hlavní pozici nejbližší štábu, základnu, odkud se vychází na mise do terénu, na strategicky rozmístěné obranné pozice. Bod o je ze všech pozic umístěn nejvýše, tudíž je odtud dobrý výhled na širokou nádhernou krajinu Doněcka.

Kromě mužů zde slouží také dvě ženy. Starší z nich je 47 let a právě se vrací z terénu, odkládá kulomet, vestu, helmu a jde odpočívat do zemičky. Je ve špatném rozpoložení, ve stresu. Stěžuje si na nedostatek lékařské péče a na nehumánní podmínky, ve kterých zde vojáci žijí. Druhá, mladší žena se stará o kuchyň a připravuje kávu. Ve stanu hraje televize, semifinále Chorvatsko–Anglie. Ukrajina fandí jednoznačně Chorvatsku.

Dostávám se do opevněné bašty s přichystaným kulometem. Voják s přezdívkou Mojžíš mi průzorem ukazuje nedalekou haldu, na které vlaje Ruská vlajka. Během chvíle přichází doporučení stáhnout se do bezpečí, protože separatisté zaznamenali náš příchod. Doufám jen, že ne díky odrazu ze skla mého objektivu. Mojžíš mi nabízí možnost jít s ním do terénu, ale upozorňuje na riziko střelby. Zdvořile pozvání odmítám. Netuším, že za tři dny se za vojáky tohoto pluku vrátíme a pozvání od Mojžíše dostanu znovu. Podruhé už neodmítnu.

Ve štábu pro mne shánějí neprůstřelnou vestu a helmu. Mladá medička mne do ní obléká a vysvětluje, jak se používá škrtidlo, které je klíčovou součástí výbavy stejně jako lékárníčka, kterou mi suchým zipem připne na nohu. Jedeme na Bod o, kde čekáme na Mojžíše, který je momentálně v terénu. Po půl hodině přichází za doprovodu speciální jednotky, kterou vede. Je mu 24 let, jmenuje se Ivan Pavlyšin a je to jeden z nejrespektovanějších vojáků Ukrajiny. V bojích v roce 2014 zneškodnil ostřelovače, který ve městě Lysicanska střílel na civilisty z druhého patra hudební školy. Mojžíš je národním hrdinou s několika vyznamenáními, mimo jiné Řádem za statečnost III. kategorie. Skromný tichý kluk s pronikavým pohledem měří jen 160 centimetrů. V pluku slouží také jeho snoubenka Alina. Ivan je nejzkušenějším členem pěchoty.

Vydáváme se na cestu do údolí. Tříkilometrový pochod těžkým přírodním terénem, s vestou vážící 20 kilogramů, končí ve zničené vesnici, kde jsou rozmístěny obranné pozice. Osada byla zničena 21. května letošního roku. Okupační vojska dala jejím obyvatelům dva dny na evakuaci a poté zahájila těžký útok, který však zdejší jednotka odrazila zpět na půl kilometru vzdálenou haldu, kde vlaje Ruská vlajka. Zůstalo pár rozstřílených domů a opuštěné kočky a psi, o které se teď vojáci starají. Přicházíme k první pozici, na které poznávám tváře vojáků z předešlé návštěvy. Na místě panuje velmi dobrá nálada, neustále se vtipkuje. Dostáváme pozvání na kávu. Vojáci posedávají s připravenými zbraněmi, s nimiž se po půl hodině střídají v zákopech na hlídkách. Nejmladšímu z nich je devatenáct let,

nejstaršímu přes šedesát. Někteří jsou dobrovolníci, jiní mají s armádou smlouvu na několik let. Ze všech je cítit obrovská motivace bránit svou zemi. Jsou stateční, chovají se přirozeně, s vtipem a lehkostí. Jeden z nich mne bere zákopem na místo, odkud se střílí každý den. Chlapi, co zde hlídkují, jsou až příliš klidní, průzorem pečlivě sledují pozice okupantů. „Hlavně jejich pozice nefot, vše ostatní můžeš,“ upozorňuje Mojžíš. Pokračujeme dále zákopem, který však najednou končí. „Ještě to musíme dodělat. Teď pojď nahoru, skloň hlavu a poběž za mnou.“ Běžíme asi 50 metrů po otevřené louce k další pozici. U nedalekého potoka máme možnost si odpočinout. Jsem vystrašený. Mojžíš vezme vysílačku a tichým hlasem do ní promluví: „Udělejte tři kávy.“ Vysílačka se používá výjimečně, nepřátelé ji slyší. Hlavně žádná jména a jiné údaje, které by mohly jednotku ohrozit. Vyrážíme dalším zákopem na třetí pozici, které Mojžíš z legrace přezdívá „Penzisti“. „Penzisti“ jsou skupina starších vojáků, kteří se ubytovali v polozbořené dače. Do jedné z místností minulý týden přiletěla mina. Naštěstí v ní tou dobou nikdo nebyl. Ve vedlejší místnosti jsou u postelí kromě kulometů také obrázky světců. Na stole leží vysílačky, notebook, cigarety. Okna jsou pečlivě zahrazena pytli s pískem. Nejstarší Valentyn sedí v křesle před chatou, nad ním visí malá barokní malba krásné nahé ženy, která toto místo tak zvláště zdobí. Na stole stojí tři kávy, boršč a vareniki. Všichni jsou rádi, že přišla návštěva, a srdečně nás hostí. Mojžíš odpočívá, sundáváme vesty a povídáme si. Šedesátiletý Valentyn vypráví, jak byli zdejší obyvatelé v roce 2014 vůči jeho jednotce nedůvěřiví. Jednou na louce za vesnicí postřelili separatisté staršího muže, obyvatele osady. Nikdo se k němu nemohl dostat, okupanti stříleli po každém, kdo se snažil muži pomoci. To se podařilo až Valentynovi a jeho kolegům. Od té doby místní obyvatelé pochopili, na které straně konfliktu jsou, a začali ukrajinské vojáky podporovat a nosit jim jídlo.

Je půl sedmé večer, když najednou slyšíme střelbu z první pozice. Mojžíš dopije kávu, dokuří cigaretu a vydává pokyn k přesunu zpět do Bodu o. Zpátky stejnou trasou. Běžíme přes exponovanou louku do stodoly, kde čekají další vojáci, kterým právě končí služba. Tři členové pěchoty se přidávají k nám a společně vyrážíme na pochod zpět. Před posledním stoupáním k Bodu o odpočíváme. Všichni jsou splavení a já se nemusím stydět za to, že jsem totálně vyčerpán. Stoupáme k základně, kde už na nás všichni netrpělivě čekají. Jakmile dorazíme, ozývá se nedaleko těžká palba. Velitel jednotky dává pokyn rozvědčikovi, aby zjistil, odkud palba jde. Ten potvrzuje, že z místa, ze kterého jsme se právě vrátili. Musíme ihned pryč. Myslím na Penzisty a na Valentyna. Na všechny odvážné muže a ženy, co se nevzdávají naději a tam dole brání svou zemi.

English Summary – Ukraine

Yuliana Lavrysh

The Church in the Maidan

What Has Changed?

The study attempts to offer an analysis of Maidan's events in which the representatives of religious scene played a role. The author deals with the possible perspectives of Maidan as a spiritual basis for the further development of Ukrainian society. Events taking place since the end of 2013 marked the beginning of a new way of communication between the Church and society, which was symbolised by the opening of many churches for wounded demonstrators. The collaboration between the Church and the Government of President Viktor Yanukovych was ended. In the text there is considered the relationship of the Ukrainian Orthodox Church to Maidan and the attempt to return to the idea of a unified Church in Ukraine. The study further indicates the implications of Maidan for Ukrainian religious space and society.

In Ukraine Ends the Epoch of “Homo Sovieticus”

Interview with Myroslav Marynovych

The interview with Myroslav Marynovych (1949), the prominent moral authority of today's Ukraine, former dissident, political prisoner, who is presently an active citizen, religionist and publicist, and currently a pro-rector of the Ukrainian Catholic University, scrutinises the Ukrainian society changes after Maidan, the significance of Ukrainian religion today, and the role of Ukrainian Catholic University in the Ukrainian transformation.

Radko Mokryk

Decommunisation of Ukraine: New Historical Memory

The study contemplates the issue of decommunisation of Ukraine, which became a noticeable consequence of the Revolution of Dignity in Maidan at the turn of the years 2013 and 2014. The author explains the decommunisation laws from the year 2015 allowing – for example – to examine archives of the repressive organs of the communist totalitarian regime of 1917–1991. He examines the decommunisation of the Ukrainian liberation combat, the new perspective on the position of Ukraine in the period between the World Wars. Special attention is paid to the personality of Stepan Bandera and to the tradition of OUN and UPA, which still constitutes an aspect of disagreement with – for example – Poland. In connection with aforesaid, the study also deals with anti-Semitism and the Jewish question. At the end, the author disproves certain myths about the alleged banderisation of present-day Ukraine.

Oleh Hirnyk, STL

The 'Theological Avant-garde' as an Innovative Proposal for the Contemporary Humanities

The author presents his own interdisciplinary project entitled 'The Theological Avant-garde' which explores possible new potentialities for theology within the modern context of humanities in contemporary Ukraine. Firstly there is presented a short outline of the history of the idea of a 'theological avant-garde', followed by a discussion of methodology issues. This article highlights the link between the artistic avant-garde and theology. The presentation concludes with a consideration of the futuristic and constructivist components of the 'Theological Avant-garde'.

Wojciech Surówka OP

Dominicans in Ukraine – Continuation of the Mission of St. Hyacinth

The article reflects the current activities of the Dominicans in Ukraine, where to they came already in the first half of the 13th century. At present they are there about thirty brothers working in seven places: in Kiev, Lviv, Fastiv, Chortkiv, Yalta, Khmelnytskyi and Kharkiv. Besides other activities, they concentrate on two projects: The Superior Institute of Religious Sciences of St. Thomas Aquinas in Kiev, where the Dominicans, according to the charisma of the Order, support the intellectual life of the Church, and also coordinate courses of lectures called "The Schools of Faith" organised by the convents in Fastiv, Lviv and Kharkiv, as well as by the academic parish in Lviv. In addition, they are engaged in charity activities within the House of St. Martin de Porres in Fastiv.

Ruslan Chalikov

Donbass: Religion and War

The study outlines the religious situation in Donbass, in Luhansk and Donetsk regions, where the self-proclaimed republics controlled by the Pro-Russian separatists were established. While before the outbreak of the conflict, a number of religious movements and denominations (not just Christian, but also Jewish, Muslim, or Buddhist) were operating in the region, after the conflict all of them were significantly reduced. The largest repressions against religious organizations and their representatives took place in 2014–2015, when Protestant pastors were killed by illegal armed groups whose members attacked mostly the representatives of non-orthodox communities. The author focuses on current religious life in Donbass, on the legal framework for religious organizations in the area, on the Chaplain Service, on the concordat, and on the front-line initiatives.

Stanislav Fedor

Persecution for the Religious Reasons: Life and Institutions of the Occupied Territories of Ukraine

Russia-Ukraine War has become a real humanitarian disaster for the civilian population. The new occupational administration and its repressive and punitive authorities have introduced a system of persecution not only for political opinions or loyalty towards Ukraine, but also for reasons of religious belief. According to the results of human rights organizations' investigations, most

religious communities have ceased to operate in the occupied territories of the Donetsk and Luhansk regions, and there are gross and extensive repressions of freedom of thought, conscience and religion.

Mychajlo Kobryn

Christianity of the Byzantine Tradition in Ukraine

The author describes the introduction of Christianity to Ukraine and its expansion. He follows the unique and difficult way of Christianity of the Byzantine tradition since the Baptism of Rus' in 988 to the present. First, he observes the oldest references to Christianity in the territory of present-day Ukraine, from the activities of the apostle Andrew, through events from the period of the Roman Empire, to the Cyril and Methodius mission. He then discusses the specifics of the Kievan Christianity, and describes the most important events and stages of its history: the division of the traditional Kiev metropolis into Kiev and Moscow, the Brest Union, the Orthodox Church under the Russian Empire, the Uniate Church under the rule of the Polish-Lithuanian State and Habsburg Austria, the proclamation of autokephalism during the Ukrainian Revolution 1917–1920, and the Soviet period. The article completes the chapter on the Churches of the Kiev metropolis in an independent Ukraine.

Not to be Afraid to Love One's Own Country

Interview with Sviatoslav Shevchuk

The interview with the archbishop of the Ukrainian Greek-Catholic Church, Sviatoslav Shevchuk, the Major Archeparchy of Kiev-Galicia, reflects the events in Maidan, the role of the Church in these events, and what has changed in the life of the Church. Shevchuk considers how the Church implements the ideas of Maidan, how she manages to respond to the great and often unrealistic expectations of the people, the problems of today's young generation which she has to deal with, and the values the society ought to build on.

Andrij Zhyvachivskyj

Crimeaen Tatars

Occupied European Nation of the 21st Century

The study deals with the concise history of the Ukrainian national minority, the Crimean Tatars. There are outlined their oldest history, their origins and language, their state system before their annexation by the Tsarist Russia, the emancipatory efforts in the 19th and 20th centuries which culminated in the proclamation of the Crimean People's Republic. Attention is paid to their fate within the USSR, when they were displaced to the East, and to the gradual return to their homeland during the 1980s and 1990s. The last part of the study is dedicated to their relation with the independent Ukraine, especially after the events in Maidan and the annexation of the Crimea by the Russian Federation.

Pavel Nasadil**Ground Zero**

The issue of Salve dedicated to Ukraine is accompanied by photographic portrait of the war-torn contemporary Ukraine by the architect Pavel Nasadil. The photos were created in July of this year. In the accompanying text the author describes the experiences from the front line, from Stanytsia Luhanska, the transition from Ukraine to the territory occupied by separatist; he also depicts his perception of the armistice, when there is an ongoing war during nights.

O víře. O naději. O lásce **Josef Pieper**

brož., 244 str., 290 Kč

Ctnost není krotká „spořádanost“ a „správné chování“ šosáka, nýbrž bytostné povýšení lidské osoby. Ctnost je *ultimum potentiae*, krajnost toho, co člověk může být; je to naplnění lidské možnosti být. Ve ctnosti se člověk dovršuje až k úkonu, jímž uskutečňuje svou blaženost. Ctnost znamená neochvějně zaměření člověka k pravému uskutečnění jeho podstaty – to jest k dobru.

O rovnosti lidí **Jacques Maritain**

brož., 72 str., 100 Kč

S nesprávnou či správnou představou rovnosti je spojeno tolik velkých omylů a tolik velkých pravd, že není možné se tomuto problému vyhnout. Co je to rovnost? Jak ji uchopit? A jak jí dosáhnout?

Prameny křesťanské morálky. **Její metoda, obsah, dějiny**

Servais Pinckaers

brož., 472 str., 400 Kč

Křesťanská morálka, která se po několik staletí soustředila jen na povinnosti, zatuhla jako kámen, jenž se staví do cesty všemu, co teče a prýští. Je třeba znovu nalézt v srdci morálky i křesťanské osobnosti místo, kde přebývá tajný pramen Ducha, a zbavit ho nánosu pudy, aby mohl znovu ve větší síle vytrysknout. Tato kniha není pouze učebnicí, ale spíše průvodcem otevírajícím cesty a obzory.

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Politika, filozofie, společnost, kultura, literatura a výtvarné umění v textech předních českých i zahraničních autorů.

Vychází 6x ročně v rozsahu přibližně 100 stran a barevné přílohy.

Cena jednotlivého čísla 100 Kč, roční předplatné 500 Kč, sponzorské 1 000 Kč

Pro předplatitele 25% sleva na knihy vydané CDK

Ukázkové číslo zdarma!

Z obsahu čísla *Kontexty* 4/2018

PETR DVOŘÁK / Muži, kteří nenávidí liberální demokracii

JIŘÍ HANUŠ, VÍT HLOUŠEK / Stát: od hesla *L'état, c'est moi* k demokracii

MICHAL KUBÁT / Nenaplněný odkaz G. Sartoriho

MARCELA RUSINKO / Soukromý sběratel Vincenc Kramář

Rozhovor s ALAINEM BESANÇONEM

VOJTĚCH A JIŘÍ HANUŠOVI / Konec klukovských dobrodružství v knižní ilustraci po roce 1948

Ukázkové číslo zdarma!

Objednávky předplatného nebo ukázkového čísla:

Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK),
Venhudova 17, 614 00 Brno,
tel.: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

SALVE hledá velkorysé dárce a podporovatele

Proč potřebujeme Vaši pomoc:

- ¶ / Salve, revue pro teologii, duchovní život a kulturu má za sebou 28 let existence. Během této doby prošlo také vývojem v odbornosti, grafické tváři, obrazovém doprovodu i tiskové kvalitě.
- ¶ / Náklady samozřejmě rostou, a tak nyní překračují náš zisk z prodeje jednotlivých čísel. Jsme odkázáni na několik velkorysých dárců.
- ¶ / Vzhledem ke změnám cen poštovního a dalšímu zdražování jsme museli zvýšit cenu revue Salve na 100 Kč za výtisk při ročním předplatném 375 Kč a sponzorském 600 a více Kč.
Tato cena je však stále výrazně nižší než skutečné náklady.

Staňte se, prosím, předplatitelem SALVE – podpořte tak naši revui!

Číslo účtu pro sponzory:

2105992658/2700, variabilní symbol: 72583

Adresa: Salve, Husova 8, 110 00 Praha 1

E-mail: krystal@op.cz

Další informace o revue Salve najdete na <http://salve.op.cz>.

Revue Salve vychází v roce 2018 s laskavou podporou hlavně těchto dárců:

Česká dominikánská provincie

Benediktinské arcipodstství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově

SALVE

revue pro teologii, duchovní život a kulturu
číslo 3 ročník 28 (2018)

vychází čtyřikrát ročně

pro Českou dominikánskou provincii vydává:
Krystal OP, s. r. o., Husova 234/8, Praha 1

čestný šéfredaktor: Dominik Duka OP

šéfredaktor: Benedikt Mohelník OP

redakce: Martin Bedřich a Norbert Schmidt

redakční rada /

Josef Bartoň, Petr Beneš CSsR, Filip Boháč OP, Tomasz Dostatni OP, Ludvík Grundman OP,
Klára Jirsová, Pavel Vojtěch Kohut OCD, Lukáš Nosek, Jiří Pavlík, Tomáš Petráček, Josef Prokeš,
Oldřich Selucký, Karel Šprunk, Petr Štica, Jaroslav Šubrt, Radek Tichý, Alexius Vandrovec OSB,
David Vopřada.

sídlo redakce /

Salve, Husova 8, 110 00 Praha 1

e-mail: krystal@op.cz

Redakce přijímá příspěvky bez nároku na autorský honorář.

Odborné články jsou lektorovány.

jazyková korektura: Dagmar Kopecká

překlad do angličtiny: Diana Kopřivová OP

obálka a grafická úprava: Otakar Karlas, Norbert Schmidt

sazba z písem Baskerville Ten OT a John Sans: Krystal OP

tisk: PBTisk

internetové stránky: <http://salve.op.cz>

distribuce – objednávky /

Postservis, odd. předplatného, Česká pošta, s.p., 190 00 Praha 9, www.postabo.cz

e-mail: postabo.prstc@cpost.cz, bezplatná infolinka České pošty 800 300 302

oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3

(Dosavadní předplatitelé obdrží složenkou na předplatné poštou.)

cena 100 Kč

roční předplatné včetně poštovného 375 Kč, sponzorské 600 Kč a více

číslo účtu pro sponzorské příspěvky: 2105992658/2700 v.s. 72583

MK ČR 67 83

ISSN 1213-6301